

Литвин Н.Б.

ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК У БАНКАХ

КУРС ЛЕКЦІЙ

2011 р.

ЗМІСТ

Тема 1. Загальні основи бухгалтерського обліку в банках.....	3
Тема 2. Фінансова звітність банків.....	44
Тема 3. Облік касових операцій.....	92
Тема 4. Облік банківських операцій за кореспондентськими рахунками.....	111
Тема 5. Облік депозитних операцій.....	132
Тема 6. Облік розрахункових операцій	153
Тема 7. Облік кредитних операцій.....	183
Тема 8. Облік валютних операцій.....	203
Тема 9. Облік основних засобів і нематеріальних активів	232
Тема 10. Облік доходів і витрат	252
Рекомендована література.....	281

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКАХ

Питання до розгляду

- 1.1. Складові елементи системи бухгалтерського обліку в банках, їх характеристика.*
- 1.2. Державне регулювання та нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку в банках України.*
- 1.3. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та їх застосування в банківській системі України*
- 1.4. Концепції фінансового обліку та звітності в Україні.*
- 1.5. Облікова політика банку.*
- 1.6. Суть операційної діяльності банку, її організація та забезпечення.*
- 1.7. Документування операцій у банках.*
- 1.8. Здійснення внутрішнього контролю у процесі операційної діяльності банку.*
- 1.9. Фундаментальна облікова модель, її застосування в банках.*
- 1.10. Класифікація банківських бухгалтерських рахунків.*

1.11. Структура та характеристика Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

1.12. Синтетичний та аналітичний облік в банках.

1.1. Складові елементи системи бухгалтерського обліку в банках, їх характеристика

Система бухгалтерського обліку в банках України включає фінансовий, управлінський та податковий облік, які ґрунтуються на єдиній інформаційній базі, відрізняючись формою та періодичністю розрахунку даних.

Фінансовий облік в банках України - це складова системи обліку, що включає сукупність правил, методик та процедур обліку для виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про операції банку зовнішнім користувачам, а також внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень.

До внутрішніх користувачів інформації відносяться акціонери банку, Рада банку, Правління банку, внутрішні аудитори та працівники банку. Вони використовують інформацію, яку надає фінансовий облік з метою планування, оцінки та контролю за щоденними банківськими операціями, зокрема за використанням його ресурсів відповідальними за це особами.

Зовнішніми користувачами є Національний банк України, наявні та потенційні кредитори, банки-кореспонденти, клієнти та інші особи, які використовують інформацію фінансового обліку з метою оцінки минулих та майбутніх результатів діяльності банку.

Фінансовий облік є обов'язковим видом обліку, на основі його даних складається фінансова звітність. Фінансовий облік у банках повинен забезпечувати своєчасне надання правдивої порівняльної інформації про активи, зобов'язання, фінансовий стан та результати діяльності банку, а також надавати можливість прогнозування і визначення стратегії розвитку діяльності банку шляхом порівняння статей балансу з показниками, встановленими керівництвом банку, та аналізу їх динаміки.

Фінансовий облік ведеться безперервно з часу реєстрації банку до його ліквідації із застосуванням комп'ютерних засобів, за

допомогою яких в автоматизованому режимі здійснюється збирання, передавання, систематизація та оброблення інформації.

Банки самостійно обирають систему та підсистеми фінансового обліку, виходячи з потреб управління банком, обсягу банківських операцій і кількості працюючих, а також самостійно визначають свою облікову політику, визначають права працівників на підписування документів, затверджують правила документообороту і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку.

Управлінський облік ведеться з метою забезпечення керівництва банку та його підрозділів оперативною фінансовою і нефінансовою інформацією у визначеній ними формі для планування, оцінки, контролю й використання своїх ресурсів.

Управлінський облік ведеться банком для забезпечення внутрішніх потреб в інформації, виходячи зі специфіки та особливостей діяльності і структури управління. Банки самостійно розробляють систему і форми управлінського обліку, внутрішньої звітності і контролю операцій, обирають метод обліку затрат та калькулювання собівартості послуг (робіт), визначають зміст внутрішньої звітності, а також строки її подання на різні рівні управління. При організації управлінського обліку повинна забезпечуватися ідентичність інформації і розрахунків, здійснених на основі фінансового обліку.

На відміну від фінансового обліку, управлінський облік не є обов'язковим і не регламентується законодавчими актами чи національними бухгалтерськими стандартами. Для управління діяльністю банків використовуються дані як фінансового, так і управлінського обліку.

Податковий облік ведеться з метою накопичення даних про валові доходи та валові витрати відповідно до чинного законодавства і використовується для складання податкової звітності, форма, правила, порядок і термін подання якої визначаються Державною податковою адміністрацією України. Порядок ведення податкового обліку банки визначають самостійно. Як правило, для ведення податкового обліку банки створюють окрему підсистему з відкриттям рахунків у розрізі статей податкової декларації та додатків до неї. Зміни в податковому обліку не впливають на фінансовий облік.

Нижче наводиться порівняльна характеристика видів обліку, які ведуться банками України (табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Порівняльна характеристика видів обліку

Критерії	Види обліку		
	Фінансовий	Управлінський	Податковий
1	2	3	4
Мета обліку	Забезпечення своєчасного та повного відображення всіх банківських операцій та надання користувачам інформації про стан активів і зобов'язань, результати фінансової діяльності та їх зміни	Забезпечення керівництва банку та його підрозділів оперативною фінансовою і нефінансовою інформацією для планування, оцінки, контролю й виконання банківських ресурсів	Накопичення даних про валові доходи і витрати з метою визначення суми податків та своєчасності їх сплати

Продовження табл. 1.1.

1	2	3	4
Користувачі інформації, що надається обліком	<i>Внутрішні користувачі:</i> акціонери банку, Рада банку, Правління банку, внутрішні аудитори, працівники банку <i>Зовнішні користувачі:</i> НБУ, наявні та потенційні кредитори, банки-кореспонденти, наявні та потенційні клієнти, інші користувачі	<i>Внутрішні користувачі:</i> керівництво банку	<i>Зовнішні користувачі:</i> податкові органи
Суб'єкт регулювання	НБУ	Керівництво банку, акціонери	ДПАУ
Юридичні джерела регулювання	Закони, нормативно-правові акти НБУ, національні П(С)БО, міжнародні стандарти фінансової звітності	Відсутні	Податкове законодавство
Форми звітності	Звіт «Баланс», звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про	Управлінська звітність (звіти про виконання кошторисів,	Податкові декларації

	власний капітал, примітки до звітів	звіти центрів відповідальності, бізнес-плани)	
Оприлюднення звітності	Фінансова звітність оприлюднюється шляхом публікації в пресі, а також розміщення у всевітній мережі «Інтернет»	Управлінська звітність не оприлюднюється	Податкова звітність не оприлюднюєтьс я
Періодичність складання звітності	щокварталу, щорічно	Періодичність визначається потребами керівництва банку	щокварталу, щорічно
Вимірники	Єдиний грошовий	Різні вимірники	Єдиний грошовий
Спрямованість	Ретроспективна оцінка	Прогнозування	Ретроспективна оцінка

1.2. Державне регулювання та нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку в банках України

Загальні засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні регламентуються Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змінами). Згідно з цим Законом державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється з метою:

- створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів;

- удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Регулювання питань методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності здійснюється Міністерством фінансів України, яке затверджує національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), інші нормативно-правові акти щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) – це нормативно-правовий акт, затверджений Міністерством фінансів України, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не

суперечать міжнародним стандартам. Станом на 1.01.2010 року в Україні затверджено 34 П(С)БО.

Згідно із Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в банках встановлюється Національним банком України.

Функції Національного банку України у сфері бухгалтерського обліку визначені також у Законах України «Про Національний банк України» (зі змінами) та «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами). Так, у статті 41 Закону України «Про Національний банк України» зазначено, що НБУ встановлює обов'язкові для банків стандарти та правила ведення бухгалтерського обліку та звітності, що відповідають вимогам законодавства України. У статті 68 Закону України «Про банки і банківську діяльність» сказано, що банки організовують бухгалтерський облік відповідно до внутрішньої облікової політики, розробленої на підставі правил, встановлених Національним банком України відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та положень (стандартів) України.

Організація бухгалтерського обліку та фінансової звітності в банківських установах, а також вимоги щодо ведення окремих банківських операцій регламентуються нормативно-правовими актами НБУ, які видаються у формі постанов Правління НБУ, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління НБУ.

На сьогодні ведення фінансового обліку та складання фінансової звітності в банках України регламентується значною кількістю нормативно-правових актів, які умовно можна поділити на 3 групи:

1 група – нормативно правові акти, що регламентують питання організації фінансового обліку та звітності в банках:

1. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України. Затверджено постановою Правління НБУ від 30.12.98 № 566;
2. Положення про організацію операційної діяльності в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 16.06.2003 р. № 254;
3. Положення про формування коригуючи проводок, що здійснюються банками України. Затверджено постановою Правління НБУ від 9.10.2001 № 427;

4. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480.

2 група - нормативно-правові акти, що забезпечують ведення синтетичного обліку в банках:

1. План рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.06.2004р. № 280;
2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.06.2004р. № 280;

3 група - нормативно-правові акти, що регламентують методику обліку різних банківських операцій та фінансових результатів від їх проведення:

1. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 20.10.2004 р. № 495;
2. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України. Затверджено постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р.;
3. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р.;
4. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 3.10.2005р. № 358;
5. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 20.12.2005 р. № 480;
6. Інструкція з бухгалтерського обліку запасів матеріальних цінностей банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 10.12.2004 р. № 625;
7. Інструкція про порядок відображення в бухгалтерському обліку банками України поточних і відстрочених податкових активів та податкових зобов'язань. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.03.2009 р. № 140;

8. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України. Затверджено Постановою Правління НБУ від 31.08.2007 р. № 309;
9. Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 8.04.2005 № 123;
10. Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті. Затверджено постановою Правлінням НБУ від 3.12.2001 № 493;
11. Правила бухгалтерського обліку операцій з документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 03.12.2004 р. № 549;
12. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255.

На основі нормативно-правових актів НБУ, кожен банк розробляє корпоративні (внутрішні) нормативно-правові акти, що визначають порядок ведення бухгалтерського обліку операцій, які здійснює банк.

1.3. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та їх застосування в банківській системі України

Історично в кожній країні склались власні стандарти обліку та звітності, які відповідали в першу чергу вимогам, що висувалися до звітності її основними користувачами. Відмінності в підходах до змісту фінансових звітів значно ускладнювали аналіз інформації та прийняття рішень в умовах розвитку міжнародної торгівлі, багатонаціональних компаній, глобалізації фінансових ринків. У зв'язку з цим, виникла потреба в гармонізації фінансової звітності компаній різних країн, для забезпечення якої 29 червня 1973 р. було створено Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Committee - IASC). Його було засновано на підставі угоди, укладеної між професійними бухгалтерськими організаціями Австралії, Канади, Франції, Німеччини, Японії, Мексики, Нідерландів, Великобританії, Ірландії та США.

З 1983 р. до 2000 р. КМСБО об'єднував всі фахові бухгалтерські організації, що входять до складу Міжнародної федерації бухгалтерів. За станом на січень 2000 р. до КМСБО входило 143 члени зі 104 країн світу, які представляють понад 2 мільйони бухгалтерів.

У Конституції КМСБО було викладено такі цілі організації:

- формулювати і публікувати в інтересах громадськості стандарти бухгалтерського обліку, що їх потрібно дотримуватися при складанні фінансової звітності, а також сприяти їхньому прийняттю та дотриманню в усьому світі;

- спрямовувати зусилля на поліпшення і гармонізацію регулюючих положень, стандартів бухгалтерського обліку та процедур, пов'язаних з поданням фінансових звітів.

За період своєї діяльності КМСБО видав 41 міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО), з яких станом на 1.01.20100 року діяло 29. Більшість чинних на сьогодні стандартів було переглянуто, що посприяло поліпшенню їх якості.

Постійним комітетом з тлумачень (Standing Interpretations Committee – SIC), що діяв при КМСБО, було затверджено 33 Тлумачення МСБО, з яких на початок 2010 р. діяло 13.

У травні 2000 р. було прийнято новий статут, згідно з яким Комітет було перейменовано на Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (International Accounting Standards Board - IASB). У новому статуті ІМСБО викладено такі цілі діяльності:

- розробка в інтересах громадськості єдиної системи високоякісних, зрозумілих і глобальних стандартів бухгалтерського обліку, що мають обов'язкову силу, відповідно до яких у фінансовій звітності повинна розкриватися якісна, прозора та порівнянна інформація, для того щоб учасники фондових ринків та інші користувачі могли приймати обґрунтовані економічні рішення;

- поширення й забезпечення суворого дотримання цих стандартів;

- забезпечення максимального зближення національних стандартів бухгалтерського обліку з міжнародними стандартами, виходячи з найбільш оптимального вирішення питань бухгалтерського обліку та звітності.

Після реорганізації ІМСБО перейменувала міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (International Accounting Standards – IAS) у міжнародні стандарти фінансової звітності (International

Financial Reporting Standards – IFRS). Станом на 1.01.2010 р. РМСБО випущено 9 міжнародних стандартів фінансової звітності.

Зауважимо, що міжнародні стандарти, випущені до 2001 року, зберігають свою колишню назву, тобто МСБО.

Міжнародні стандарти фінансової звітності, у широкому розумінні цього терміну, включають:

- міжнародні стандарти фінансової звітності (International Financial Reporting Standards – IFRS);

- міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (International Accounting Standards – IAS);

- Тлумачення міжнародних стандартів (Interpretations), розроблені Комітетом з тлумачень міжнародної фінансової звітності (IFRIC) або колишнім Постійним комітетом з тлумачень (SIC).

Банківська система України розпочала впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності з 1 січня 1998 р. Цим започатковано реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в банківському секторі. У процесі реформування банки перейшли на новий План рахунків бухгалтерського обліку, розроблений для забезпечення потреб складання фінансової звітності окремо для НБУ та банків другого рівня, а також було змінено підходи до організації та ведення аналітичного обліку.

На початковому етапі реформування бухгалтерського обліку нормативно-правова база НБУ з питань фінансового обліку містила лише загальні вимоги МСФЗ щодо визнання і оцінки активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат, а також розкриття про них інформації у фінансовій звітності. Сьогодні міжнародні стандарти є основою національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (П(С)БО) України та нормативно-правових актів, що регламентують ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності як підприємств, так і банків.

Від часу переходу банківської системи на МСФЗ нормативно-правові акти з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності банків постійно змінюються, уточнюються, перевидаються. Так, упродовж 2003-2005 років Національним банком було розроблено та введено в дію велику кількість нормативно-правових актів, що замінили попередні нормативні документи з бухгалтерського обліку практично усіх банківських операцій. З 2009 року набрали чинності Постанови НБУ, якими було внесено суттєві зміни у План рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкцію про

його застосування, фінансову звітність банків, методологію і методику бухгалтерського обліку депозитних і кредитних операцій та доходів і витрат.

Процес постійного оновлення нормативних документів з питань фінансового обліку і звітності банків можна оцінювати, з одного боку, як фактор, що ускладнює діяльність банків, вимагає перепідготовки, навчання банківського персоналу, а з іншого боку як нормальний процес вдосконалення обліку. Позитивним при цьому є те, що зміни вносились з метою досягнення відповідності українських нормативно-правових актів з оновленими МСФЗ.

Аналіз вимог діючих нормативно-правових актів НБУ з питань фінансового обліку та звітності дозволяє зробити висновок, що вони, в цілому узгоджуються з вимогами відповідних МСФЗ. Водночас вітчизняна нормативно-правова база, що регламентує бухгалтерський облік банківської діяльності не охоплює усіх питань, що розглядаються МСФЗ. Окрім цього, щоб консолідована фінансова звітність банку повністю відповідала вимогам МСФЗ, банк повинен її відкоригувати, зокрема провести зміну класифікації окремих активів і зобов'язань, доходів та витрат у відповідних статтях фінансової звітності.

1.4. Концепції фінансового обліку та звітності, що застосовуються в банках України

В Україні основні концепції фінансового обліку та звітності, що застосовуються в банках України, викладені у:

1) Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Даний закон визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні.

2) П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженому наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87. Цим Положенням визначаються: мета, склад, якісні характеристики, принципи підготовки фінансової звітності, вимоги до визнання і розкриття її елементів.

3) Положенні «Про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України», затвердженому постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566.

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначено десять принципів, на яких ґрунтується фінансова звітність, зокрема: автономності, безперервності діяльності, періодичності, історичної собівартості, нарахування та відповідності доходів і витрат, повного висвітлення, послідовності, обачності, превалювання змісту над формою, єдиного грошового вимірника.

Відповідно до Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України, бухгалтерський облік та фінансова звітність у банках України ґрунтуються на таких принципах:

- **повне висвітлення** - усі банківські операції підлягають реєстрації на рахунках бухгалтерського обліку без будь-яких винятків. Фінансова звітність має містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки операцій банку, яка може впливати на рішення, що приймаються згідно з нею;
- **превалювання сутності над формою** - операції обліковуються та розкриваються у звітності відповідно до їх сутності та економічного змісту, а не лише за їх юридичною формою;
- **автономність** - активи та зобов'язання банку мають бути відокремлені від активів і зобов'язань власників цього банку та інших банків (підприємств), у зв'язку з цим особисте майно та зобов'язання власників не мають відображатися у фінансовій звітності банку;
- **обачність** - застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, відповідно до яких активи та/або дохід не завищуватимуться, а зобов'язання та/або витрати - не занижуватимуться;
- **безперервність** - оцінка активів банку здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність продовжуватиметься в несеяжному майбутньому. Якщо банк планує скоротити масштаби своєї діяльності, то це має відображатися у фінансових звітах;
- **нарахування та відповідність доходів і витрат** - для визначення фінансового результату звітного періоду потрібно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. Доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій

звітності в момент їх виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів;

- **послідовність** - постійне (із року в рік) застосування банком обраної облікової політики. Зміна методів обліку можлива лише у випадках, передбачених міжнародними стандартами та національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, і потребує додаткового обґрунтування і розкриття у фінансових звітах;
- **історична (фактична) собівартість** - активи і пасиви обліковуються пріоритетно за вартістю їх придбання чи виникнення. Активи та зобов'язання в іноземній валюті, за винятком немонетарних статей, мають переоцінюватись у разі зміни офіційного валютного курсу на звітну дату.

Хоча принцип єдиного грошового вимірника та принцип періодичності у даному Положенні не згадуються, але на практиці ці принципи застосовуються.

Принцип єдиного грошового вимірника означає, що вимірювання та узагальнення всіх операцій банку у його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці. Цей принцип також припускає стабільність грошової одиниці, ігноруючи інфляцію. Так, в балансі підсумовуються разом активи, які були придбані в різний час.

Принцип періодичності означає розподіл діяльності банку на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності, забезпечення вчасною фінансовою інформацією її користувачів.

1.5. Облікова політика банку

Повнота та достовірність операцій у сфері бухгалтерського обліку залежить від облікової політики та внутрішніх процедур банку, що проводяться відповідно до чинного законодавства і нормативних актів Національного банку України без будь-яких відхилень.

Облікова політика банку - це сукупність визначених у межах чинного законодавства принципів, методів і процедур, що використовуються банком для складання та подання фінансової звітності.

Загальні вимоги щодо облікової політики банків визначені у Положенні про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України, затвердженому постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566.

Відповідно до цього нормативно-правового акту, в кожному банку має бути розроблено Положення про облікову політику банку, яке затверджується наказом до початку нового календарного року і доводиться до відома всіх філій та підрозділів банку. Положенням про облікову політику банку встановлюється порядок ведення бухгалтерського обліку операцій, які здійснює банк згідно з чинним законодавством, особливості організації та ведення бухгалтерського обліку банку. Внесення змін до Положення про облікову політику банку протягом року, як правило, не допускається (окрім випадків істотних змін у діяльності або правовій базі).

Облікова політика банку базується на основних принципах бухгалтерського обліку, яких банки повинні дотримуватися при веденні рахунків і складанні зовнішньої та внутрішньої звітності. Банки ведуть бухгалтерський облік і складають фінансову звітність у валюті України. Операції в іноземній валюті відображаються в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності у валюті України з перерахуванням її за офіційним валютним курсом, установленим Національним банком України на дату здійснення операції або складання звітності. Операції повинні бути відображені в обліку в тому звітному періоді, в якому вони були здійснені, незалежно від дати руху коштів за ними

Банки висвітлюють обрану ними облікову політику шляхом опису:

- принципів обліку статей звітності;
- методів оцінки окремих статей звітності;
- фактів, що стосуються змін в обліковій політиці.

Облікова політика банку має враховувати методи оцінки активів та зобов'язань. Це передбачає вибір певної бази оцінки. Згідно з Концептуальною основою складання та подання фінансових звітів, розробленою КМСБО, у фінансових звітах використовують кілька різних основ оцінки з різним ступенем та в різних комбінаціях. До основ оцінки відносяться: історична собівартість; поточна собівартість; чиста вартість реалізації (погашення); теперішня вартість (дисконтована).

Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України вимагає, щоб активи і зобов'язання були оцінені та відображені в обліку таким чином, щоб не переносити наявні фінансові ризики, які потенційно загрожують фінансовому становищу банку, на наступні звітні періоди. Активи і зобов'язання обліковуються пріоритетно за вартістю їх придбання чи виникнення (за первісною або справедливою вартістю). При обліку за первісною (історичною) вартістю активи визнаються за сумою фактично сплачених за них коштів, а зобов'язання - за сумою мобілізованих коштів в обмін на зобов'язання. При обліку за справедливою (ринковою) вартістю активи визнаються за тією сумою коштів, яку необхідно було б сплатити для придбання таких активів у поточний час, а зобов'язання - за тією сумою коштів, яка б вимагалася для проведення розрахунку у поточний час. Приведення вартості активів у відповідність із ринковою здійснюється шляхом їх переоцінки.

Облікова політика має передбачати такі процедури бухгалтерського обліку, які виключають можливість здійснення взаємозаліку (крім випадків, передбачених чинним законодавством) активів та зобов'язань, або доходів та видатків як у бухгалтерських записах, так і у фінансовій звітності, а саме:

- кредитів, депозитів й іншої кредиторської і дебіторської заборгованості різних юридичних та фізичних осіб;
- кредитів, депозитів й іншої кредиторської і дебіторської заборгованості одних і тих же юридичних та фізичних осіб, що враховуються в різних валютах та з різними строками погашення;
- депозитів та кредитів, наданих під заставу депозиту, якщо інше не визначене відповідними законодавчими актами;
- витрат та доходів тієї ж юридичної особи.

Облікова політика банку обов'язково має охоплювати такі основні складові, як:

- характеристика аналітичних рахунків внутрішнього плану рахунків;
- додаткові реєстри аналітичного обліку та форми первинних документів, на підставі яких здійснюються операції (крім тих, що визначені в загальному порядку), включаючи форми документів для внутрішньої бухгалтерської звітності;

- правила документообороту та технології обробки облікової інформації;
- перелік визначених прав працівників банку на підписування документів;
- перелік операцій, що потребують додаткового контролю;
- порядок проведення інвентаризації і методи оцінки активів та зобов'язань;
- порядок контролю за здійсненими внутрішніми банківськими операціями;
- порядок розрахунків між філіями та іншими структурними підрозділами банку (внутрішньосистемні розрахунки);
- порядок фінансування (бюджетування) структурних підрозділів банку;
- порядок консолідації фінансової звітності асоційованих та дочірніх компаній;
- порядок застосування в обліку принципу нарахування доходів та витрат (включаючи порядок амортизації активів банку, створення та використання резервів);
- політика банку щодо роботи з цінними паперами (як придбаними, так і емітованими);
- процедури вивірки та контролю (операцій, звітності тощо);
- порядок реєстрації договорів;
- інші документи та рішення, необхідні для організації бухгалтерського обліку.

Будь-які зміни в обліковій політиці, що мають суттєвий вплив на показники звітного або майбутніх періодів, повинні бути описані з зазначенням їх причин і змін у відповідних статтях. Зміни положень облікової політики та причини цих змін розкриваються банком у примітці до річної фінансової звітності банку 1.23 «Ефект змін в обліковій політиці та виправлення суттєвих помилок», в якій зазначається така інформація:

- яка облікова політика змінюється, причини та суть змін, статті звітів, у яких відображені коригування;
- факт повторного надання зіставленої інформації у фінансових звітах або недоцільність її перерахунку;
- зміст та суму помилки;

- статті фінансової звітності минулих періодів, які були перераховані з метою повторного надання зіставленої інформації;
- факт повторного оприлюднення виправлених фінансових звітів або недоцільність їх повторного оприлюднення.

Не вважається зміною в обліковій політиці: 1) нова облікова політика щодо операцій, які не є суттєвими; 2) нова облікова політика щодо операцій, які відрізняються по суті від попередніх і не здійснювалися раніше. Нова облікова політика застосовується до подій та операцій з часу їх виникнення.

1.6. Суть операційної діяльності банку, її організація та забезпечення

Основою бухгалтерського обліку в банках є операційна діяльність. **Операційна діяльність банку** - це сукупність технологічних процесів, пов'язаних з документуванням інформації за операціями банку, проведенням їх реєстрації у відповідних реєстрах, перевіранням, вивіранням та здійсненням контролю за операційними ризиками.

Основні вимоги до організації операційної діяльності банків регламентуються Положенням про організацію операційної діяльності в банках України, затвердженим постановою Правління НБУ від 16.06.2003 р. № 254.

Згідно з цим Положенням банки самостійно:

- 1) визначають систему організації операційної діяльності залежно від їх структури, обсягів та видів банківських операцій, кількості працюючих, розвитку інформаційних технологій тощо;
- 2) розробляють технології здійснення банківських операцій;
- 3) визначають методи внутрішнього контролю за проведенням операцій.

Організація операційної діяльності передбачає наявність документованих операційних процедур (правил) за всіма операціями, що здійснюються банками відповідно до законодавства України.

Операційні процедури (правила) щодо кожної операції мають базуватися на таких принципах, як наявність дозволу, запису, контролю, і обов'язково включати такі складові:

- опис операції;
- розподіл повноважень між виконавцями операції;
- установлення відповідальності осіб, які її здійснюють;
- документування інформації за операцією;
- заходи (механізми) внутрішнього контролю за проведенням операції та інші складові, визначені банком і передбачені у внутрішньому положенні.

Відповідальність за організацію операційної діяльності банків несуть їх керівники відповідно до установчих документів та законодавства України.

Операції банку здійснюються протягом операційного дня. **Операційний день банку** - це діяльність банку протягом робочого дня, що пов'язана з реєстрацією, перевірянням, вивірянням, обліком, контролем операцій (у тому числі прийманням від клієнтів документів на переказ і документів на відкликання та здійсненням їх оброблення, передавання та виконання) з відображенням їх у балансі банку. Тривалість операційного дня встановлюється банком самостійно.

Операційний день складається з:

1. Операційного часу - це частина операційного дня банку, протягом якої відбувається обслуговування клієнтів, (у тому числі приймаються документи на переказ і документи на відкликання, що мають бути оброблені, передані та виконані банком). Початок та кінець операційного часу встановлюються згідно з розпорядженням керівника банку з урахуванням режиму роботи платіжних систем і доводяться до відома клієнтів.

1. Часу завершення технологічного оброблення облікової інформації з обов'язковим формуванням оборотно-сальдового балансу, реєстрів аналітичного обліку та інших реєстрів за операціями, що здійснюються з використанням відповідного програмного забезпечення.

Операції банку мають бути зареєстровані та відображені в день їх здійснення або наступного робочого дня, якщо операція здійснена після закінчення операційного дня (часу) банку або у вихідні чи святкові дні.

Кожна банківська операція охоплює такі основні етапи її здійснення:

1. Надання (отримання) дозволу на проведення операції. Свідченням того, що працівники отримали дозвіл на їх виконання, є затверджені керівництвом правила (процедури) здійснення операцій певного типу. На здійснення операцій, що не визначені в правилах (процедурах) банку, надаються окремі дозволи (розпорядження, накази тощо).

2. Проведення операції (укладення договорів, складання первинних документів, відкриття рахунків, уведення інформації в облікову систему та її оброблення тощо).

3. Здійснення внутрішнього контролю за операцією (протягом усього операційного процесу - від часу ініціювання до відображення інформації про операцію в облікових реєстрах).

Відповідальність за укладання договорів відповідно до законодавства України, ідентифікацію операцій, формування первинних документів і оцінку ризиків несуть ініціатори операцій.

Ідентифікація операції передбачає її докладний опис, який має містити потрібну інформацію для різних підрозділів банку та внутрішнього аудиту, а саме:

- тип операції (міжбанківські розрахунки, операції з клієнтами банку, розрахунки за власними операціями тощо);
- номер та дату договору;
- конкретні строки (початок та завершення) операції згідно з договором;
- дані про контрагента;
- зміст операції (кредит, депозит, тип процентної ставки тощо);
- первинні документи;
- відповідальних виконавців (у тому числі за ініціювання операції, за реєстрацію та контроль за її проведенням).

Операційну діяльність банку безпосередньо забезпечують працівники банку, які виконують функції **фронт-офісу та бек-офісу**.

Фронт-офіс - це підрозділи банку або його уповноважені особи, які ініціюють та/або організують операцію (шляхом укладання відповідних договорів). Виконувати функції фронт-офісу банку можуть працівники казначейства, кредитного підрозділу, підрозділу, що здійснює операції з цінними паперами, а також інших підрозділів банку, які відповідають за ініціювання активних та пасивних операцій з клієнтами банку.

Бек-офіс - підрозділи або окремі відповідальні виконавці, які залежно від їх функцій забезпечують реєстрацію, перевіряння, звіряння, облік операцій та контроль за ними.

Працівники, які виконують функції бек-офісу банку, відповідають за:

1) перевіряння отриманих від фронт-офісу документів на паперових та/або електронних носіях щодо достовірності наданої інформації;

2) реєстрацію операцій і введення потрібних даних до автоматизованої системи;

3) перевіряння підтверджень про здійснення операцій, що надійшли від контрагентів, та/або надсилання підтвердження контрагенту про надходження коштів (може виконуватись автоматично за допомогою програмного забезпечення з наданням чіткої та зрозумілої інформації про результати перевірки);

4) проведення перевіряння лімітів за контрагентами;

5) перевіряння лімітів дилерів;

6) своєчасну підготовку, перевіряння та оформлення платіжних інструментів відповідно до нормативно-правових актів НБУ;

7) вивіряння залишків за рахунками клієнтів;

8) підготовку відповідних розпоряджень для здійснення розрахунків;

9) перевіряння правильності відображення операцій;

10) зберігання інформації про операції (вся електронна інформація має зберігатися в захищеному від модифікації вигляді);

11) нарахування процентів за кредитами і депозитами, комісійних тощо;

12) контроль за обробленням даних, здійсненням розрахунків, виконанням договорів.

Операції банків виконують відповідні працівники банку, яким надане право відповідального виконавця, а саме доручено оформляти та підписувати документи за визначеними операціями або:

1) контролювати правильність оформлення документів та відображення їх в обліку;

2) технологічно виконувати визначені операційні процедури незалежно від того, у якому структурному підрозділі банку вони працюють.

Під час приймання розрахункових документів відповідальний виконавець перевіряє правильність їх оформлення і засвідчує своїм

підписом та відбитком штампа банку. Якщо операція потребує додаткового контролю, то документ, на підставі якого здійснена така операція, перевіряється особою, яка виконує контрольні функції (контролер), і засвідчується її підписом. Електронні документи засвідчуються електронним цифровим підписом відповідних працівників під час їх створення. Контролер має засвідчувати електронні документи своїм цифровим підписом лише після того, як перевірів наявність цифрових підписів відповідальних виконавців та отримав позитивний результат.

На одну особу не може бути покладено виконання функції щодо проведення операції, починаючи з її ініціювання до відображення в балансі банку, окрім операцій із встановленим механізмом контролю з використанням відповідного програмного забезпечення.

Робочі місця відповідальних виконавців організуються таким чином, щоб сторонні особи не мали доступу до екранів ЕОМ, програмно-апаратних засобів, ключової інформації, паролів, печаток, штампів, документів і бланків банку.

Повноваження та відповідальність працівників банку щодо виконання ними функціональних обов'язків визначаються внутрішніми документами банку та посадовими інструкціями.

Всі працівники, які виконують операції з бухгалтерського обліку, з питань ведення бухгалтерського обліку підпорядковуються головному бухгалтеру банку.

Керівник банку зобов'язаний забезпечити контроль за належним зберіганням і використанням ключової інформації, печаток, штампів і бланків банку відповідальними особами таким чином, щоб уникнути їх втрати або використання з метою зловживання. Облік печаток і штампів ведеться в спеціальній книзі, де зазначаються прізвища і посади осіб, у яких вони зберігаються. Облік ключової інформації має здійснювати адміністратор захисту інформації.

1.7. Документування операцій у банках

Усі банківські операції відображаються в бухгалтерському обліку тільки при наявності документального підтвердження. Документи надходять в банк від підприємств і організацій, інших банків, а також складаються безпосередньо в банку і містять

необхідну інформацію про характер операції, що дає змогу перевірити її законність і здійснити банківський контроль.

Банківський документ – це письмове розпорядження клієнта чи відповідального працівника банку на проведення грошово-розрахункової або іншої операції в банку.

Сукупність документів, на підставі яких банками здійснюється бухгалтерський облік та контроль, утворює **банківську документацію**. Форми документів та порядок їх застосування визначаються нормативними актами Національного банку України.

Документи, які фіксують факти здійснення операцій називаються **первинними**. Саме первинні документи є підставою для відображення банківських операцій за рахунками бухгалтерського обліку. Первинні документи мають бути складені під час здійснення операції, а якщо це неможливо - безпосередньо після її закінчення в паперовій та/або в електронній формі.

Банківські документи класифікуються за певними ознаками.

За місцем складання документи поділяються на внутрішні, що оформлені в банку та зовнішні, що одержані від клієнтів та інших установ.

За призначенням розрізняють розпорядчі документи, тобто такі, що містять дозвіл на виконання операції та виконавчі документи.

За змістом операцій документи класифікуються на касові, меморіальні та інші. Касовими документами оформляються операції з приймання і видачі готівки касою банку. Вони поділяються на прибуткові та видаткові. Меморіальні документи використовуються для здійснення і відображення в обліку операцій банку і його клієнтів за безготівковими розрахунками. До меморіальних документів відносяться: меморіальні ордери, платіжні доручення, платіжні вимоги-доручення, платіжні вимоги, розрахункові чеки, інші платіжні інструменти, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку.

Первинні документи як у паперовій, так і в електронній формі повинні мати певні обов'язкові реквізити, зокрема:

- назву документа (форми);
- дату і місце складання;
- назву підприємства (банку), що склало документ;
- зміст та обсяг операції (короткий зміст операції та підстава для її здійснення), одиницю її виміру;

- посади осіб, відповідальних за здійснення операції і правильність її оформлення;
- особистий підпис (електронний цифровий підпис) та інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні операції.

До обов'язкових реквізитів первинних документів, що використовуються для розрахунків (крім перелічених вище), також належать:

- назва одержувача коштів;
- сума операції (цифрами та словами). Сума операції може бути відображена лише цифрами, якщо цей документ формується за допомогою програмного забезпечення в автоматизованому режимі або якщо це передбачено нормативно-правовими актами НБУ;
- номери рахунків;
- назва банку (одержувача та платника коштів).

Первинні документи залежно від виду операції можуть включати, крім обов'язкових, додаткові реквізити, що визначаються банками самостійно.

Первинні документи, які не містять обов'язкових реквізитів, є недійсними і не можуть бути підставою для бухгалтерського обліку. Первинні документи з виправленням обов'язкових реквізитів банк до виконання не приймає, крім тих випадків, що визначені нормативно-правовими актами НБУ. Електронні документи з негативним результатом перевірки цифрового підпису банк до виконання не приймає. У разі приймання розпоряджень власників рахунків в електронній формі та здійснення міжбанківських розрахунків внесення будь-яких виправлень у документи, що надійшли до банку, не допускається.

У первинних документах, на підставі яких здійснюються записи в бухгалтерському обліку, мають зазначатися номери кореспондуючих рахунків за дебетом і кредитом, сума операції в грошовому виразі, дата виконання, підпис відповідального виконавця, підпис контролера (якщо операція підлягає додатковому контролю), підпис уповноваженої особи (якщо підставою для здійснення операції було відповідне розпорядження).

За однотипними операціями можуть складатися зведені меморіальні ордери. Зведений меморіальний ордер містить кілька

номерів рахунків за дебетом чи кредитом. У разі виключення зі зведеного меморіального ордера певної суми, яка не може бути зарахована або списана з рахунку з будь-якої причини, ця сума закреслюється і в документі виправляється загальна сума. Кожне таке виправлення засвідчується підписами відповідального виконавця та контролера. Усі виправлення в електронному документі мають бути засвідчені цифровими підписами відповідального виконавця та контролера і відображені в протоколах функціонування програмного забезпечення.

Первинні документи за кожний робочий день мають бути звірені з оборотно-сальдовим балансом. У разі виявлення розбіжностей здійснюється вивіряння документів та оборотів за кожним балансовим рахунком. Сформовані, зброшуровані та звірені з оборотно-сальдовим балансом меморіальні документи передаються для зберігання.

1.8. Здійснення внутрішнього контролю у процесі операційної діяльності банку

Невід'ємною складовою операційної діяльності банку є система внутрішнього контролю.

Система внутрішнього контролю банку - це сукупність процедур, що спрямовані на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок, а також забезпечення захисту і збереження активів, повноти і точності облікової документації.

Вимоги щодо системи внутрішнього контролю в банках регламентуються такими нормативно-правовими актами:

- ✓ Положенням про організацію операційної діяльності в банках України, затвердженим постановою Правління НБУ від 16.06.2003 р. № 254;
- ✓ Положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України, затвердженим постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566.

Внутрішній банківський контроль поєднує в собі адміністративний і бухгалтерський контроль за активами та пасивами банку та включає попередній, первинний (поточний) і подальший контроль.

Попередній контроль передбачає перевірку відповідності операції вимогам законодавства України, наявності відповідних дозволів і лімітів.

Первинний (поточний) контроль у процесі проведення операцій забезпечується шляхом виконання встановлених процедур контролю за певними операціями банку і передбачає візуальну перевірку правильності складання документів у паперовій формі та наявності підписів на них, а також перевірку наявності цифрового підпису на електронних документах.

Попередній і поточний контроль здійснює працівник банку, який, виходячи зі змісту документів, наданих в електронному або паперовому вигляді, перевіряє правильність їх оформлення і наявність порушень процедур бухгалтерського обліку. Після здійсненої перевірки документ підписується працівником банку. Якщо операції за рахунками підлягають додатковому контролю, виконавець передає необхідні документи контролюючому працівникові. Контролюючий працівник, перевірявши правильність оформлення операції, підписує їх. Після додаткового контролю документ передається виконавцю для відображення операції за відповідними рахунками.

Подальший контроль здійснюється після відображення операції в обліку з метою забезпечення систематичної перевірки стану організації операційної діяльності банку, правильності реєстрації, належного оформлення виконаних операцій, дотримання порядку звіряння аналітичного обліку з синтетичним та формування первинних документів.

Подальший контроль здійснюють працівники бек-офісу та/або служби внутрішнього аудиту відповідно до їх функціональних обов'язків, визначених внутрішніми документами банку. У процесі подальшого контролю з'ясовуються причини порушення правил здійснення операцій та вживаються заходи щодо їх усунення.

Бухгалтерський контроль - це сукупність процедур, що дають змогу забезпечити збереження активів банку та достовірність звітності, що складається службою бухгалтерського обліку на основі даних, отриманих від операційних підрозділів.

Бухгалтерський контроль може бути попереднім, поточним та подальшим та повинен надати можливість впевнитися в тому, що:

- операції проведені тільки за загальним та/або спеціальним дозволом керівництва банку;
- операції відображені та оцінені згідно з вимогами облікової політики банку;

– система аналітичного обліку дає змогу відстежувати використання ресурсів та рух активів банку;

– розпорядження активами здійснюється лише в межах встановлених повноважень;

– інвентаризація активів та зобов'язань (балансових та позабалансових) проводиться з певною регулярністю, а виявлені недоліки усуваються належним чином.

Заходи внутрішнього бухгалтерського контролю мають передбачати наступне:

1. Облік операцій у повному обсязі, а саме: 1) усі операції мають обліковуватися відповідно до вимог законодавства України; 2) усі операції мають відображатися в балансі банку в тому періоді, протягом якого вони були здійснені. Підтвердженням повного та своєчасного здійснення операції є документи, які свідчать про те, що ця операція була виконана та інформація про неї внесена в облікові реєстри. До письмових підтверджень належать і самі записи в облікових реєстрах.

2. Своєчасне вивіряння. Застосування вивіряння як заходу внутрішнього бухгалтерського контролю передбачає регулярне і своєчасне порівняння записів в облікових реєстрах з первинними документами та/або відповідними активами тощо. Якщо виявлено розбіжності, то записи в реєстрах бухгалтерського обліку приводяться у відповідність до первинних документів та/або наявних активів тощо.

3. Оцінку вартості активів та зобов'язань банку з урахуванням їх ринкової чи справедливої вартості відповідно до вимог нормативно-правових актів НБУ, національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та МСФЗ. З метою відображення в обліку реального фінансового результату діяльності банки зобов'язані формувати резерви на покриття можливих втрат за активами відповідно до вимог законодавства України.

Адміністративний (внутрішній) контроль - це сукупність процедур, згідно з якими керівництво банку делегує свої повноваження, зокрема такі:

– збереження цінностей та активів;

– безпека працівників банку;

– ефективність, продуктивність та безпека процедур обробки інформації;

– наявність процедур, які чітко розмежують завдання та відповідальність служб і працівників банку.

Адміністративний (внутрішній) контроль включає попередній, поточний та подальший контроль, та передбачає перевірку правильності фінансової операції до та після її проведення з метою забезпечення її відповідності встановленим правилам. Цей вид контролю дає змогу виявити ризики і вжити ефективних заходів щодо них.

Внутрішній банківський адміністративний контроль охоплює такі процедури:

- організаційні процедури контролю;
- управлінські процедури контролю;
- розподіл функцій;
- фізичні заходи контролю (захист і збереження активів, матеріальних цінностей і облікових реєстрів).

Організаційні заходи адміністративного контролю банку передбачають: визначення короткострокових та довгострокових цілей банку; визначення організаційної структури банку; затвердження правил внутрішнього розпорядку банку та правил, що стосуються конфлікту інтересів; розроблення процедур здійснення операцій; відбір компетентних та надійних працівників, їх навчання, застосування системи заохочення тощо. Працівники, які залучені до укладання договорів, управління ризиками, контролю за ризиками, оброблення та обліку операцій, аналізу та фінансового контролю за операціями, а також особи, які заміщують їх, повинні мати необхідні знання, що відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним у процедурах здійснення операцій банків.

Управлінські заходи адміністративного контролю мають забезпечувати: регулярне (щоденне, щотижневе або щомісячне) визначення рівня фактичних ризиків та їх відхилення від установлених лімітів; систематичну підготовку інформації про укладені договори відповідно до контрагентів і встановлених лімітів; регулярну і своєчасну підготовку та надання управлінської інформації керівництву з різних питань; перевіряння звітів, що містять інформацію про фактичні фінансові результати діяльності банку, їх порівняння з результатами попереднього звітного періоду; аналіз дотримання вимог, визначених законодавством України; аналіз стану розрахунків та заборгованості за податковими платежами банку тощо.

До функцій, що підлягають обов'язковому розподілу, належать: санкціонування операцій, їх оформлення, виконання, облік, звіряння, зберігання, розроблення та експлуатація автоматизованих систем обліку. Розподіл повноважень між працівниками банку здійснюється таким чином, щоб одна особа не виконувала операцію від її початку до завершення. За наявності відповідного програмного забезпечення з належними рівнями контролю окремі операції можуть виконуватись від їх початку до відображення в обліку та/або звітності однією особою за умови здійснення подальшого контролю за цими операціями.

Банки мають забезпечувати обмежений доступ до активів, документів, облікової інформації, робочих місць програмно-технічних комплексів, ключів тощо. Активи не мають бути доступними для відповідальних виконавців, які відповідно до своїх функціональних обов'язків не розпоряджаються ними. Відповідальність за організацію збереження активів має покладатися на осіб, які не здійснюють бухгалтерський облік та не мають доступу до активів банку, а саме: прямого (фізичного) або непрямого (документи, робочі місця програмно-технічних комплексів).

Банки повинні забезпечувати захист:

– готівкових коштів, цінних паперів (у документарній формі) та інших цінностей і документів, засобів захисту інформації від фізичного пошкодження (випадкового знищення, псування або неправильного зберігання) шляхом використання відповідно обладнаних сховищ, вогнетривких сейфів;

– облікової інформації про виконання операцій протягом строку дії договору і після його закінчення відповідно до вимог законодавства України.

Фізичні заходи контролю банки мають застосовувати як до власних активів, так і до тих, що розміщені в банку від імені клієнтів.

1.9. Фундаментальна облікова модель, її застосування в банках

Першочерговим завданням будь-якої облікової системи є виявлення економічної події. **Економічна подія** – це будь-яка подія, що може безпосередньо впливати на фінансовий стан банку.

Економічні події класифікуються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні події включають операції між банком і окремими особами. Наприклад, залучення банком коштів на депозит від фізичної особи, видача кредиту підприємству, виплата заробітної плати працівникам. В кожному випадку банк одержує щось (кошти, послуги) в обмін на щось інше (зобов'язання, кошти). Внутрішні події безпосередньо впливають на фінансовий стан банку, але не включають операції обміну з іншим суб'єктом господарювання. Наприклад, знос основних засобів, використання малоцінних і швидкозношувальних предметів. Як зовнішні, так і внутрішні економічні події мають бути зареєстровані обліковою системою, щоб в належній мірі відобразити фінансовий стан банку. Питання, пов'язані з тим, коли і як економічна подія має бути визнана і оцінена визначаються конкретними обліковими принципами і правилами.

В основі процесу виявлення і відображення впливу економічних подій на фінансовий стан банку лежить **фундаментальна облікова модель**, або як її ще називають **бухгалтерське рівняння**:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Капітал}$$

Розглянемо елементи даного бухгалтерського рівняння.

Активи - ресурси, контрольовані банком у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до надходження економічних вигод у майбутньому. Майбутня економічна вигода, втілена в активі, є потенціалом, який може сприяти надходженню, прямо або непрямо, грошових коштів і їхніх еквівалентів до банку. Банк, як правило, використовує свої активи для надання послуг, що здатні задовольнити потреби їхніх клієнтів, які готові платити за них, а отже сприяти надходженню грошових коштів до банку. Активи можуть мати матеріальну або нематеріальну форму, бути або не бути власністю банку.

Активи банку виступають у вигляді готівки у національній та іноземній валюті, банківських металів, коштів, що знаходяться на кореспондентських рахунках в НБУ та інших банках, розміщених

депозитів в інших банках, наданих кредитів, інвестицій у цінні папери, в асоційовані і дочірні компанії, основних засобів та нематеріальних активів.

Зобов'язання - теперішня заборгованість банку, яка виникла в результаті минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до вибуття із банку ресурсів, які втілюють в собі економічні вигоди.

До основних видів банківських зобов'язань відносяться: кошти на кореспондентських рахунках інших банків, депозити та кредити, одержані від інших банків, кошти на поточних та строкових рахунках клієнтів, боргові цінні папери, емітовані банком.

Власний капітал – це залишкова частка в активах банку після вирахування всіх його зобов'язань. Капітал ще називають чистими активами. Капітал банку складається з статутного капіталу; емісійних різниць; загальних резервів та фондів; результатів минулих років; результатів переоцінки основних засобів, нематеріальних активів, цінних паперів у портфелі банку на продаж, інвестицій в асоційовані компанії, операцій хеджування.

Бухгалтерське рівняння показує рівність між економічними ресурсами банку (його активами) і загальними вимогами до цих ресурсів (зобов'язаннями та капіталом). Елементи бухгалтерського рівняння можуть бути представлені окремими рахунками, на яких записується збільшення або зменшення кожного елементу. Для графічного зображення рахунку використовується Т-подібна модель рахунку. Т-рахунок складається з 3-х елементів: назви рахунку, лівого боку - дебету і правого боку – кредиту (рис.1.1.)

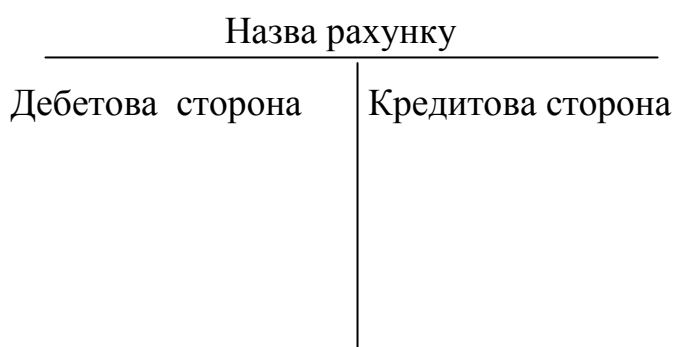

Рис. 1.1. Т-подібна модель бухгалтерського рахунку

В залежності від типу рахунку, дебет або кредит буде представляти збільшення або зменшення. Рахунки по ліву сторону бухгалтерського рівняння (активні рахунки) збільшуються при

дебетуванні і зменшуються при кредитуванні. Рахунки по праву сторону рівняння (пасивні рахунки) збільшуються при кредитуванні і зменшуються при дебетуванні. Графічно це можна представити таким чином (рис.1.2.):

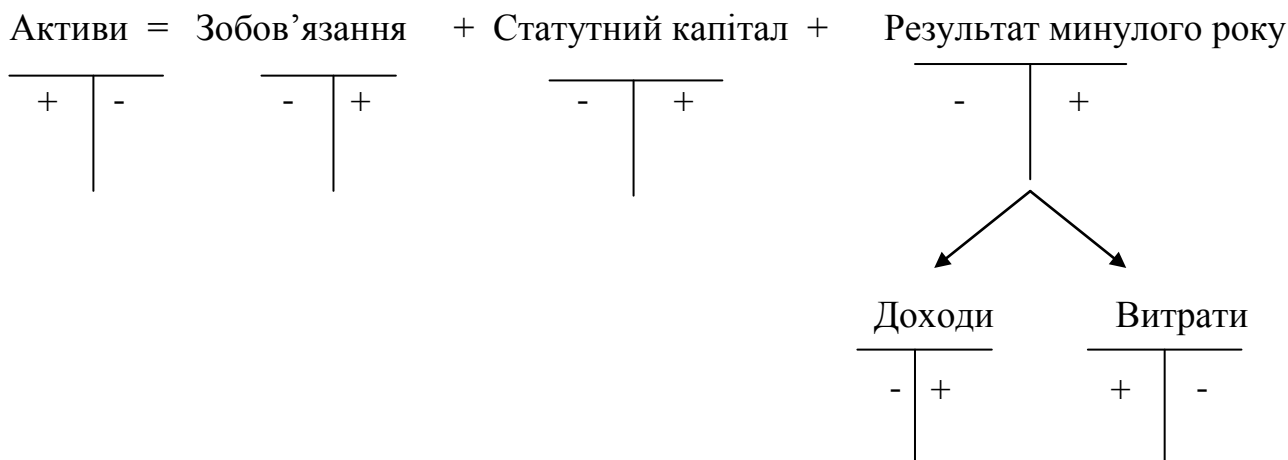

Рис.1.2. Розширена схема бухгалтерського рівняння з Т-рахунками

Усі активні рахунки мають дебетовий залишок (сальдо), а пасивні – кредитовий.

За активними рахунками сальдо на кінець дня визначається за формулою:

$$\text{Сальдо на кінець дня} = \text{Дебетове сальдо на початок дня} + \text{Обороти дебетові} - \text{Обороти кредитові}$$

За пасивними рахунками сальдо на кінець дня визначається за формулою:

$$\text{Сальдо на кінець дня} = \text{Кредитове сальдо на початок дня} + \text{Обороти кредитові} - \text{Обороти дебетові}$$

Реєстрування інформації в бухгалтерському обліку банку досягається шляхом застосування методу подвійного запису, згідно з яким кожен запис-реєстрація відображається за двома рахунками: за дебетом одного рахунку і одночасно за кредитом другого рахунку. Загальна сума записів за дебетом повинна дорівнювати загальній сумі записів за кредитом.

Кожна банківська операція, що підлягає реєстрації у балансі, аналізується з позиції бухгалтерського рівняння. Операція завжди

відображається як мінімум двома змінами у бухгалтерському рівнянні.

Виділяють чотири типи операцій за їх впливом на елементи бухгалтерського рівняння:

1) Операція, яка одночасно збільшує активи та пасиви (наприклад, надходження на кореспондентський рахунок банку коштів на користь клієнта і їх зарахування на поточний рахунок клієнта);

2) Операція, яка одночасно зменшує активи і пасиви (наприклад, повернення банком клієнту його депозиту готівкою);

3) Операція, що зумовлює одночасне збільшення одних активів і зменшення інших активів (наприклад, купівля касою банку іноземної валюти за гривні);

4) Операція, яка зумовлює одночасне збільшення одних пасивів і зменшення інших пасивів (наприклад, перерахування банком за дорученням клієнта коштів з його поточного рахунку на депозитний).

Отже, після запису кожної операції права частина бухгалтерського рівняння дорівнює лівій.

1.10. Класифікація банківських бухгалтерських рахунків

Вся сукупність бухгалтерських рахунків може бути поділена на **балансові** та **позабалансові** (рис.1.3).

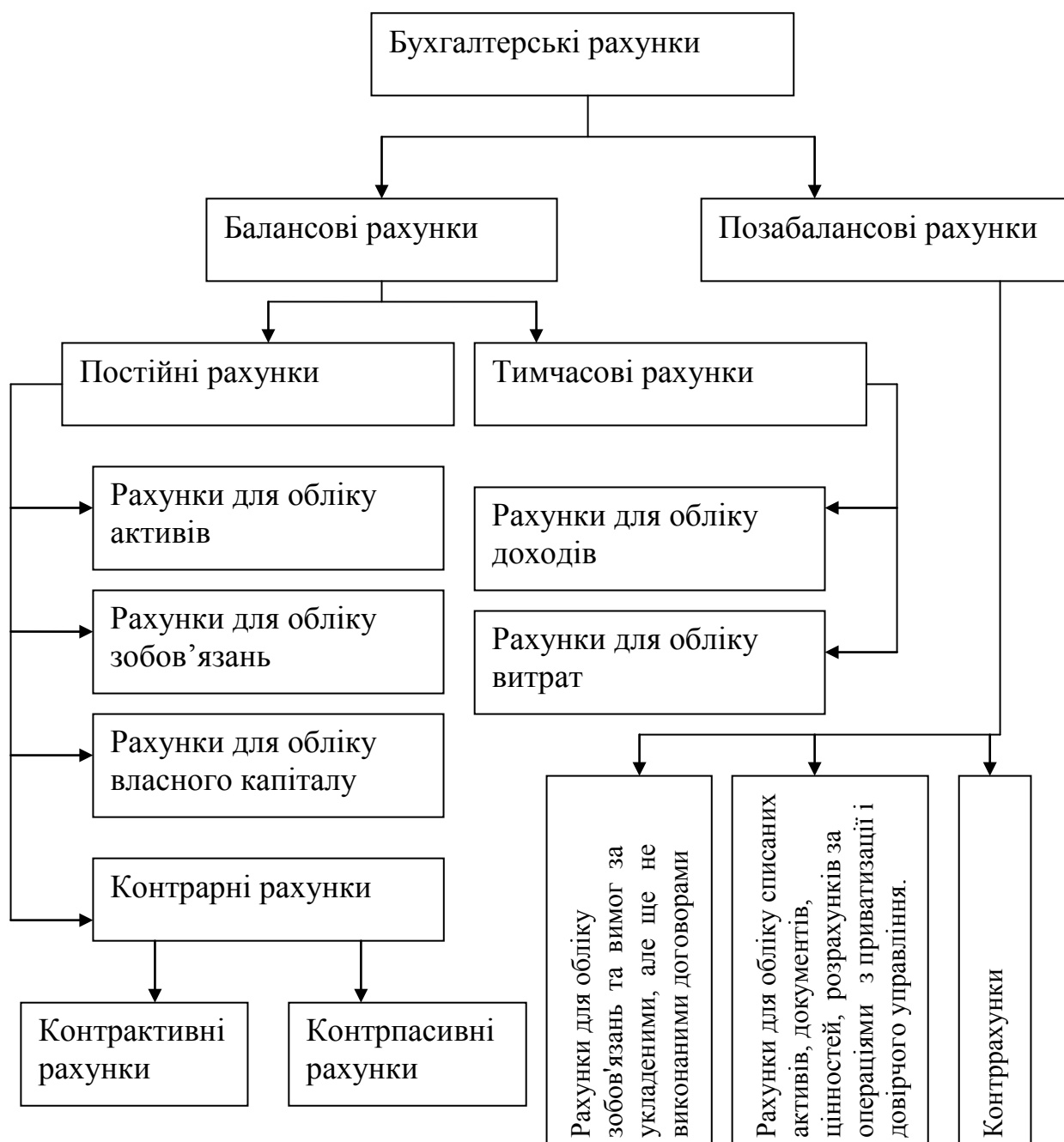

Рис. 1.3. Класифікація бухгалтерських рахунків банку

Балансові рахунки бувають постійними і тимчасовими.

Постійні рахунки мають залишок на кінець звітного періоду. На їх основі складається баланс банку. Серед них виділяють рахунки активів, зобов'язань, власного капіталу, а також контрарні рахунки.

Контрарні рахунки - це рахунки бухгалтерського обліку, показники яких використовуються для регулювання оцінки об'єктів обліку, які відображені в інших рахунках. Контрарні рахунки поділяються на контрпасивні і контрактивні.

Контрактивні рахунки - це контрарні рахунки, які використовуються для регулювання показників активних рахунків. Відображення операцій за цими рахунками здійснюється за методами відображення операцій за пасивними рахунками. Прикладами контрактивних рахунків є рахунки, що використовуються для обліку спеціальних резервів; неамортизованого дисконту за наданими банком кредитами; зносу необоротних активів.

Контрпасивні рахунки - це контрарні рахунки, які використовуються для регулювання показників пасивних рахунків. Відображення операцій за цими рахунками здійснюється за методами відображення операцій за активними рахунками. Прикладами контрпасивних рахунків є рахунки для обліку несплаченого зареєстрованого статутного капіталу банку; неамортизованого дисконту за ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком; неамортизованого дисконту за коштами, залученими банком на строкові вклади.

Особливістю контрарних рахунків є те, що в балансі вони відображаються зі знаком “-”; контрпасивні рахунки - у складі пасивів, а контрактивні - у складі активів. Така методика дозволяє достовірно оцінювати окремі статті активів і пасивів.

Тимчасові балансові рахунки призначені для обліку витрат і доходів.

Рахунки витрат – це активні рахунки, а рахунки доходів – це пасивні рахунки. Наприкінці звітного періоду залишки за цими рахунками переносяться на рахунок фінансового результату, після чого ці рахунки закриваються.

Позабалансові рахунки поділяються на активні, пасивні та контррахунки.

Позабалансовий рахунок активний, якщо, при переведенні його на баланс дебетується балансовий рахунок. Позабалансовий рахунок пасивний, якщо, при переведенні його на баланс кредитується балансовий рахунок.

Контррахунки є умовними і використовуються як технічні для реалізації методу подвійного запису.

1.11. Структура та характеристика Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України

План рахунків бухгалтерського обліку є обов'язковим для використання банками України і являє собою систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, що використовується для детальної та повної реєстрації всіх банківських операцій з метою забезпечення потреб складання фінансової звітності.

Балансові рахунки в Плані рахунків класифікуються за типами контрагентів, характером операцій і ступенем ліквідності активів і зобов'язань. План рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій, суть якого полягає в обліку операцій в іноземній валюті за тими самими рахунками, що і операцій у гривні.

План рахунків складається з дев'яти класів:

Клас 1. Казначейські та міжбанківські операції.

Клас 2. Операції з клієнтами.

Клас 3. Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання.

Клас 4. Фінансові та капітальні інвестиції.

Клас 5. Капітал банку.

Клас 6. Доходи.

Клас 7. Витрати.

Клас 8. Управлінський облік.

Клас 9. Позабалансові рахунки.

Кожний клас Плану рахунків розподілений на: рахунки II порядку (двозначні - розділ); рахунки III порядку (тризначні - група); рахунки IV порядку (чотиризначні - балансовий рахунок).

Номери синтетичних рахунків у Плані рахунків складаються з чотирьох цифр. Першою цифрою номера рахунку визначено клас рахунків; першими двома цифрами - розділ рахунків; першими трьома цифрами - групу рахунків, а чотирма цифрами - номер балансового рахунку.

Клас 1 Плану рахунків призначений для відображення в обліку взаємовідносин між Національним банком України та банками України, між банками України та іноземними банками, у тому числі операції з готівкою, банківськими металами, кредитами, депозитами та цінними паперами, що рефінансуються Національним банком України тощо.

У цьому класі обліковуються казначейські та міжбанківські операції банків. До міжбанківських операцій належать кредитні та депозитні операції між банками, ведення кореспондентських рахунків, безготівкові розрахунки між банками, що обумовлені виконанням платежів клієнтів або власними зобов'язаннями одного банку перед іншим та іншими операціями згідно із законодавством України.

У розділі «Банківські метали» обліковуються дорогоцінні метали, які визначені як банківські згідно з нормативно-правовими актами НБУ. Інші дорогоцінні метали (лом, вироби з дорогоцінних металів) обліковуються в групі рахунків класу 3 «Запаси матеріальних цінностей». У цьому розділі не обліковуються дорогоцінні метали, які зберігаються за дорученням третьої сторони, такі дорогоцінні метали обліковуються за позабалансовими рахунками.

У розділах 12 «Кошти у Національному банку України» та 13 «Кошти Національного банку України» відображаються активи та зобов'язання банку за операціями з Національним банком України. На кореспондентському рахунку банку в Національному банку України обліковуються також обов'язкові резерви банку.

У класі 2 Плану рахунків відображаються операції з клієнтами, зокрема операції за розрахунками, наданими кредитами та залученими вкладками (депозитами). Рахунки цього класу використовуються для обліку операцій за розрахунками з клієнтами (крім банків) - суб'єктами господарювання, органами державної влади та самоврядування, фізичними особами. За рахунками суб'єктів господарювання обліковуються кошти юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

За класом 3 Плану рахунків відображаються операції з цінними паперами (окрім цінних паперів, що рефінансуються Національним банком України, та інвестицій в асоційовані та дочірні компанії), обліковуються запаси товарно-матеріальних цінностей, сформовані банківські резерви, субординований борг, розрахунки між філіями одного банку, позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами тощо.

У класі 4 відображаються інвестиції банку в асоційовані та дочірні компанії, операції з основними засобами і нематеріальними активами.

За рахунками класу 5 відображається капітал банку, який включає статутний капітал, емісійні різниці, загальні резерви та інші фонди, результати минулих років, результати переоцінки. Рахунки цього класу можуть кореспондувати з дебіторами, кредиторами та рахунками готівкових коштів у разі сплати дивідендів, викупу акцій (часток, паїв) в акціонерів (учасників) банку, збільшення капіталу банку шляхом переоцінки активів, з рахунками класів 6 та 7 під час формування фінансового результату діяльності банку за звітний рік. В іншому випадку рахунки класу 5 кореспондують тільки між собою.

У класі 6 відображаються доходи банку. Цей клас містить рахунки для обліку процентних, комісійних, інших операційних та інших доходів, результату від торговельних операцій, повернення списаних активів.

У класі 7 відображаються витрати банку. Даний клас включає рахунки для обліку процентних, комісійних, інших операційних витрат, загальних адміністративних витрат, відрахувань в резерви, податку на прибуток.

Клас 8 призначений для ведення управлінського обліку. Рахунки у класі 8 відкриваються банками самостійно і кореспондують тільки між собою. Залишки за рахунками класу 8 не враховуються під час складання фінансової звітності банку.

У класі 9 обліковуються позабалансові операції. Бухгалтерський облік операцій за позабалансовими рахунками ведеться за системою подвійного запису. Позабалансові рахунки кореспондують тільки між собою. Для відображення операцій за системою подвійного запису використовуються рахунки розділу 99. Рахунки можуть кореспондувати між собою без використання контррахунків.

Рахунки розділів 90-95 використовуються для обліку зобов'язань та вимог за укладеними, але ще не виконаними договорами, такими, як кредитні лінії, дозволений овердрафт, непокриті безвідкличні акредитиви, різні гарантійні зобов'язання, зобов'язання за цінними паперами, спотові, форвардні контракти та договори з купівлі-продажу іноземної валюти й інших фінансових інструментів.

Рахунки розділів 96-98 використовуються для обліку списаних активів, документів, цінностей, розрахунків за операціями з приватизації і довірчого управління.

Рахунки розділу 99 - це контррахунки, які використовуються для подвійного запису операцій за рахунками розділів 90-98.

Контррахунки відкриваються в аналітичному обліку в будь-якому розрізі на розсуд банку.

1.12. Синтетичний та аналітичний облік в банках

Бухгалтерський облік в банках ведеться в двох напрямках: аналітичному і синтетичному.

Інформація, що міститься у прийнятих до обліку первинних документах, систематизується на рахунках бухгалтерського обліку в регістрах синтетичного та аналітичного обліку шляхом подвійного запису їх на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку.

Регістри синтетичного та аналітичного обліку операцій – це носії спеціального формату у вигляді відомостей, книг, журналів, машинограм тощо. Банки самостійно розробляють та затверджують форми реєстрів обліку з урахуванням того, що реєстри синтетичного та аналітичного обліку повинні мати назву, період реєстрації операцій, прізвища і підписи або інші кодовані знаки, що дають змогу ідентифікувати осіб, які їх склали.

Ведення синтетичного обліку забезпечується за допомогою рахунків II, III, IV порядків Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. До основних форм реєстрів синтетичного обліку банку відноситься щоденний оборотно-сальдовий баланс, в якому відображаються обороти за дебетом і кредитом за день, вихідні залишки за активом і пасивом за кожним балансовим рахунком четвертого порядку з проміжним підсумком за балансовими рахунками третього та другого порядків (аналогічно і за позабалансовими рахунками). В оборотно-сальдовому балансі відображаються підсумки за кожним класом рахунків і загальний підсумок за всіма рахунками банку. Правильність складання щоденного балансу оборотів та залишків контролюється рівністю дебетових і кредитових оборотів та залишків за активом і пасивом. Наявність такої рівності є обов'язковою умовою початку нового банківського дня. Щоденний оборотно-сальдовий баланс перевіряється і підписується керівником і головним бухгалтером або особами, які ним уповноважені.

Детальна інформація про кожного контрагента та кожну операцію фіксується на рівні аналітичного обліку на аналітичних рахунках з допомогою параметрів аналітичного обліку.

Параметри аналітичного обліку включають параметри контрагентів (клієнтів), документів, договорів та безпосередньо параметри аналітичних рахунків. Усі параметри поділяються на дві групи - обов'язкові і необов'язкові.

Обов'язкові параметри вводяться із врахуванням вимог НБУ щодо звітності банків. Вони є обов'язковими для заповнення при занесенні у комп'ютерну систему нового контрагента або при відкритті аналітичного рахунку. Серед обов'язкових параметрів розділяють загальні і спеціальні. Загальні параметри застосовуються до всіх аналітичних рахунків. Спеціальні параметри застосовуються до аналітичних рахунків залежно від їх економічного змісту, а також використовуються для автоматизованого ведення окремих операцій банків та для надання звітності Національному банку. Значення обов'язкових параметрів аналітичного обліку в електронному вигляді наведено в класифікаторах, адаптованих до формування економічних показників для подання фінансової та статистичної звітності, що входять до пакета довідників, які Національний банк доводить до відома банків.

Необов'язкові параметри є рекомендованими для заповнення. Вони можуть використовуватись при організації внутрішнього обліку в банку, а також при наданні звітності іншим органам.

Усі номери рахунків аналітичного обліку формуються за такою схемою:

AAAA K EEEEEEEEE

1. AAAA - номер балансового (позабалансового) рахунку (4 символи).
2. K - ключовий розряд (1 знак).
3. EEEEEEEEE - інформація про аналітичний рахунок (до 9 символів).

Довжина номера рахунку не є фіксованою. Максимальна довжина номера рахунку становить 14 цифр, мінімальна - 5 цифр.

Сегмент EEEEEEEEE визначається банком самостійно. До складу цього сегмента може включатись код контрагента, порядковий номер рахунку, номер філії, код валюти тощо. У разі необхідності банки можуть самостійно збільшувати кількість необхідних атрибутів поза номером рахунку.

До розрахунку ключового розряду входять сегменти АААА, ЕЕЕЕЕЕЕЕ номера рахунку і код банку.

У разі відкриття банком аналітичного рахунку для обліку операцій з контрагентами або рахунку клієнта банк зобов'язаний заповнювати такі параметри:

- код контрагента;
- ідентифікаційний код/номер;
- резидентність;
- код власного підрозділу банку;
- код країни;
- ознака інсайдера;
- інституційний сектор економіки;
- форма власності;
- види економічної діяльності;
- організаційно-правова форма господарювання.

Під час проведення банком розрахункових та касових операцій в документах заповнюються стандартизовані реквізити, які називаються параметри документів. До них відносяться:

- символ касових оборотів;
- параметр розподілу суми оборотів за рахунком за визначеним критерієм;
- код контрагента;
- код операції;
- код країни платника;

До загальних обов'язкових параметрів договорів та аналітичних рахунків належать:

- номер аналітичного рахунку;
- номер балансового (позабалансового) рахунку;
- код контрагента;
- код валюти або банківського металу;
- характеристика аналітичного рахунку.

До спеціальних обов'язкових параметрів договорів та аналітичних рахунків належать:

- процентна ставка;
- розподіл аналітичного рахунку за визначеним критерієм;
- додатковий розподіл аналітичного рахунку за визначеним критерієм;

Для рахунків, за якими обліковуються надані або отримані кредити, банк має заповнювати такі спеціальні параметри:

- початковий строк видачі кредиту;
- строк до повернення кредиту;
- строк пролонгації;
- параметр забезпечення кредиту;
- параметр ризику, який визначає категорію ризику кредиту.

Для рахунків, за якими обліковуються розміщені або залучені банком депозити, мають заповнюватися такі спеціальні параметри:

- строк розміщення (залучення) депозиту;
- строк повернення депозиту.

Для рахунків з обліку цінних паперів банк має заповнювати такі спеціальні параметри:

- строк до погашення;
- місце емісії цінних паперів.

Для позабалансових рахунків розділів 90-93 Плану рахунків має зазначатися параметр строку до погашення позабалансових зобов'язань і вимог, наданих та отриманих банком.

Сукупність усіх аналітичних рахунків банку утворює внутрішній план рахунків. Банки самостійно визначають власну систему аналітичного обліку, створюючи внутрішній план рахунків, що містить опис характеристики кожного рахунку або групи рахунків, порядок їх відкриття та закриття.

Всі рахунки (поточні, кредитні, депозитні та ін.), що відкриваються юридичним і фізичним особам, а також рахунки за внутрішніми операціями банку реєструються в книзі відкритих рахунків, яка ведеться в електронній або паперовій формі в розрізі балансових рахунків четвертого порядку та включає такі позиції щодо рахунку:

- номер балансового рахунку;
- номер особового рахунку;
- код контрагента;
- найменування контрагента;
- дата відкриття рахунку;
- дата закриття рахунку.

Книга реєстрації відкритих рахунків нумерується, прошнуровується, засвідчується підписами керівника та головного бухгалтера банку, скріплюється відбитком печатки банку та зберігається у

призначеної відповідальної особи. Головний бухгалтер банку може надавати право ведення книги відкритих рахунків відповідним підрозділам банку. Книги відкритих рахунків банк може вести у розрізі окремих балансових рахунків (наприклад, для обліку вкладень у цінні папери; обліку внесків акціонерів або вкладів фізичних осіб тощо) або структурних підрозділів служби бухгалтерського обліку. Кожна підсистема з реєстрації відкритих рахунків та обліку окремих операцій (цінні папери, кредити, депозити, основні засоби тощо) повинна працювати так, щоб вся інформація за рахунками цих підсистем включалася до загальних даних банку. Головний бухгалтер банку контролює правильність ведення книги відкритих рахунків. У разі закриття рахунку в книзі проставляється дата його закриття. Номери закритих рахунків не можуть бути присвоєні новим клієнтам банку.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ БАНКУ

Питання до розгляду

2.1. Правове регулювання процесу формування фінансової звітності банків України.

2.2. Характеристика фінансових звітів банку:

2.2.1. Звіт «Баланс».

2.2.2. Звіт про фінансові результати.

2.2.3. Звіт про рух грошових коштів.

2.2.4. Звіт про власний капітал.

2.2.5. Примітки до фінансової звітності.

2. 3. Особливості складання консолідованої фінансової звітності банками України.

2.1. Правове регулювання процесу формування фінансової звітності банків України.

Фінансова звітність є кінцевим етапом облікового циклу банку та основним засобом донесення фінансової інформації про нього зовнішнім користувачам. Метою фінансових звітів є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів банку.

Питання, що стосуються фінансової звітності банків України регулюються такими законодавчими та нормативно-правовими актами:

- Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV;
- Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. №2121-III;
- П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87;
- Положенням «Про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України», затвердженим постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566;
- Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженою постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480.

Згідно з Положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України, інформація, що наведена у фінансовій звітності, має відповідати таким якісним характеристикам як:

1. **Зрозумілість інформації, що подається у фінансових звітах для користувачів.** Припускається, що користувачі мають відповідні знання з бізнесу, економічної діяльності та бухгалтерського обліку.

2. **Доречність** – інформація є доречною, якщо вона впливає на прийняття економічних рішень користувачів, дає змогу оцінити ними події чи скоригувати їх оцінки, зроблені в минулому.

3. **Суттєвість** – інформація є суттєвою, якщо її пропуск або неправильне відображення може вплинути на економічні рішення користувачів, прийняті на основі фінансових звітів.

4. **Достовірність** – інформація є достовірною, якщо у ній відсутні суттєві помилки і вона відображає дійсний стан справ.

5. **Правдивість подання інформації** – це правдиве відображення операцій та інших подій, результатом яких є зміна активів, зобов'язань або капіталу на дату звітності.

6. **Превалювання сутності над формою** – облік і розкриття операцій та інших подій повинен здійснюватися відповідно до їхньої сутності та економічної реальності, а не лише виходячи з їхньої юридичної форми.

7. **Нейтральність інформації** – це відсутність в інформації упередженості. Фінансові звіти не є нейтральними, якщо в результаті відбору або викладу інформації вони впливають на прийняття рішення або на судження з метою досягнення заздалегідь визначеного результату.

8. **Обачність** – це дотримання певної обережності при формуванні судження, необхідного при оцінці за умов непевності, таким чином, щоб активи або дохід не були завищені, а зобов'язання чи витрати – занижені.

9. **Повнота** – щоб бути достовірною, інформація у фінансових звітах має бути повною в межах суттєвості та витрат, пов'язаних з її отриманням. У результаті упущень інформація може бути хибною або оманливою, а значить недостовірною та недостатньо доречною.

10. **Зіставність інформації**, тобто можливість порівнювати фінансові звіти за різні періоди для того, щоб визначати тенденції змін у фінансовому стані та результатах діяльності підприємства. Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації

попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику і її зміни.

11. Своєчасність інформації свідчить про те, що несвоєчасне подання фінансової звітності може призвести до втрати доречності та достовірності інформації. Для досягнення оптимального співвідношення між доречністю та достовірністю потрібно брати до уваги задоволення потреб користувачів, які приймають економічні рішення.

Склад і зразки форм фінансової звітності, порядок, періодичність складання та вимоги до розкриття інформації у фінансовій звітності, порядок її подання до НБУ та оприлюднення регламентуються Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Відповідно до цієї Інструкції, до складу фінансової звітності, яку складають банки входять:

- ✓ звіт «Баланс»;
- ✓ звіт про фінансові результати;
- ✓ звіт про рух грошових коштів;
- ✓ звіт про власний капітал;
- ✓ примітки до звітів.

Фінансову звітність банки складають та подають до Національного банку в грошовій одиниці України (у тисячах гривень). Статті фінансової звітності філій та представництв українських банків на території інших держав банк, що звітує, перераховує в національну валюту України аналогічно до здійснення перерахунку статей в іноземній валюті, зазначених безпосередньо в балансі самого банку.

Усі форми фінансової звітності (уключаючи й примітки до них) подаються порівняно з даними попереднього року (за певний період). Вихідні залишки фінансової звітності за попередній період є вхідними залишками фінансової звітності за звітний період. До кожної статті фінансових звітів робляться перехресні посилання на будь-яку пов'язану з ними інформацію в примітках. Фінансову звітність підписують керівник та головний бухгалтер банку, а консолідовану - керівник та головний бухгалтер материнського банку.

Вітчизняні банки складають як квартальну, так і річну фінансову звітність.

Квартальна фінансова звітність банків складається із:

- ✓ звіту «Баланс»;
- ✓ звіту про фінансові результати;
- ✓ приміток.

Річна фінансова звітність включає:

- ✓ загальну інформацію про діяльність банку;
- ✓ звіт «Баланс»;
- ✓ звіт про фінансові результати;
- ✓ звіт про рух грошових коштів;
- ✓ звіт про власний капітал;
- ✓ примітки.

Згідно з Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, показники річної фінансової звітності банку, а в консолідованій фінансовій звітності - материнського банку підлягають коригуванню із застосуванням коефіцієнта коригування за умови, що значення кумулятивного приросту інфляції за три останніх роки, включаючи звітний, становить 90% і більше. Показники квартальної фінансової звітності коригуванню з урахуванням впливу інфляції не підлягають. Коригування показників річної фінансової звітності банку на вплив інфляції здійснюється без проводок за рахунками бухгалтерського обліку. Банк складає річну фінансову звітність на основі даних бухгалтерського обліку, а після цього шляхом коригування її показників складає скориговану фінансову звітність з урахуванням впливу інфляції.

Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України вимагає, щоб перед складанням річної фінансової звітності проводилась обов'язкова інвентаризація активів, зобов'язань, резервів, включаючи і обліковане на позабалансових рахунках, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан та оцінка. Відповідальність за організацію інвентаризації покладається на керівника. Контроль за проведенням інвентаризації покладається на внутрішній аудит банку (ревізійну службу банку).

Об'єкти і строки проведення інвентаризації визначаються керівником банку, крім тих випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим, а також не раніше 1 жовтня звітного року перед складанням річної бухгалтерської звітності.

За результатами інвентаризації банку вживають заходів щодо врегулювання виявлених розбіжностей. У бухгалтерському обліку

відображення інвентаризаційних різниць (недостач, надлишків, пересортування) здійснюється після затвердження керівником банку пропозицій інвентаризаційної комісії в тому місяці, в якому вона була закінчена, але не пізніше звіту за грудень.

У період складання річного бухгалтерського звіту за всіма рахунками юридичних осіб банк має отримати в письмовій формі підтвердження залишків особових рахунків за станом на 1 січня. При неотриманні підтверджень протягом місяця залишок коштів вважається підтвердженим.

Для складання достовірної звітності банкам надається право щомісячно (при потребі) проводити коригуючі проводки. В період складання річного бухгалтерського звіту з метою включення всіх операцій у фінансову звітність та виправлення помилкових записів минулого року також можуть проводитися коригуючі проводки.

Банки подають фінансову звітність до Національного банку як в електронному, так і паперовому вигляді. Процедура подання банками фінансової звітності до НБУ полягає у наступному. Банки (материнські банки) подають річну та консолідовану фінансову звітність структурним підрозділам банківського нагляду. З метою попереднього контролю щодо складу фінансової звітності, аналізу застосованої банком облікової політики, розкриття інформації в примітках, адекватності бухгалтерського обліку згідно із висновком аудитора служби банківського нагляду подають отримані від банків фінансові звіти структурним підрозділам бухгалтерського обліку територіальних управлінь НБУ, у яких відкриті кореспондентські рахунки банків. Після розгляду фінансової звітності структурні підрозділи бухгалтерського обліку повертають її разом з висновком попереднього контролю структурним підрозділам банківського нагляду для використання в роботі.

Банки подають квартальну фінансову звітність на паперових носіях та в електронному вигляді територіальним управлінням НБУ в установлені ними строки, але не пізніше 25-го числа місяця, наступного за звітним кварталом.

Територіальні управління НБУ після перевірки подають квартальну фінансову звітність електронною поштою Департаменту бухгалтерського обліку НБУ через Центральну розрахункову палату НБУ 25-го числа місяця, наступного за звітним кварталом, файли В5 «Баланс проміжної фінансової звітності» та В6 «Фінансові результати роміжної фінансової звітності».

Під час подання фінансової звітності на паперових носіях статті звітності, за якими немає показників, банк може не зазначати (крім випадків, якщо такі показники зазначалися за станом на кінець зіставленого періоду (кварталу, року). У разі подання фінансової звітності НБУ електронною поштою первинні економічні показники, за статтями яких немає даних, у файлах можуть не зазначатися.

Банк зобов'язаний публікувати квартальну фінансову звітність в газеті «Урядовий кур'єр» або «Голос України» протягом місяця, наступного за звітним кварталом.

Банк зобов'язаний публікувати річну фінансову звітність, а материнський банк - річну консолідовану фінансову звітність, підтверджену аудитором, який внесений до реєстру аудиторів банків Національного банку України, не пізніше 1 червня наступного за звітним року в газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України». Материнський банк за власним бажанням може скласти та оприлюднювати консолідовану фінансову звітність щокварталу.

Відповідальність за перекручення фінансової звітності, порушення строків її подання та оприлюднення, а також її оприлюднення не вповному обсязі, несе керівництво банку.

2.2. Характеристика основних форм банківської фінансової звітності

2.2.1. Звіт «Баланс»

Метою складання банком звіту «Баланс» є надання користувачам інформації про його фінансовий стан на звітну дату. Звіт «Баланс» дає змогу визначити склад і структуру майна банку, ліквідність банку, наявність власного та запозиченого капіталу, зміну дебіторської та кредиторської заборгованості тощо.

В основу балансового звіту закладено основне рівняння бухгалтерського обліку, що відображає взаємозв'язок між активами, зобов'язаннями та власним капіталом:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Капітал}$$

У звіті «Баланс» активні та пасивні рахунки згруповані у статті за економічним змістом та в порядку зменшення ліквідності.

Банки України складають як квартальний, так і річний звіт

«Баланс». Звіт «Баланс» складається за показниками сальдо рахунків бухгалтерського обліку на кінець останнього дня звітного періоду (кварталу, року). У табл. 2.1. наведено форму річного (консолідованого) звіту «Баланс».

Таблиця 2.1

Форма річного (консолідованого) звіту «Баланс» банку

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний Рік	Попередній рік
	АКТИВИ			
1	Грошові кошти та їх еквіваленти	4		
2	Торгові цінні папери	5		
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах	6		
4	Кошти в інших банках	7		
5	Кредити та заборгованість клієнтів	8		
6	Цінні папери в портфелі банку на продаж	9		
7	Цінні папери у портфелі банку до погашення	10		
8	Інвестиції в асоційовані і дочірні компанії	11		
9	Інвестиційна нерухомість	12		
10	Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток			
11	Відстрочений податковий актив			
12	Гудвіл	13		
13	Основні засоби та нематеріальні активи	14		
14	Інші фінансові активи	15		

Продовження табл. 2.1.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний рік	Попередній рік
15	Інші активи	16		
16	Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття	17		

17	Усього активів			
	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
18	Кошти банків	18		
19	Кошти клієнтів	19		
20	Боргові цінні папери, емітовані банком	20		
21	Інші залучені кошти	21		
22	Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток			
23	Відстрочені податкові зобов'язання			
24	Резерви за зобов'язаннями	22		
25	Інші фінансові зобов'язання	23		
26	Інші зобов'язання	24		
27	Субординований борг	25		
28	Зобов'язання, що пов'язані з довгостроковими активами, призначеними для продажу чи групами вибуття	17		
29	Усього зобов'язань			
	ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ			
30	Статутний капітал	26		
31	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)			
32	Резервні та інші фонди	27		
33	Чисті активи, що належать акціонерам (учасникам) банку			
34	Частка меншості			
35	Усього власного капіталу та частка меншості			
36	Усього пасивів			

Квартальний звіт «Баланс» банку містить дані за станом на кінець поточного кварталу та порівняльні дані за станом на кінець попереднього фінансового року. Форма квартального звіту «Баланс» загалом подібна до річної форми цього звіту, але містить більше статей (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Форма квартального звіту «Баланс» банку

Рядок	Найменування статті	На звітну дату поточного кварталу	На кінець попереднього фінансового року
	АКТИВИ		
1	Грошові кошти та їх еквіваленти		
2	Торгові цінні папери		
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах		
4	Кошти в інших банках, у тому числі:		
4.1	В іноземній валюті		
5	Резерви під знецінення коштів в інших банках		
5.1	Резерви у відсотках до активу		
6	Кредити та заборгованість клієнтів, у тому числі:		
6.1	Кредити та заборгованість юридичних осіб, у тому числі:		
6.1.1	В іноземній валюті		
6.2	Кредити та заборгованість фізичних осіб, у тому числі:		
6.2.1	В іноземній валюті		
7	Резерви під знецінення кредитів		
7.1	Резерви у відсотках до активу		
8	Цінні папери в портфелі банку на продаж		
9	Резерви під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж		
9.1	Резерви у відсотках до активу		
10	Цінні папери у портфелі банку до погашення		

Продовження табл. 2.2.

Рядок	Найменування статті	На звітну дату поточного кварталу	На кінець попереднього фінансового року
-------	---------------------	-----------------------------------	---

11	Резерви під знецінення цінних паперів в портфелі банку до погашення		
11.1	Резерви у відсотках до активу		
12	Інвестиції в асоційовані і дочірні компанії		
13	Інвестиційна нерухомість		
14	Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток		
15	Відстрочений податковий актив		
16	Основні засоби та нематеріальні активи		
17	Інші фінансові активи		
18	Резерви під інші фінансові активи		
18.1	Резерви у відсотках до активу		
19	Інші активи		
20	Резерви під інші активи		
20.1	Резерви у відсотках до активу		
21	Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття		
22	Резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, що утримуються з метою продажу		
22.1	Резерви у відсотках до активу		
23	Усього активів, у тому числі:		
23.1	В іноземній валюті		
	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ		
24	Кошти банків, у тому числі:		
24.1	В іноземній валюті		
25	Кошти юридичних осіб, у тому числі:		
25.1	В іноземній валюті		
25.2.	Кошти юридичних осіб на вимогу, у т.числі:		

Продовження табл. 2.2.

Рядок	Найменування статті	На звітну дату поточного кварталу	На кінець попереднього фінансового року
-------	---------------------	-----------------------------------	---

25.2.1	В іноземній валюті		
26	Кошти фізичних осіб, у тому числі:		
26.1	В іноземній валюті		
26.2	Кошти фізичних осіб на вимогу, у тому числі:		
26.2.1	В іноземній валюті		
27	Боргові цінні папери, емітовані банком, у тому числі:		
27.1	В іноземній валюті		
28	Інші залучені кошти		
29	Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток		
30	Відстрочені податкові зобов'язання		
31	Резерви за зобов'язаннями		
32	Інші фінансові зобов'язання		
33	Інші зобов'язання		
34	Субординований борг		
35	Зобов'язання, що пов'язані з довгостроковими активами, призначеними для продажу чи групами вибуття		
36	Усього зобов'язань, у тому числі:		
36.1	В іноземній валюті		
	ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ		
37	Статутний капітал		
38	Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)		
39	Емісійні різниці		
40	Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку		
41	Резерви переоцінки необоротних активів, у тому числі:		

Продовження табл. 2.2.

Рядок	Найменування статті	На звітну дату поточного кварталу	На кінець попереднього фінансового року
-------	---------------------	-----------------------------------	---

41.1	Резерви переоцінки нерухомості		
41.2	Резерви переоцінки нематеріальних активів		
42	Резерви переоцінки цінних паперів		
43	Резерви переоцінки за операціями хеджування		
44	Прибуток/збиток минулих років		
45	Прибуток/збиток поточного року		
46	Усього власного капіталу		
47	Усього пасивів		

Як видно з наведених вище статей квартального та річного звіту «Баланс», в активах річного звіту, на відміну від квартального, відсутні статті, в яких розкривається інформація про резерви під знецінення коштів в інших банках, кредитів, цінних паперів, інші фінансові активи, резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані і дочірні компанії, що утримуються з метою продажу. У зобов'язаннях річного звіту «Баланс», кошти юридичних і фізичних осіб об'єднані в одну статтю – кошти клієнтів. Окрім цього, у квартальному звіті «Баланс», на відміну від річного, по окремих статтях розкривається інформація про активи і зобов'язання в іноземній валюті.

Окрім квартального та річного звіту «Баланс», банки України складають і подають Національному банку України такі баланси, як:

- форма № 1Д баланс банку (щоденна);
- форма № 10 оборотно-сальдовий баланс банку (місячна).

Щоденний баланс банку (форма № 1Д) передбачає надання інформації за залишками за балансовими рахунками, рахунками доходів та витрат і за позабалансовими рахунками та формування банками зведеної інформації в розрізі кодів валют та кодів країн з урахуванням філій, що розташовані на території України та за її межами.

Баланс активів і пасивів формується за даними рахунків класів 1 - 5 Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. У балансі, що складається за формою № 1Д, активні та пасивні рахунки відображаються окремо в чіткій послідовності за балансовими рахунками - у розрізі рахунків четвертого порядку, груп, розділів та за позабалансовими рахунками - у розрізі

рахунків четвертого порядку та груп. Рахунки класу 8 до балансу не включаються. Контрактивні рахунки в активах та контрпасивні рахунки в пасивах відображаються з протилежним знаком і зменшують відповідні статті за групами та розділами.

Оборотно-сальдовий баланс банку (форма № 10) передбачає надання інформації за оборотами та вихідними залишками за балансовими рахунками, рахунками доходів і витрат та позабалансовими рахунками за звітний місяць і формування банками зведеної інформації в розрізі кодів валют та кодів країн з урахуванням філій, що розташовані на території України та за її межами.

Баланси банку за формами № 1Д та № 10 відносяться до статистичної, а не фінансової звітності і питання, пов'язані з їх складанням і поданням до НБУ регулюються Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, затвердженими постановою Правління НБУ від 19.03.2003 р. № 124.

2.2.2. Звіт про фінансові результати

Метою складання звіту про фінансові результати є надання користувачам інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності банку за звітний період. Звіт про фінансові результати базується на рівнянні:

$$\text{Доходи} - \text{Витрати} = \text{Чистий прибуток (збиток)}$$

Банки України складають як квартальний, так і річний звіт про фінансові результати. Даний звіт банку включає дані за станом на кінець поточного періоду (кварталу, року) наростаючим підсумком за поточний фінансовий рік до дати звітності та порівняльні дані за станом на кінець зіставленого періоду (кварталу, року) попереднього фінансового року.

Звіт про фінансові результати банку характеризує його діяльність за період з початку звітного року до звітної дати і складається із статей доходів та витрат, які групуються за їх характером та основними видами на кінець останнього дня звітного періоду (кварталу, року). У табл. 2.3. наведена форма річного (консолі дованого) звіту про фінансові результати.

Таблиця 2.3.

Форма річного (консолідованого) звіту про фінансові результати банку

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний Рік	Попередній рік
1	Чистий процентний дохід/(Чисті процентні витрати)			
1.1	Процентні доходи	28		
1.2	Процентні витрати	28		
2	Комісійні доходи	29		
3	Комісійні витрати	29		
4	Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку			
5	Результат від операцій з хеджування	40		
6	Результат від переоцінки інших фінансових інструментів, які обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах			
7	Результат від торгівлі іноземною валютою			
8	Прибуток/збиток, який виникає під час первісного визнання фінансових активів за процентною ставкою, вищою, або нижчою, ніж ринкова	7, 8		
9	Прибуток/збиток, який виникає під час первісного визнання фінансових зобов'язань за процентною ставкою, вищою, або нижчою, ніж ринкова	18, 19		
10	Результат від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості			
11	Результат від переоцінки іноземної валюти			
12	Резерви під заборгованість за кредитами	7,8		
13	Знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	9		

Продовження табл. 2.3.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний рік	Попередній рік
-------	---------------------	----------	-------------	----------------

14	Результат від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж	9		
15	Знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	10		
16	Резерви за зобов'язаннями	22, 38		
17	Інші операційні доходи	30		
18	Доходи/витрати від дострокового погашення заборгованості	18, 19		
19	Адміністративні та інші операційні витрати	31		
20	Дохід від участі в капіталі	11		
21	Прибуток/збиток до оподаткування			
22	Витрати на податок на прибуток	32		
23	Прибуток/збиток після оподаткування			
24	Чистий прибуток/збиток від продажу довгострокових активів, призначених для продажу	33		
25	Чистий прибуток/збиток			
26	Прибуток/збиток консолідованої групи:			
26.1	Материнського банку			
26.2	Частки меншості			
27	Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	34		
28	Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	34, 35		

Форма річного і квартального звіту про фінансові результати, по суті є ідентичними, за винятком того, що банк, який створений у формі відкритого акціонерного товариства, повинен зазначати в річній та консолідованій фінансовій звітності показники чистого прибутку (збитку) і скоригованого чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію.

Скоригований чистий прибуток (збиток) - чистий прибуток (збиток) після вирахування дивідендів на привілейовані акції, скоригований на вплив розбавляючих простих акцій. Розбавляюча потенційна проста акція - це фінансовий інструмент або інша угода, конвертація яких у прості акції призведе до зменшення чистого

прибутку (збільшення чистого збитку) на одну просту акцію від звичайної діяльності в майбутньому.

Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію визначається діленням скоригованого чистого прибутку (збитку) на скориговану середньорічну кількість простих акцій в обігу. Величина скоригованого чистого прибутку (збитку) є показником максимально можливого ступеня зменшення прибутку (збільшення збитку) на одну просту акцію банку в разі конвертації розбавляючих потенційних простих акцій без відповідного збільшення активів банку.

2.2.3. Звіт про рух грошових коштів

Метою звіту про рух грошових коштів є надання користувачам фінансових звітів підстав для оцінки спроможності банку генерувати грошові кошти, а також його потреби в них. Від підтримування банком позитивного рівня грошових коштів (як і від його спроможності отримувати прибуток) залежить перспектива його розвитку.

Звіт про рух грошових коштів відображає джерела отриманих банком готівкових та безготівкових коштів і напрям їх використання у звітному періоді, а також рух грошових коштів за звітний період залежно від виду діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова).

Операційна діяльність – це основна діяльність банку, яка приносить дохід, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною або фінансовою.

Інвестиційна діяльність - це придбання і продаж довгострокових активів, а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів.

Фінансова діяльність - це діяльність, яка спричиняє зміни розміру та складу власного і запозиченого капіталу банку.

Звіт про рух грошових коштів від операційної діяльності може складатися за прямим методом або непрямим методом. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України дозволяє банкам самостійно вибирати метод складання звіту про рух грошових коштів.

Прямий метод вимагає постійного накопичення даних про обороти (надходження і вибуття) грошових коштів за напрямами

(статтями), узагальнення потрібних показників в аналітичному обліку (табл. 2.4)

Непрямий метод ґрунтується на коригуванні чистого прибутку (збитку) відповідно до впливу операцій негрошового характеру, будь-яких відстрочок або нарахувань минулих чи майбутніх надходжень або виплат грошових коштів щодо операційної діяльності, а також відповідно до статей доходу та витрат, пов'язаних із грошовими потоками від інвестиційної чи фінансової діяльності (табл. 2.5)

Таблиця 2.4

Форма звіту про рух грошових коштів банку (прямий метод)

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний Рік	Попередній рік
	Грошові кошти від операційної діяльності			
1	Грошові кошти та їх еквіваленти			
2	Торгові цінні папери			
3	Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах			
4	Кошти в інших банках			
5	Кредити та заборгованість клієнтів			
6	Цінні папери в портфелі банку на продаж			
7	Цінні папери у портфелі банку до погашення			
8	Інші отримані операційні доходи			
9	Виплати на утримання персоналу			
10	Сплачені адміністративні та інші операційні витрати			
11	Сплачений податок на прибуток			
12	Чистий грошовий прибуток/(збиток) до зміни операційних активів та зобов'язань			
	Зміни в операційних активах та зобов'язаннях:			

Продовження табл. 2.4.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний	Попередній
-------	---------------------	----------	---------	------------

			Рік	рік
13	Чистий (приріст)/ зниження за торговими цінними паперами			
14	Чистий (приріст)/ зниження за іншими фінансовими активами, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах			
15	Чистий (приріст)/ зниження за коштами в інших банках			
16	Чистий (приріст)/ зниження за кредитами та заборгованістю клієнтам			
17	Чистий (приріст)/ зниження за іншими фінансовими активами			
18	Чистий (приріст)/ зниження за іншими активами			
19	Чистий (приріст)/ зниження за коштами інших банків			
20	Чистий (приріст)/ зниження за коштами клієнтів			
21	Чистий (приріст)/ зниження за борговими цінними паперами, що емітовані банком			
22	Чистий (приріст)/ зниження за іншими фінансовими зобов'язаннями			
23	Чистий (приріст)/ зниження за резервами під зобов'язання			
24	Чисті грошові кошти, що отримані від операційної діяльності/ (використані в операційній діяльності)			
	Грошові кошти від інвестиційної діяльності:			
25	Придбання цінних паперів у портфелі банку на продаж	9, 17		
26	Дохід від реалізації цінних паперів у портфелі банку на продаж	9, 17		
27	Придбання цінних паперів у портфелі банку до погашення	10		
28	Дохід від погашення цінних паперів у портфелі банку до погашення	10		
29	Придбання основних засобів	14		

Продовження табл. 2.4.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітній	Попередній
-------	---------------------	----------	---------	------------

			Рік	рік
30	Дохід від реалізації основних засобів	14, 17		
31	Дивіденди отримані			
32	Придбання дочірніх компаній за мінусом отриманих грошових коштів	44		
33	Дохід від реалізації дочірньої компанії за мінусом виплачених грошових коштів	17		
34	Придбання асоційованих компаній	11		
35	Дохід від реалізації асоційованих компаній	11, 17		
36	Придбання інвестиційної нерухомості	12		
37	Дохід від реалізації інвестиційної нерухомості	12, 17		
38	Придбання нематеріальних активів	14		
39	Дохід від вибуття нематеріальних активів	14, 17		
40	Чисті грошові кошти, що отримані від інвестиційної діяльності/(використані в інвестиційній діяльності)			
	Грошові кошти від фінансової діяльності:			
41	Отримані інші залучені кошти			
42	Повернення інших залучених коштів			
43	Отримання субординованого боргу	25		
44	Погашення субординованого боргу	25		
45	Емісія звичайних акцій	26		
46	Емісія привілейованих акцій	26		
47	Інші внески акціонерів, окрім емісії акцій	26, 27		
48	Викуп власних акцій	26		
49	Продаж власних акцій	26		
50	Дивіденди виплачені	26		
51	Інші виплати акціонерам, окрім дивідендів	26, 27		

Продовження табл. 2.4.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний	Попередній
-------	---------------------	----------	---------	------------

			Рік	рік
52	Чисті грошові кошти, що отримані від фінансової діяльності/ (використані у фінансовій діяльності)			
53	Вплив змін обмінного курсу на грошові кошти та їх еквіваленти			
54	Чистий приплив (відплив) грошових коштів та їх еквівалентів			
55	Грошові кошти та їх еквіваленти на початок року			
56	Грошові кошти та їх еквіваленти на кінець року	1, 4		

Таблиця 2.5

Форма звіту про рух грошових коштів банку (непрямий метод)

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний Рік	Попередній рік
Грошові кошти від операційної діяльності				
1	Чистий прибуток/(збиток) за рік			
	Коригування для приведення суми чистого прибутку/(збитку) до суми грошових надходжень від операцій:			
2	Амортизація			
3	Чисте збільшення/(зменшення) резервів за активами			
4	Нараховані доходи			
5	Нараховані витрати			
6	Торговельний результат			
7	Нарахований та відстрочений податок			
8	Прибуток (збиток) від продажу інвестицій			
9	Прибуток від інвестицій в асоційовані компанії			
10	Амортизація дисконту і премії фінансових інструментів			
11	Інший рух коштів, які не є грошовими			

Продовження табл. 2.5.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний	Попередній
-------	---------------------	----------	---------	------------

			Рік	рік
12	Чистий грошовий прибуток/(збиток) до зміни операційних активів та зобов'язань			
	Зміни в операційних активах та зобов'язаннях:			
13	Чистий (приріст)/зниження за торговими цінними паперами			
14	Чистий (приріст)/зниження за іншими фінансовими активами, що відображаються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки			
15	Чистий (приріст)/зниження за коштами в інших банках			
16	Чистий (приріст)/зниження за кредитами та заборгованістю клієнтам			
17	Чистий (приріст)/зниження за іншими фінансовими активами			
18	Чистий (приріст)/зниження за іншими активами			
19	Чистий (приріст)/зниження за коштами інших банків			
20	Чистий (приріст)/зниження за коштами клієнтів			
21	Чистий (приріст)/зниження за борговими цінними паперами, що емітовані банком			
22	Чистий (приріст)/зниження за іншими фінансовими зобов'язаннями			
23	Чистий (приріст)/зниження за резервами під зобов'язання та відрахування та інші зобов'язання			
24	Чисті грошові кошти, що отримані від операційної діяльності/ (використані в операційній діяльності)			
	Грошові кошти від інвестиційної діяльності:			
25	Придбання цінних паперів у портфелі банку на продаж	9, 17		

Продовження табл. 2.5.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний Рік	Попередній рік
-------	---------------------	----------	-------------	----------------

26	Дохід від реалізації цінних паперів у портфелі банку на продаж	9, 17		
27	Придбання цінних паперів у портфелі банку до погашення	10		
28	Дохід від погашення цінних паперів у портфелі банку до погашення	10		
29	Придбання основних засобів	14		
30	Дохід від реалізації основних засобів	14, 17		
31	Дивіденди отримані			
32	Придбання дочірніх компаній за мінусом отриманих грошових коштів	44		
33	Дохід від реалізації дочірньої компанії за мінусом виплачених грошових коштів	17		
34	Придбання асоційованих компаній	11		
35	Дохід від реалізації асоційованих компаній	11, 17		
36	Придбання інвестиційної нерухомості	12		
37	Дохід від реалізації інвестиційної нерухомості	12, 17		
38	Придбання нематеріальних активів	14		
39	Дохід від вибуття нематеріальних активів	14, 17		
40	Чисті грошові кошти, що отримані від інвестиційної діяльності/(використані в інвестиційній діяльності)			
	Грошові кошти від фінансової діяльності:			
41	Отримані інші залучені кошти			
42	Повернення інших залучених коштів			
43	Отримання субординованого боргу	25		
44	Погашення субординованого боргу	25		

Продовження табл. 2.5.

Рядок	Найменування статті	Примітки	Звітний Рік	Попередній рік
-------	---------------------	----------	-------------	----------------

45	Емісія звичайних акцій	26		
46	Емісія привілейованих акцій	26		
47	Інші внески акціонерів, окрім емісії акцій	26, 27		
48	Викуп власних акцій	26		
49	Продаж власних акцій	26		
50	Дивіденди виплачені	26		
51	Інші виплати акціонерам, окрім дивідендів	26, 27		
52	Чисті грошові кошти, що отримані від фінансової діяльності/ (використані у фінансовій діяльності)			
53	Вплив змін обмінного курсу на грошові кошти та їх еквіваленти			
54	Чистий приплив (відплив) грошових коштів та їх еквівалентів			
55	Грошові кошти та їх еквіваленти на початок року			
56	Грошові кошти та їх еквіваленти на кінець року	1, 4		

Форма звіту про рух грошових коштів, складена як за прямим, так і непрямим методом, включає чотири основні розділи:

1. Грошові кошти від операційної діяльності;
2. Грошові кошти від інвестиційної діяльності;
3. Грошові кошти від фінансової діяльності;
4. Вплив змін обмінного курсу на грошові кошти та їх еквіваленти.

Звіт про рух грошових коштів за прямим методом складається за такими правилами:

- а) приплив грошових коштів включає:
  - грошовий прибуток;
  - зменшення активів;
  - збільшення зобов'язань;
  - грошове збільшення статутного капіталу;
- б) відплив грошових коштів включає:
  - грошовий збиток;
  - збільшення активів;

- зменшення зобов'язань;
- сплату дивідендів;
- грошове зменшення статутного капіталу.

Чистий приплив/(відплив) грошових коштів та їх еквівалентів дорівнює сумі таких статей:

- чисті грошові кошти, що отримані від операційної діяльності/ (використані в операційній діяльності);
- чисті грошові кошти, що отримані від інвестиційної діяльності/ (використані в інвестиційній діяльності);
- чисті грошові кошти, що отримані від фінансової діяльності/ (використані у фінансовій діяльності);
- вплив змін обмінного курсу на грошові кошти та їх еквіваленти.

Грошові кошти та їх еквіваленти на кінець року дорівнюють сумі таких статей:

- грошові кошти та їх еквіваленти на початок року;
- чистий приплив/(відплив) грошових коштів і їх еквівалентів;
- вплив змін обмінного курсу на грошові кошти та їх еквіваленти.

Розділ «Грошові кошти від операційної діяльності» складається з двох частин, а саме:

- чистий грошовий прибуток від поточних операцій банку. Ця сума відображає чисте надходження/(вибуття) грошових коштів у вигляді прибутку/(збитку) банку від його діяльності;
- чистий приплив/(відплив) грошових коштів від іншої діяльності, яка не належить до інвестиційної та фінансової. Ця сума відображає збільшення (зменшення) активів і зобов'язань, що виникають у результаті цієї діяльності.

Негрошовими операціями вважаються: формування резерву під наявний актив; амортизація дисконту та премій за фінансовими інструментами; амортизація необоротних активів; нараховані, але не отримані доходи; нараховані, але не сплачені витрати (у тому числі нараховані, але не сплачені податки; нараховані, але не сплачені виплати працівникам); збільшення/(зменшення) активу чи зобов'язання з віднесенням результату на доходи та витрати (безоплатне отримання основних засобів); переоцінка фінансових інструментів та активів.

У звіті про рух грошових коштів, що складається за непрямим методом, розділ «Грошові кошти від операційної діяльності» включає:

– чистий грошовий прибуток від поточних операцій банку. Ця сума відображає чисте надходження/(вибуття) грошових коштів у вигляді прибутку/(збитку) банку від його діяльності таким чином: негрошові доходи/(витрати) віднімаються/додаються від/до суми чистого прибутку;

– чистий приплив/(відплив) грошових коштів від іншої діяльності, яка не належить до інвестиційної та фінансової. Ця сума відображає збільшення/ (зменшення) активів і зобов'язань, що виникають у результаті цієї діяльності.

Різниця між чистим прибутком та чистим грошовим прибутком від поточних операцій банку включає:

– негрошові статті доходів і витрат (наприклад, амортизація основних засобів, рух резервів тощо);

– неопераційні статті доходів і витрат (наприклад, результати від продажу основних засобів та інвестиції);

– тимчасові різниці між елементами чистого прибутку та пов'язаними з ними грошовими потоками (наприклад, нарахування доходів та витрат, амортизація дисконтів і премій).

Чистий приплив/(відплив) грошових коштів та їх еквівалентів дорівнює сумі таких статей:

– чисті грошові кошти, що отримані від операційної діяльності/ (використані в операційній діяльності);

– чисті грошові кошти, що отримані від інвестиційної діяльності/ (використані в інвестиційній діяльності);

– чисті грошові кошти, що отримані від фінансової діяльності/ (використані у фінансовій діяльності);

– вплив змін обмінного курсу на грошові кошти та їх еквіваленти.

Крім того, грошові кошти та їх еквіваленти на кінець року дорівнюють сумі таких статей: грошові кошти та їх еквіваленти на початок року; чистий приплив (відплив) грошових коштів та їх еквівалентів.

Принцип складання деяких статей звіту включає:

– приплив грошових коштів, а саме: грошовий прибуток; зменшення активів; збільшення зобов'язань; грошове збільшення статутного капіталу;

– відплив грошових коштів, а саме: грошовий збиток; збільшення активів; зменшення зобов'язань; сплату дивідендів; грошове зменшення статутного капіталу.

Чистий грошовий прибуток від поточних операцій банку обчислюється таким чином: з прибутку за звітний період вираховуються всі негрошові потоки за рахунками доходів та витрат (усі активні рахунки додаються, усі пасивні рахунки віднімаються). За всіма рахунками класів 6 і 7 береться до розрахунку різниця між залишками на кінець та початок звітної періоду.

Грошове збільшення/(зменшення) активів банку - це грошовий потік, що дорівнює різниці між залишками за активними рахунками з вирахуванням контрактивних рахунків на початок і кінець звітної періоду та з вирахуванням усіх негрошових потоків за рахунками доходів, витрат і капіталу (витрати віднімаються, доходи додаються).

Грошове збільшення/(зменшення) пасивів банку - це грошовий потік, що дорівнює різниці між залишками за пасивними рахунками з вирахуванням контрпасивних рахунків на початок і кінець звітної періоду з вирахуванням усіх негрошових потоків за рахунками доходів, витрат (активні рахунки віднімаються, пасивні - додаються).

Позитивний результат додається до грошових потоків, а від'ємний - віднімається.

За всіма рахунками (у тому числі класів 6 і 7) береться різниця між залишками на кінець і початок періоду. Ураховуючи те, що початком періоду є 1 січня кожного року, сума класів 6 та 7 на початок періоду дорівнює нулю. Схема складання звіту для всіх рахунків, включаючи рахунки класів 6 і 7, така:

Розрахункові статті	Залишок на початок періоду більший, ніж на кінець періоду ($\Pi > K$)	Залишок на кінець періоду більший, ніж на початок періоду ($K > \Pi$)
Для активних рахунків	«+»	«-»
Для пасивних рахунків	«-»	«+»

«+» - збільшення грошового потоку; «-» зменшення грошового потоку.

2.2.4. Звіт про власний капітал

Звіт про власний капітал - це фінансовий звіт, який відображає зміни та рух капіталу, а також розкриває інформацію про причини зміни величини власного капіталу за звітний період.

Основними причинами зміни власного капіталу є отриманий прибуток за звітний період, інвестиції та вилучення власників. Зміни у власному капіталі банку за період між двома датами балансу відображають збільшення (або зменшення) його чистих активів протягом періоду за допомогою конкретних принципів оцінки, прийнятих і розкритих у фінансових звітах. Загальна зміна у власному капіталі відображає загальну суму прибутку або збитку від діяльності банку протягом певного періоду (за винятком змін у результаті операцій з акціонерами, таких як внески капіталу та дивіденди).

Звіт про власний капітал, який складають українські банки розкриває інформацію про:

- суму власного капіталу банку на початок і кінець звітного року у розрізі всіх його складових;
- суми коригувань власного капіталу внаслідок зміни облікової політики та виправлення помилок;
- результат переоцінки цінних паперів на продаж до їх справедливої вартості;
- результат переоцінки необоротних активів;
- результат переоцінки за операціями хеджування;
- накопичені курсові різниці;
- відстрочені податки;
- чистий дохід/збиток, що визнаний безпосередньо у складі власного капіталу;
- прибуток/збиток за рік;
- емісію акцій;
- власні акції, що викуплені в акціонерів;
- об'єднання компаній;
- дивіденди, за якими прийнято рішення щодо виплати (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Форма звіту про власний капітал банку

Рядок	Найменування статті	При- мітки	Належить акціонерам материнського банку				Усього	Частка мен- шості	Усього влас- ного капіта- лу
			ста- тут- ний капі- тал	резер- вні та інші фонди банку (при- мітка 27)	нероз- поді- лений при- буток	усього			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1	Залишок на 1 січня попереднього року								
2	Вплив переходу на нові та/або переглянуті стандарти і тлумачення, що забезпечують контекст, у якому слід читати стандарти	3							
3	Скоригований залишок на 1 січня попереднього року								
4	Цінні папери в портфелі банку на продаж:								
4.1	Результат переоцінки до їх справедливої вартості	9							
4.2	Продаж або втрати від зменшення корисності	9							
5	Основні засоби та нематеріальні активи:								
5.1	Результат переоцінки	14							
5.2	Реалізований результат переоцінки	14							
6	Результат переоцінки за операціями хеджування								
7	Накопичені курсові різниці	27							
8	Відстрочені податки	32							
9	Чистий дохід/(збиток), що визнаний безпосередньо у складі власного капіталу								
10	Прибуток/(збиток) за рік								
11	Усього доходів/(збитків), що визнані за рік								
12	Емісія акцій	26							
13	Власні акції, що викуплені в акціонерів:								

Продовження табл. 2.6.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
13.1	Викуплені	26						
13.2	Продаж	26						
13.3	Анулювання	26						
14	Об'єднання компаній	44						
15	Дивіденди, за якими прийнято рішення щодо виплати	35						
16	Залишок на кінець дня 31 грудня попереднього року (залишок на 1 січня звітнього року)							
17	Скоригований залишок на початок звітнього року							
17.1	Коригування Зміна облікової політики							
17.2	Виправлення помилок							
18	Цінні папери в портфелі банку на продаж:							
18.1	Результат переоцінки до їх справедливої вартості	9						
18.2	Продаж або втрати від зменшення корисності	9						
19	Основні засоби та нематеріальні активи:							
19.1	Результат переоцінки	14						
19.2	Реалізований результат переоцінки	14						
20	Результат переоцінки за операціями хеджування							
21	Накопичені курсові різниці	27						
22	Відстрочені податки	32						
23	Чистий дохід/(збиток), що визнаний безпосередньо у складі власного капіталу							
24	Прибуток/збиток за рік							
25	Усього доходів/(збитків), що визнані за рік							
26	Емісія акцій	26						
27	Власні акції, що викуплені в акціонерів:							
27.1	Викуплені	26						
27.2	Продаж	26						

Продовження табл. 2.6.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
27.3	Анулювання	26						
28	Об'єднання компаній							
29	Дивіденди, за якими прийнято рішення щодо виплати	35						
30	Залишок на кінець дня 31 грудня звітного року							

2.2.5. Примітки до фінансових звітів

Примітки є важливою частиною фінансової звітності, в якій розкривається інформація, яка включає додатковий аналіз статей звітності, потрібний для забезпечення її зрозумілості та доречності. Примітки, як правило, займають декілька сторінок і містять розповідні описи чи детальніші аналізи сум, наведених у балансі, звіті про фінансові результати, звіті про рух грошових коштів та звіті про власний капітал, а також додаткову інформацію.

У примітках до річної фінансової звітності банків України розкривається інформація про склад активів та пасивів, доходів і витрат, позабалансових зобов'язань, операцій з довірчого управління, а також основні принципи і методи облікової політики банку та її зміни протягом звітного періоду, а також інша інформація, розкриття якої вимагається національними П(С)БО та МСФЗ.

Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України передбачено три примітки до квартальної фінансової звітності:

- ✓ «Зобов'язання банку, які обліковуються на позабалансових рахунках»;
- ✓ «Рахунки довірчого управління»;
- ✓ «Окремі показники діяльності банку».

Примітка до квартальної фінансової звітності «Зобов'язання банку, які обліковуються на позабалансових рахунках» містить такі статті: «Гарантії, що надані», «Зобов'язання з кредитування, які надані банкам», «Зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам», «Надана застава».

Примітка «Рахунки довірчого управління» містить інформацію про операції банку з управління власністю та виконання інших

послуг в інтересах та за дорученням клієнтів на правах довіреної особи.

У примітці «Окремі показники діяльності банку» розкривається інформація на звітну дату про такі показники банківської діяльності: регулятивний капітал банку; адекватність регулятивного капіталу; співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів; поточна ліквідність; максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента; великі кредитні ризики; максимальний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру; максимальний сукупний розмір кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам; рентабельність активів; кредитні операції, що класифіковані як «стандартні»; кредитні операції, що класифіковані як «під контролем», кредитні операції, що класифіковані як «субстандартні», кредитні операції, що класифіковані як «сумнівні»; кредитні операції, що класифіковані як «безнадійні»; чистий прибуток на одну просту акцію; сума сплачених дивідендів за рік на одну просту та привілейовану акцію; перелік учасників (акціонерів) банку, які прямо та опосередковано володіють 10% і більше відсотками статутного капіталу банку.

Річна (консолідована) фінансова звітність банків включає сорок шість приміток (табл. 2.7)

Таблиця 2.7.

Примітки до річної фінансової звітності банків України

Номер примітки	Назва примітки
1	Облікова політика
1.1	Основна діяльність
1.2	Основи облікової політики та складання звітності
1.3	Консолідована фінансова звітність
1.4	Первісне визнання фінансових інструментів
1.5	Торгові цінні папери
1.6	Кредити та заборгованість клієнтів
1.7	Цінні папери в портфелі банку на продаж
1.8	Цінні папери в портфелі банку до погашення
1.9	Інвестиційна нерухомість
1.10	Основні засоби
1.11	Нематеріальні активи
1.12	Оперативний лізинг (оренда)
1.13	Фінансовий лізинг (оренда)

Продовження табл. 2.7.

Номер примітки	Назва примітки
1.14	Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття
1.15	Припинена діяльність
1.16	Похідні фінансові інструменти
1.17	Податок на прибуток
1.18	Власні акції банку, викуплені в акціонерів
1.19	Доходи та витрати
1.20	Іноземна валюта
1.21	Взаємозалік статей активів і зобов'язань
1.22	Звітність за сегментами
1.23	Ефект змін в обліковій політиці та виправлення суттєвих помилок
2	Економічне середовище, в умовах якого банк здійснює свою діяльність
3	Перехід на нові та переглянуті стандарти та тлумачення, що забезпечують контекст, у якому слід читати стандарти
4	Грошові кошти та їх еквіваленти
5	Торгові цінні папери
6	Інші цінні папери, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням результату переоцінки у фінансових результатах
7	Кошти в інших банках
8	Кредити та заборгованість клієнтів
9	Цінні папери в портфелі банку на продаж
10	Цінні папери в портфелі банку до погашення
11	Інвестиції в асоційовані й дочірні компанії
12	Інвестиційна нерухомість
13	Гудвіл
14	Основні засоби та нематеріальні активи
15	Інші фінансові активи
16	Інші активи
17	Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття
18	Кошти банків
19	Кошти клієнтів
20	Боргові цінні папери, емітовані банком
21	Інші залучені кошти
22	Резерви за зобов'язаннями
23	Інші фінансові зобов'язання
24	Інші зобов'язання

Продовження табл. 2.7.

Номер примітки	Назва примітки
25	Субординований борг
26	Статутний капітал
27	Резервні та інші фонди банку
28	Процентні доходи та витрати
29	Комісійні доходи та витрати
30	Інші операційні доходи
31	Адміністративні та інші операційні витрати
32	Витрати на податок на прибуток
33	Чистий прибуток/(збиток) від продажу довгострокових активів, призначених для продажу
34	Прибуток/(збиток) на одну просту та привілейовану акцію
35	Дивіденди
36	Звітні сегменти
37	Управління фінансовими ризиками
38	Управління капіталом
39	Потенційні зобов'язання банку
40	Облік хеджування
41	Справедлива вартість фінансових інструментів
42	Операції з пов'язаними особами
43	Основні дочірні та асоційовані компанії
44	Об'єднання компаній
45	Події після дати балансу
46	Інформація про аудитора (аудиторську фірму) та висновок проведеного аудиту

Згідно з Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, у примітках до річної (консолідованої) фінансової звітності банки, акції або боргові цінні папери яких відкрито продаються та купуються, а також банки, які перебувають у процесі випуску акцій або боргових цінних паперів на відкритий ринок цінних паперів, розкривають інформацію за сегментами діяльності та географічними сегментами. Основою для визначення сегментів є внутрішня організаційна структура та система внутрішньої звітності.

Кожний банк має зазначати у фінансовій звітності особливості щодо діяльності й обліку і за потребою створювати додаткові примітки.

2. 3. Особливості складання консолідованої фінансової звітності банками України

Банки, які мають філії, представництва на території України і за кордоном, складають консолідовану фінансову звітність.

Консолідована фінансова звітність - це фінансова звітність, яка відображає фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці.

Консолідована фінансова звітність українських банків включає:

- загальну інформацію про діяльність банку;
- консолідований баланс;
- консолідований звіт про фінансові результати;
- консолідований звіт про рух грошових коштів;
- консолідований звіт про власний капітал;
- примітки до консолідованих фінансових звітів.

Форми наведених вище консолідованих звітів є аналогічними до форм річної банківської звітності, за винятком окремих статей, які стосуються виключно консолідованої групи. До таких статей, зокрема, відносяться:

- а) в консолідованому балансі - «Частка меншості» та «Гудвіл»;
- б) у консолідованому звіті про фінансові результати - «Прибуток/(збиток) консолідованої групи».

Особливості діяльності консолідованої групи розкриваються також у примітках до консолідованих фінансових звітів, а саме:

- примітка 1.3. «Консолідована фінансова звітність»;
- примітка 11 «Інвестиції в асоційовані й дочірні компанії»;
- примітка 13 «Гудвіл»;
- примітка 43 «Основні дочірні та асоційовані компанії».

Консолідована фінансова звітність складається материнським банком шляхом уключення до складу його фінансових звітів на відповідну дату фінансових даних, отриманих від учасників консолідованої групи.

Консолідована група - це окрема економічна одиниця, неюридична особа, яка є сукупністю юридичних осіб, уключаючи головну банківську установу (материнський банк з урахуванням

філій, представництв, відділень на території України і за кордоном) та учасників групи (асоційовані й дочірні компанії).

У консолідовану фінансову звітність не включаються показники річної фінансової звітності асоційованих або дочірніх компаній, якщо контроль тимчасовий, оскільки придбані пайові цінні папери емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання, але якщо продаж не відбувся в цей строк, вони підлягають консолідації з дати первісного придбання з повторною підготовкою звітів за попередній період.

Материнський банк та асоційовані й дочірні компанії складають фінансову звітність у звичайному порядку, яка використовується для складання консолідованої фінансової звітності. Консолідація фінансової звітності не впливає на облік операцій материнського банку, асоційованої та дочірньої компаній, але впливає на звітність об'єднаної економічної одиниці. Материнський банк складає консолідовану фінансову звітність згідно з даними, отриманими від учасників консолідованої групи. Учасники консолідованої групи несуть відповідальність за достовірність та повноту даних, які надані материнському банку.

Фінансова звітність материнського банку та учасників консолідованої групи, що використовуються для складання консолідованої фінансової звітності, складається за той самий звітний період і на ту саму дату, що й баланс. Якщо фінансова звітність, що використовується для консолідації, була складена на різні звітні дати, то потрібно здійснювати регульовальні записи згідно з впливом суттєвих операцій або інших подій, що відбуваються між цими датами та датою фінансової звітності материнського банку, та розкривати інформацію про це у примітках. У будь-якому разі інтервал між датами звітності не повинен перевищувати трьох місяців.

Консолідована фінансова звітність складається з урахуванням фінансової звітності учасників консолідованої групи з використанням єдиної облікової політики для подібних операцій та інших подій за схожих обставин. Якщо учасник консолідованої групи застосовує облікові політики, що відрізняються від прийнятої в консолідованих фінансових звітах для подібних операцій і подій за схожих обставин, то у його фінансових звітах потрібно здійснити відповідне коригуван-

ня під час складання консолідованих фінансових звітів з метою узгодження з обліковою політикою материнського банку.

Материнський банк самостійно визначає порядок складання і подання фінансової звітності відокремленими структурними підрозділами та учасниками консолідованої групи.

Відповідно до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, материнський банк складає консолідовану фінансову звітність шляхом уключення до складу своїх фінансових звітів на відповідну дату показників фінансових звітів учасників консолідованої групи з використанням одного з таких методів:

1) повної консолідації;

2) участі в капіталі.

Вибір методу консолідації, відповідно до якого звітність учасника включається до консолідованої звітності, здійснює материнський банк з урахуванням потенційного права голосу, виходячи з периметра консолідації, тобто рівня контролю консолідованої групи в капіталі кожного учасника, що розраховується як сума величин:

а) питома вага голосів у капіталі учасника, що є у власності материнського банку, у загальній кількості голосів;

б) питома вага голосів у капіталі учасника, що є у власності інших учасників, у загальній кількості голосів (табл.2.8.).

Таблиця 2.8.

Периметр консолідації

Рівень контролю	Питома вага вкладень	Визначення існування контролю	Метод консолідації
Контроль	> 50%	Можна довести, що таке володіння є контролем	Повна консолідація
Контроль	а) <50%;	Група здійснює ефективний контроль лише над певними аспектами діяльності асоційованої компанії	Метод участі в капіталі
	б) 20%-50%; в) < 20% (щодо суб'єктів господарювання спеціального призначення, навіть якщо материнський банк зовсім не володіє власним капіталом суб'єкта господарювання спеціального призначення)	Контроль є, якщо материнський банк прямо або опосередковано (через третіх осіб) має: 1. Частку управлінських голосів у компанії, що перевищує 50% завдяки договорам з іншими інвесторами. 2. Право визначати фінансову та операційну політику підприємства згідно з установчими документами 3. Право призначати або звільняти більшість членів ради директорів або аналогічного керівного органу компанії. 4. Право визначального голосу в раді директорів або аналогічному керівному органі компанії. 5. Для суб'єктів господарювання спеціального призначення, крім вищезазначеного, додатково: - по суті діяльність проводиться від імені материнського банку в такий спосіб, що материнський банк одержує вигоду від функціонування суб'єкта господарювання спеціального призначення; - по суті материнський банк має можливість приймати рішення щодо одержання більшої вигоди від діяльності суб'єкта господарювання спеціального призначення і делегує можливості ухвалювати рішення;	Повна консолідація

Продовження табл.2.8.

Рівень контролю	Питома вага вкладень	Визначення існування контролю	Метод консолідації
		- материнський банк може наражатися на ризики, пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання спеціального призначення, або материнський банк зберігає більшість ризиків щодо залишкової частки чи власності, пов'язаних із суб'єктом господарювання спеціального призначення або його активами, для одержання вигід від його діяльності.	
Суттєвий вплив	а) 20%-50%;	Можна довести, що таке володіння є суттєвим впливом	Метод участі в капіталі
	б) < 20% .	Наявність суттєвого впливу (прямо або опосередковано), якщо виконується щонайменше дві з таких умов: 1.Інвестор (банк) має представників у раді директорів або аналогічному керівному органі компанії; 2.Інвестор (банк) бере участь у визначенні стратегії та операцій компанії; 3.Здійснюється обмін управлінським персоналом між інвестором (банком) та компанією; 4.Інвестор (банк) надає компанії суттєву технічну інформацію.	Метод участі в капіталі
Інвестиція	> 50%	Можна довести, що фінансові інвестиції придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання	Інвестиція класифікується як утримування для продажу

Консолідовані групи можуть мати різні структури, зокрема:

- просту - в основу покладено пряме володіння материнським банком частками в статутних капіталах учасників;
- вертикальну - контроль материнського банку здійснюється опосередковано через ряд дочірніх компаній, кожна з яких контролює іншу дочірню або асоційовану компанію;
- складну трикутну - материнський банк має пряму частку в дочірніх компаніях, які в свою чергу мають вкладення одна в одній. Така структура вимагає точного обчислення часток контролю та часток участі консолідованої групи в статутних капіталах цих дочірніх компаній (наприклад, материнський банк А володіє 25% акцій компанії Б та 55% акцій дочірньої компанії В, яка в свою чергу також володіє 55% акцій дочірньої компанії Б. Таким чином, материнський банк прямо та опосередковано справляє суттєвий вплив на діяльність компанії Б, так як володіє 80% її акцій, та включає дані компанії Б до консолідованої звітності за методом повної консолідації).

Материнський банк спочатку складає консолідований звіт про фінансові результати та консолідований баланс. Консолідований звіт про рух грошових коштів і консолідований звіт про власний капітал складаються на підставі консолідованого балансу та консолідованого звіту про фінансові результати.

Материнський банк з метою коригування та визначення консолідованих сум здійснює регулювальні записи, які вносить у робочі таблиці для складання консолідованих звітів і не відображає в облікових регістрах учасників консолідованої групи. Необхідні коригування здійснюються через механізм технічних рахунків консолідації в журналі регулювальних записів. У разі потреби материнський банк може доповнити вищезазначені робочі таблиці та журнал іншими статтями.

Звітні дані небанківських дочірніх компаній з метою приведення їх у відповідність до консолідованого балансу та консолідованого звіту про фінансові результати групують за такими подібними статтями, як активи, зобов'язання, капітал, доходи та витрати.

Під час складання консолідованої звітності материнський банк здійснює регулювальні записи, які реєструються в журналі регулювальних записів і відображає в ньому коригування, розраховані в картках консолідації за кожним окремим учасником консолідованої групи і відображені в журналах обліку

внутрішньогрупових операцій та інших допоміжних документах, що збільшують або зменшують статті консолідованого балансу та консолідованого звіту про фінансові результати.

Пакет консолідованих фінансових звітів консолідованої групи за попередній фінансовий рік є основою в процесі консолідації фінансової звітності в наступні звітні періоди.

Якщо володіння акціями в дочірній компанії банку зменшується з відповідною зміною статусу дочірньої компанії, то материнський банк припиняє застосування методу повної консолідації з дати змін інвестицій, виходячи з того, чи він визнає учасника як асоційовану компанію (застосовується метод участі в капіталі), чи класифікує інвестиції як утримувані для продажу.

Українські банки можуть мати закордонні господарські одиниці, наприклад, небанківські дочірні компанії, асоційовані компанії, дочірні банки, філії чи представництва. Статті фінансових звітів господарських одиниць за межами України мають перераховуватися материнським банком за гривневим еквівалентом таким чином:

а) монетарні і немонетарні статті - за офіційним валютним курсом на дату балансу;

б) статті доходів, витрат - за офіційним валютним курсом на дату операцій, крім звітності дочірніх банків, філій, представництв, які складені у валюті країни з гіперінфляційною економікою.

Материнський банк для перерахунку доходів, витрат і руху грошових коштів кожного місяця може застосовувати середньозважений валютний курс за відповідний місяць.

Курсові різниці, що виникають під час перерахунку показників фінансової звітності, тобто різниця між підсумком перерахованих у валюту звітності показників статей активу та пасиву балансу господарських одиниць, які розташовані за межами України, у валюту України, материнський банк відображає в консолідованому балансі окремим компонентом власного капіталу «Накопичені курсові різниці» у статті «Резервні та інші фонди банку».

У разі вибуття господарської одиниці за межами України накопичену суму курсових різниць, що пов'язана з перерахунком фінансових звітів цієї господарської одиниці материнський банк визначає, як доходи або витрати того періоду, у якому були відображені фінансові результати від вибуття.

У разі часткового вибуття господарської одиниці (реалізації або вилучення частини інвестиції в дочірній банк, що розташований за

межами України) материнський банк уключає до складу доходів або витрат пропорційну частку відповідної суми накопичених курсових різниць.

Після перерахунку статей фінансові звіти філій, представництв українських банків, дочірніх банків, дочірніх небанківських установ, розташованих за межами України, материнський банк уключає до консолідованих фінансових звітів за тією самою схемою, що й місцеві, уключаючи процедуру виключення внутрішньогрупових операцій, обчислення гудвілу та часток меншості тощо.

Якщо дочірній банк, розташований за межами України, повністю не належить материнському банку, то частина курсових різниць, які виникли під час перерахунку фінансових звітів дочірнього банку в процесі консолідації, належить до частки меншості та відображається в її складі в консолідованому балансі.

Материнський банк перераховує активи та зобов'язання дочірньої компанії, розташованої за межами України, за валютним курсом на дату балансу цієї компанії, якщо її фінансова звітність з об'єктивних причин складена на дату звітності, що не відповідає даті звітності материнського банку (за умови, що інтервал між ними становить не більше ніж три місяці). Материнський банк робить відповідні коригування, якщо відбулися значні зміни у валютному курсі до дати складання балансу материнського банку та відображає курсові різниці, що виникають під час перерахунку показників фінансової звітності у консолідованому балансі окремим компонентом власного капіталу «Накопичені курсові різниці» у статті «Резервні та інші фонди банку».

Консолідована фінансова звітність за методом повної консолідації складається шляхом упорядкованого додавання показників фінансової звітності дочірніх компаній банку до аналогічних показників фінансової звітності материнського банку.

Під час підготовки консолідованих звітів індивідуальні та уніфіковані звіти материнського банку та дочірніх компаній спочатку постатейно об'єднуються шляхом додавання показників ідентичних статей активів, зобов'язань і позабалансових статей з метою розкриття сум суттєвих ризиків, а потім формуються в попередні консолідовані звіти (до внесення регулювальних записів, що пов'язані з консолідацією), а саме:

- активи, зобов'язання та капітал консолідованих компаній повністю включаються до консолідованого балансу;

- доходи та витрати консолідованих компаній повністю включаються до консолідованого звіту про фінансові результати.

У разі придбання дочірніх компаній протягом звітного періоду в консолідовану фінансову звітність включається лише частина доходів та витрат, накопичених з дати придбання, якою є дата, на яку контроль за чистими активами і діяльністю компанії, що купується, переходить до покупця, тобто материнського банку.

Процес повної консолідації здійснюється за наступною схемою (рис. 2.1.).

Материнський банк під час складання консолідованої фінансової звітності за методом повної консолідації виключає шляхом здійснення регулювальних записів:

- з активів материнського банку - балансову вартість фінансових інвестицій банку в кожну дочірню компанію, а з капіталу кожної дочірньої компанії - відповідну частку материнського банку (для виключення подвійного врахування активів та зобов'язань);

- з усіх показників розрахункових операцій материнського банку та дочірньої компанії - суму внутрішньогрупових операцій та внутрішньо-групового сальдо;

- суму нереалізованих прибутків та збитків від внутрішньогрупових операцій (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані).

Материнський банк виключає залишки нереалізованих доходів і витрат, які виникли в результаті внутрішньогрупових операцій, та вкладень до статутних капіталів, а також будь-який нереалізований результат, що виникає від цих операцій, ідентично до принципу, що застосовують у разі згортання міжфілійних доходів і витрат під час підготування річного фінансового звіту.

Материнський банк для складання консолідованої фінансової звітності методом повної консолідації визначає частку меншості в чистих активах та фінансових результатах дочірніх компаній.

Частка меншості в чистих активах – це частка в чистих активах на дату придбання плюс частка в акціонерному капіталі дочірньої компанії, що не належить материнському банку (прямо або через інші дочірні компанії. Частка меншості в прибутку групи – це частина чистого прибутку (збитку), що не належить материнському банку (прямо або через інші дочірні компанії).

Рис. 2.1. Етапи процесу повної консолідації фінансової звітності банку

Материнський банк виключає з доходів дивіденди, що отримані від учасників консолідованої групи протягом звітного періоду, а також дивіденди, що підлягають сплаті материнському банку чи іншим дочірнім компаніям. Материнський банк аналізує дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду, та виключає з нерозподіленого прибутку в разі сплати дивідендів іншим учасникам консолідованої групи або зменшує частку меншості, якщо вони були сплачені третім особам. У консолідованому балансі частка меншості акціонерів у дивідендах відображається у власному капіталі окремо.

Частка меншості в прибутку чи збитку дочірньої компанії за звітний період відображається у консолідованому звіті про фінансові результати окремою статтею. Якщо частка меншості в збитках дочірньої компанії перевищує частку меншості в капіталі дочірньої компанії, то на суму такого перевищення і величину подальших збитків, яка належить до частки меншості, материнський банк зменшує свою частку у власному капіталі консолідованої групи, за винятком тієї частини, щодо якої меншість має зобов'язання і здатна покрити збитки. Якщо згодом у фінансовій звітності дочірньої компанії відображено прибуток, то материнський банк розподіляє всю суму такого прибутку на частку материнського банку до покриття збитків меншості, сума яких відшкодована раніше за рахунок частки материнського банку.

У своїх робочих записах материнський банк відкриває технічний рахунок для відображення частки меншості в статутному капіталі, резервах і нерозподіленому прибутку дочірньої компанії, якщо консолідована група не володіє всіма акціями статутного капіталу дочірньої компанії. Материнський банк зазначає частку в чистих активах учасника консолідованої групи, звітність якого включається за методом повної консолідації, у консолідованому балансі та звіті про фінансові результати окремою статтею.

Материнський банк розраховує свою частку прибутку або збитку після коригування на суму дивідендів за привілейованими акціями дочірньої компанії незалежно від оголошення дивідендів, якщо дочірня компанія випустила привілейовані акції, за якими накопичується сума дивідендів та які перебувають у володінні за межами консолідованої групи.

Вартість гудвілу, що виникає під час консолідації фінансової звітності материнського банку і фінансової звітності дочірніх

компаній банку, визнеться як актив та зазначається в консолідованому балансі окремою статтею «Гудвіл». **Гудвіл при консолідації** - це перевищення вартості придбання над часткою материнського банку в справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання.

Консолідована фінансова звітність має містити в разі продажу однієї з дочірніх компаній:

- накопичені результати дочірньої компанії банку на час продажу;
- прибуток чи збиток від продажу дочірньої компанії банку, що становить різницю між отриманою ціною та сумою частки материнського банку в чистих активах дочірньої компанії, включаючи величину гудвілу на день придбання дочірньої компанії материнського банку.

Материнський банк не включає до консолідованої групи дочірню компанію, яку продав протягом звітного періоду, та ця операція здійснена на звітну дату.

Всі зміни у вартості фінансових інвестицій дочірніх компаній консолідованої групи, чистих активів, відсотків консолідованої групи та частки меншості в цих чистих активах реєструються та аналізуються материнським банком з метою визначення змін: 1) у вартості ціни придбання; 2) що пов'язані з коливаннями офіційного валютного курсу.

Материнський банк визначає та коригує частку меншості в прибутках консолідованих дочірніх компаній, що були накопичені протягом звітного періоду, за доходами консолідованої групи з метою визначення чистого прибутку консолідованої групи.

Частка меншості визначається як:

- частки меншості в накопичених з часу придбання резервах, нерозподіленому прибутку (збитку) та інших показниках власного капіталу консолідованої групи;
- частки меншості в сумі збільшення (зменшення) статутного капіталу, що є результатом випуску або реалізації акцій, які до цього належали компаніям консолідованої групи;
- дивіденди, що отримані часткою меншості;
- частки меншості в чистих активах нових компаній, які включаються для консолідації.

Материнський банк під час виключення балансової вартості його фінансових інвестицій визначає вартісну різницю, тобто різницю між вартістю придбання чистих активів (капіталу)

дочірньої компанії та балансовою вартістю цих активів на дату придбання. Перекласифікація цієї вартісної різниці означає її розподіл на: 1) гудвіл; 2) дооцінку балансової вартості активів до їх справедливої вартості.

Материнський банк розраховує гудвіл на час придбання консолідованою групою акцій (часток) консолідованого учасника, що є різницею між вартістю акцій (часток), яка відображена в індивідуальних фінансових звітах учасників консолідованої групи, та сумою чистих активів (статутний капітал, резерви, нерозподілений прибуток та інші показники власного капіталу) консолідованого учасника, помноженою на частку контролю консолідованої групи в статутному капіталі учасника. Оцінка гудвілу здійснюється за собівартістю з урахуванням зменшення корисності. Визнання зменшення корисності гудвілу здійснюється материнським банком протягом річного звітного періоду кожен рік в один і той самий час. Негативний гудвіл визнається материнським банком у повній сумі доходом під час первісного визнання інвестицій.

Материнський банк визначає гудвіл від дати придбання за кожним учасником окремо. Надалі сума гудвілу може перераховуватися в разі:

- збільшення частки статутного капіталу учасника, що належить консолідованій групі;
- збільшення частки статутного капіталу учасника, що належить частці меншості;
- придбання акцій (часток) учасника консолідованої групи в третіх осіб;
- часткового або повного продажу акцій (часток) учасника консолідованої групи третім особам;
- продажу акцій (часток) учасника консолідованої групи іншим учасникам консолідованої групи.

У цих випадках на величину придбаних (проданих) акцій (часток) учасника консолідованої групи материнський банк окремо розраховує суму гудвілу та підсумовує з попереднім значенням, змінюючи його.

Материнський банк не розраховує гудвіл, який виникає щодо акцій (часток) материнського банку, що є у власності учасників консолідованої групи. Гудвіл розраховується материнським банком на час придбання ним акцій (часток) учасника консолідованої групи. Якщо материнський банк придбав акції (частки) учасників

консолідованої групи до складання першої консолідованої фінансової звітності, то він розраховує гудвіл не на час придбання чистих активів, а на час складання материнським банком першої консолідованої звітності. Надалі за умови придбання учасником консолідації акцій (часток) іншої компанії зазначена сума гудвілу розраховується на час придбання цих чистих активів.

Як зазначалось вище, консолідована фінансова звітність банків може складатися із використанням методу участі в капіталі. **За методом участі в капіталі** інвестиції в асоційовану компанію спочатку відображаються за собівартістю, а потім у консолідованих звітах балансова вартість інвестицій збільшується або зменшується для відображення частки консолідованої групи в прибутках або збитках чи будь-яких інших змін у капіталі асоційованої компанії, що відбулися після дати придбання. У наступному звітному періоді інвестиція коригується на відповідні зміни у власному капіталі асоційованої компанії за звітний період.

Фінансові звіти асоційованих компаній, якими володіє консолідована група прямо чи опосередковано, крім випадків, де є контроль, уключаються до консолідованої фінансової звітності за методом участі в капіталі. Дивіденди, що сплачені асоційованими компаніями, зменшують балансову вартість інвестиції та визнаються як часткові виплати інвестиції. Відповідно до цього вартість інвестиції має бути скоригована для того, щоб відображати вплив отриманих материнським банком дивідендів. Потрібно здійснити регулювальні записи з метою відображення змін у вартості інвестицій в асоційовані компанії, якщо збільшується величина власного капіталу асоційованої компанії за рахунок додаткових випусків акцій чи переоцінки цінних паперів, будівель та обладнання. Частка меншості за методом участі в капіталі не розраховується.

Якщо частка материнського банку в збитках асоційованої компанії дорівнює балансовій вартості інвестицій або перевищує її, то материнський банк, як правило, припиняє включати цю частку до подальших збитків. Інвестиція відображається у звітах за нульовою вартістю. Додаткові збитки покриваються тією мірою, у якій інвестор бере на себе зобов'язання або здійснює виплати за дорученням асоційованої компанії для погашення її зобов'язань, гарантом яких був материнський банк або за які материнський банк відповідав іншим чином. Якщо після цього асоційована компанія

звітує про прибутки, то материнський банк поновлює надання інформації, уключаючи свою частку таких прибутків лише після того, коли частка прибутків материнського банку дорівнює частці чистих збитків, які не були визнані.

Нереалізовані прибутки та збитки від внутрішньогрупових операцій між материнським банком та асоційованими компаніями (прямими чи опосередкованими) мають виключатися в межах частки участі консолідованої групи в статутному капіталі асоційованої компанії з відповідним коригуванням суми нерозподіленого прибутку консолідованої групи. Нереалізовані збитки не можуть бути виключені, якщо витрати не можуть бути відшкодовані.

Процедура складання консолідованої звітності за методом участі в капіталі полягає в заміні вартості акцій (часток) консолідованого учасника, відображеній у балансі материнського банку та/або інших учасників, на вартісну оцінку частки участі консолідованої групи в чистих активах консолідованого учасника. Інвестиції в асоційовані компанії відображаються в консолідованому балансі за статтею «Інвестиції в асоційовані компанії». Частка консолідованої групи в прибутку/збитку асоційованих компаній відображається у звіті про фінансові результати за статтями «Дохід від участі в капіталі» та «Втрати від участі в капіталі».

Розрахунок та відображення гудвілу за методом участі в капіталі здійснюється так само, як і за методом повної консолідації. Сума зменшення корисності гудвілу, включеного до балансової вартості інвестиції, не враховується під час визначення частки материнського банку в прибутках або збитках об'єкта інвестування.

Материнський банк крім консолідованої фінансової звітності, додатково подає до територіального управління НБУ, що безпосередньо здійснює нагляд за материнським банком, у складі консолідованої фінансової звітності робочу таблицю для складання консолідованого балансу, робочу таблицю для складання консолідованого звіту про фінансові результати та копії річних фінансових звітів учасників консолідованої групи-небанківських установ та іноземних учасників консолідованої групи. Територіальні управління НБУ, на території яких розташовані банки, які входять до складу учасників консолідованої групи, зобов'язані подати копії річних фінансових звітів цих банків територіальному управлінню НБУ за місцезнаходженням материнського банку в разі письмового запиту.

ТЕМА 3. ОБЛІК КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Питання до розгляду

- 3.1. *Види касових операцій банків та організація їх проведення.*
- 3.2. *Характеристика рахунків, що використовуються для обліку готівкових коштів.*
- 3.3. *Облік операцій з приймання банками готівкових коштів.*
- 3.4. *Облік операцій з видачі банками готівкових коштів.*
- 3.5. *Організація та облік інкасації коштів у клієнтів банку.*
- 3.6. *Облік надлишків та недостач готівки в касі банку.*

3.1. Види касових операцій банків та організація їх проведення

До касових операцій, які здійснюють вітчизняні банки відносяться такі операції:

- приймання готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки інших юридичних і фізичних осіб або на відповідний рахунок банку;
- видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам безпосередньо з їх рахунків через касу банку або із застосуванням платіжних карток через касу або банкомат;
- приймання від фізичних та юридичних осіб готівки національної та іноземної валюти для переказу і виплати отримувачу суми переказу в готівковій формі;
- вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет) та надсилання їх на дослідження;
- обмін клієнтам непридатних до обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні.
- інкасація готівки;
- підкріплення кас, обмінних пунктів та банкоматів готівкою;
- готівкові валютно-обмінні операції.

Банки самостійно визначають перелік касових операцій та інших послуг, які пропонуються клієнтам. Банки здійснюють касове

обслуговування клієнтів на договірних засадах. Під час здійснення касових операцій банки мають забезпечувати:

- визначення справжності та платіжності банкнот (монет);
- своєчасне повне оприбуткування готівки національної та іноземної валюти, що надійшла до кас банку, та зарахування її на зазначені клієнтами рахунки згідно з вимогами нормативно-правових актів;
- своєчасну видачу клієнтам придатних до обігу банкнот (монет) національної та іноземної валюти;
- обмін клієнтам не придатних до обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні до обігу банкноти (монети) та вилучення сумнівних банкнот (монет) на дослідження;
- документальне оформлення руху готівки національної та іноземної валюти в операційній касі;
- своєчасне відображення касових операцій у бухгалтерському обліку;
- належний внутрішній контроль за касовими операціями;
- здавання готівки національної валюти до територіальних управлінь НБУ згідно із встановленими відповідним договором умовами;
- створення безпечних умов роботи з готівкою та її зберігання;
- задоволення потреб клієнтів у готівці;
- систематичний аналіз стану надходжень і видачі готівки в національній валюті;
- ідентифікацію клієнтів, які здійснюють операції з готівкою без відкриття рахунку на суму, що перевищує 50000 гривень або еквівалент цієї суми в іноземній валюті.

Організація проведення банками готівкових операцій регламентується нормативно-правовими актами Національного банку України, основними з яких є:

- Інструкція про касові операції банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 14.08.2003 р. № 377;
- Інструкція з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів в установах банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 03.12.2003 № 520;
- Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затверджена постановою Правління НБУ від 12.12.2002 № 502.

Згідно з Інструкцією про касові операції банків України, касові операції проводяться банками лише після одержання ліцензії Національного банку України. Касове обслуговування банками клієнтів та оброблення готівки здійснюється в операційній касі, яка може включати окремі види кас: прибуткову, видаткову, касу перерахування. Прибуткові каси, у свою чергу, можуть поділятися на денні та вечірні. Денні каси приймають готівкові кошти протягом операційного дня банку, а вечірні – після закінчення операційного дня. Структуру операційної каси та чисельність касових працівників, а також потребу встановлення банкоматів банк визначає самостійно.

Роботу операційної каси з обслуговування клієнтів банк організовує протягом операційного часу та відповідно до внутрішніх правил банку в післяопераційний час. З метою забезпечення максимального і своєчасного здавання виручки підприємствами до банків та дотримання ними лімітів залишку готівки в касі банки можуть створювати каси для приймання готівкової виручки в робочі, вихідні, святкові дні та післяопераційний час.

У разі здійснення касових операцій протягом операційного часу відповідальний працівник банку на касових документах проставляє дату здійснення касової операції, а в післяопераційний час - поточну дату і час приймання документів або напис чи штамп «вечірня» або «післяопераційний час». Виконані протягом операційного часу касові операції відображаються в бухгалтерському обліку в цей самий день, а в післяопераційний час - не пізніше наступного операційного дня.

Робочі місця касових працівників, які здійснюють приймання та оброблення готівки, мають бути обладнані приладами для контролю захисних елементів банкнот. Крім того, робоче місце з приймання готівки має бути обладнане так, щоб клієнт міг спостерігати за перерахуванням готівки.

Банки допускають до роботи з готівкою та іншими цінностями працівників, які склали залік щодо знання вимог відповідних нормативно-правових актів НБУ та внутрішніх положень банку про організацію роботи із здійснення касових операцій у межах тих питань, що належать до їх функціональних обов'язків. До касової роботи не допускаються неповнолітні особи.

Згідно з вимогами чинного законодавства, проведення працівниками банків касових операцій із клієнтами, за межами

касового вузла банку забороняється, крім доставки працівниками уповноважених банків пенсій та грошової допомоги за місцем проживання одержувача.

Готівка та інші цінності банку зберігаються у сховищах цінностей. Відповідальними особами у сховищі цінностей, на яких покладаються обов'язки щодо зберігання готівки операційної каси та інших цінностей у сховищі цінностей, призначаються посадові особи, стаж роботи яких у банківській системі становить не менше, ніж один рік.

3.2. Характеристика рахунків, що використовуються для обліку готівкових коштів

Готівкові кошти банку в національній та іноземній валюті обліковуються на рахунках 1 класу «Казначейські та міжбанківські операції», 10 розділу «Готівкові кошти» Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Облік готівки в національній та іноземній валюті в операційній касі банку (філії) здійснюється за рахунком **1001 «Банкноти та монети в касі банку»**, а готівки, що знаходиться в касі відділень банків - за рахунком **1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»**. За дебетом цих рахунків проводяться суми готівки, що вносяться до операційної каси для зарахування на рахунки банку (філії, відділення) та рахунки клієнтів; суми готівки, які отримані з установ Національного банку України, з філій (банків), відділень банку, з інших банків (філій, відділень); суми готівки, які надходять з обмінних пунктів, з підзвіту; залишок готівки з програмно-технічних комплексів самообслуговування тощо. За кредитом цих рахунків проводяться суми готівки, що видаються клієнтам банку (філій, відділень); суми готівки, що відправляються до установ Національного банку України, до філій (банків), відділень банку, до інших банків (філій, відділень); суми готівки, які видаються до обмінних пунктів, до програмно-технічних комплексів самообслуговування, у підзвіт тощо.

Готівка в національній та іноземній валюті, яка перебуває в обмінних пунктах банку (філій) обліковуються за рахунком **1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»**. За дебетом рахунку проводяться суми готівки, яка надходить до обмінного пункту. За кредитом рахунку проводяться суми готівки, яка видається з

обмінного пункту або повертається до операційної каси банку (філії, відділення).

Облік готівки в національній та іноземній валюті в програмно-технічних комплексах самообслуговування банку (філії, відділення) здійснюється за рахунком **1004 «Банкноти та монети в програмно-технічних комплексах самообслуговування»**. За дебетом цього рахунку проводяться суми готівки, що надійшла до програмно-технічного комплексу самообслуговування. За кредитом рахунку проводяться суми готівки, яка видається з програмно-технічного комплексу самообслуговування або повертається до операційної каси банку (філії, відділення).

Для відображення в обліку операцій з інкасації грошової виручки, яка підлягає зарахуванню на рахунки клієнтів банку, використовується транзитний рахунок **1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»**. За дебетом рахунку проводяться суми інкасованої грошової виручки, яка попередньо (до перерахування готівки) зараховується на рахунки клієнтів, та суми надлишків, що встановлені під час перерахування в кореспонденції з рахунком клієнта. За кредитом рахунку проводяться суми перерахованої грошової виручки, яка зараховується до операційної каси, та суми нестач, які встановлені під час перерахування в кореспонденції з рахунком клієнта. Залишків на рахунку 1005 на кінець операційного дня не повинно бути.

Облік готівкових коштів, що відправляються банком (філією, відділенням) до установ НБУ, інших банків, обмінних пунктів, банкоматів здійснюється за рахунком **1007 «Банкноти та монети в дорозі»**. За дебетом рахунку проводяться суми готівки, яка відправлена банком (філією, відділенням) до установ Національного банку України, до філії (банку), відділення банку, до іншого банку (філії, відділення), до обмінних пунктів, до програмно-технічних комплексів самообслуговування. За кредитом рахунку проводяться суми готівки, що надійшла за призначенням.

Оскільки План рахунків бухгалтерського обліку банків України є мультивалютним, то готівкові операції, які здійснюються в іноземних валютах обліковуються на тих самих рахунках, що й операції у національній валюті. Використання рахунків Плану забезпечує ведення синтетичного обліку готівкових операцій. Детальна інформація про здійснені готівкові операції відображається на рівні аналітичного обліку, з використанням встановлених НБУ

параметрів аналітичних рахунків. Одним із таких обов'язкових параметрів є код валюти або банківського металу.

Готівкові операції в іноземній валюті обліковуються у подвійній оцінці - за номіналом і в гривневому еквіваленті за офіційним валютним курсом на дату здійснення операції.

Виявлені надлишки або недостачі під час проведення касових операцій, а саме: завершення операційного дня, в результаті проведення ревізії операційної каси банку (філії), перерахування клієнтом у приміщенні банку отриманої готівки, в інших подібних випадках, обліковують на рахунках **6399 «Інші операційні доходи»** та **7399 «Інші операційні витрати»** відповідно. Суми недостач до встановлення винних осіб, які мають відшкодувати зазначені недостачі, відображаються за позабалансовим рахунком 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями».

Зразки банкнот національної валюти, отриманих банками від територіальних управлінь НБУ, обліковуються за номінальною вартістю на позабалансовому рахунку **9819 «Інші цінності і документи»**. За дебетом цього рахунку проводяться суми прийнятих цінностей і документів. За кредитом рахунку проводяться суми списання виданих і відправлених за призначенням цінностей і документів.

Банки мають забезпечувати непошкодженість зразків банкнот національної валюти. У разі виявлення пошкодження або недостачі зразків банкнот банк відшкодовує територіальному управлінню НБУ їх суму за номіналом.

За позабалансовим рахунком 9819 «Інші цінності і документи» обліковуються також вилучені з обігу з метою передавання на дослідження сумнівні банкноти (монети). Відправлення в установленому порядку сумнівних банкнот (монет) на дослідження відображається в обліку з використанням рахунку **9899 «Інші цінності та документи в дорозі»**. За дебетом цього рахунку проводяться суми бланків і цінностей в дорозі або виданих під звіт. За кредитом рахунків проводяться суми списаних бланків і цінностей після отримання підтвердження про їх одержання або на основі звітів. Після одержання результатів дослідження, сумнівні банкноти списуються з позабалансового рахунку.

Обмін фізичними та юридичними особами платіжних банкнот та монет національної валюти, які непридатні до обігу, на

придатні здійснюється безкоштовно та без відображення в бухгалтерському обліку банку.

3.3. Облік операцій з приймання банками готівкових коштів

Приймання готівки національної валюти від клієнтів здійснюється через каси банків за такими прибутковими касовими документами:

1) за заявою на переказ готівки - від юридичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки, від фізичних осіб – на поточні, вкладні (депозитні) рахунки, а також від юридичних та фізичних осіб - на рахунки інших юридичних або фізичних осіб, які відкриті в цьому самому банку або в іншому банку, та переказу без відкриття рахунку;

2) за рахунками на сплату платежів - від фізичних осіб на користь юридичних осіб;

3) за прибутковим касовим ордером - від працівників банку за внутрішньобанківськими операціями;

4) за документами, установленими відповідною платіжною системою - від фізичних і юридичних осіб - для відправлення переказу та виплати його отримувачу готівкою в національній валюті.

Приймання готівки іноземної валюти від клієнтів здійснюється за такими прибутковими касовими документами:

1) за заявою на переказ готівки: від юридичних осіб-резидентів та представництв-нерезидентів - для зарахування на власні поточні рахунки; від уповноваженого представника нерезидента - суб'єкта підприємницької діяльності - для зарахування на розподільчий рахунок в іноземній валюті, відкритий цим банком резиденту - суб'єкту підприємницької діяльності; від фізичних осіб - на поточні, вкладні (депозитні) рахунки та переказу без відкриття рахунку;

2) за прибутковим касовим ордером - від працівників уповноваженого банку за внутрішньобанківськими операціями;

3) за документами, установленими відповідною платіжною системою: від фізичних осіб - на відправлення переказу, який приймається в готівковій формі.

Працівник каси банку, який одержав прибутковий касовий документ повинен перевіряти повноту заповнення реквізитів та

наявність і тотожність підписів відповідальних працівників банку із зразками підписів (у разі прийняття заяви на переказ готівки через операційних працівників).

Готівка у вигляді банкнот від клієнтів приймається в касу шляхом суцільного поаркушного перерахування; монети перераховуються за кружками.

Після завершення приймання готівки клієнту видається квитанція (другий примірник прибуткового касового документа) або інший документ, що є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі. Квитанція або інший документ, що є підтвердженням про внесення готівки у відповідній платіжній системі, має містити найменування банку, який здійснив касову операцію, дату здійснення касової операції (у разі здійснення касової операції в післяопераційний час - час виконання операції), а також підпис працівника банку, який прийняв готівку, відбиток печатки (штампа) або електронний підпис працівника банку, засвідчений електронним підписом системи автоматизації банку (САБ).

Плата за послуги банку готівкою приймається від клієнта за окремим касовим документом, оформленим банком.

Проведення банком типових касових операцій в національній валюті супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- приймання готівки від суб'єктів господарювання для зарахування на власні поточні рахунки:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

- приймання готівки від фізичних осіб для зарахування на власні поточні рахунки:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

- приймання готівки від фізичних осіб для зарахування на власні депозитні рахунки:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або 2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб»;

- приймання податкових, комунальних, страхових та інших платежів готівкою від фізичних та юридичних осіб з дорученням подальшого перерахування за призначенням:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 2902 «Кредиторська заборгованість за прийняті платежі»;
- приймання готівки від фізичних та юридичних осіб для здійснення переказу без відкриття рахунку:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

- отримання від клієнтів комісійної винагороди готівкою за послуги банку:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів».

Банки мають видавати клієнтам відсортовані придатні до обігу банкноти та монети. Видача банкнот із каси банку може проводитися повними пачками та корінцями банкнот у непошкодженій упаковці за зазначеними на накладках і бандеролях сумами без поаркушного перерахування або окремими банкнотами. Банкноти з розкритих або неповних корінців, а також пачки та корінці банкнот з пошкодженою упаковкою попередньо перед видачею перераховуються. Монети в непошкодженій упаковці, що розфасовані в мішечки, пакети та ролики, можуть видаватися за написами на ярликах, пакетах і роликах, а також окремими кружками.

Іноземна валюта у вигляді монет видається в разі її наявності в касі банку юридичним особам, що мають право використовувати іноземну валюту як засіб платежу або здійснювати розрахунки, пов'язані з відрядженнями за кордон. Банк має право під час здійснення касових операцій з фізичними особами видавати монети номіналом 1 та 2 євро, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території країн - членів Європейського валютного союзу, у разі їх наявності в касі банку.

3.4. Облік операцій з видачі банками готівкових коштів

З каси банку готівкові кошти в національній валюті видаються за такими видатковими документами:

1) за грошовими чеками - юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям;

2) за заявою на видачу готівки - фізичним особам з поточних, вкладних (депозитних) рахунків та фізичним і юридичним особам

переказ без відкриття рахунку (з представленням юридичною особою довіреності на уповноважену особу);

3) за документом на отримання переказу готівкою в національній валюті, установленим відповідною платіжною системою, - фізичним і юридичним особам (з представленням юридичною особою довіреності на уповноважену особу);

4) за видатковим касовим ордером - працівникам банку за внутрішньо-банківськими операціями.

Видача готівки іноземної валюти здійснюється за такими видатковими документами:

1) за заявою на видачу готівки - юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, а також підприємцям з їх поточних рахунків на цілі, передбачені нормативно-правовими актами; фізичним особам з їх поточних, вкладних (депозитних) рахунків та переказу без відкриття рахунку, а також за операціями з відшкодування банкнот іноземної валюти, прийнятих на інкасо;

2) за видатковим касовим ордером - працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями;

3) за документами на отримання переказу в готівковій формі, установленими відповідною платіжною системою, - фізичним особам.

Одержавши видатковий касовий документ, працівник каси банку зобов'язаний перевірити:

- повноту заповнення реквізитів на документі;
- наявність підписів посадових осіб банку, яким надано право підпису касових документів, і тотожність їх зразкам;
- належність пред'явленого паспорта або документа, що його замінює, отримувачу, відповідність даних паспорта тим даним, що зазначені в касовому документі;
- у разі отримання готівки за довіреністю - правильність оформлення довіреності на отримання готівки; наявність підпису отримувача.

Якщо клієнт отримує готівку за кількома видатковими документами з різних рахунків, то готівка видається за кожним документом окремо.

У разі звернення до банку отримувача переказу з вимогою про виплату суми переказу готівкою працівник банку перевіряє наявність інформації про надходження переказу. Виплата частини переказу не допускається.

Операції з виплати готівки іноземної валюти з поточних, вкладних (депозитних) рахунків або фізичним особам за переказами без відкриття поточних рахунків здійснюються через касу банку за наявності цієї валюти в повній сумі.

Залишок іноземної валюти, менший ніж номінальна вартість мінімальної купюри, що перебуває в обігу, купується у фізичної особи за гривні за курсом, установленим на час здійснення операції в касі банку.

Видану з каси банку готівку клієнт має, не відходячи від каси, перевірити за пачками та корінцями банкнот, монети - за мішечками, пакетами і роликами, а окремі банкноти перерахувати поаркушно. Якщо отримувач готівки виявив бажання перерахувати в приміщенні банку банкноти в повних пачках поаркушно, а монети в повних мішечках за кружками, то в такому разі перерахування готівки здійснюється у відведеному для цього приміщенні під контролем працівника банку.

У разі виявлення клієнтом під час перерахування готівки недостач або надлишків банкнот (монет) у пачках, окремих корінцях або мішечках з монетами в непошкодженій упаковці банк уживає заходів щодо перевірки готівки і в разі підтвердження розбіжностей складається відповідний акт про розбіжності у двох примірниках, що засвідчується підписами осіб, які були присутні під час перерахування.

Виявлена клієнтом під час перерахування готівки сума недостачі відшкодовується отримувачу готівки (юридичній або фізичній особі) з операційної каси банку, а її надлишок зараховується до операційної каси відповідно до оформленого акта про розбіжності. Якщо готівка не була перерахована клієнтом у приміщенні банку під контролем працівника банку, то претензії щодо недостачі від клієнта не приймаються.

Приклади бухгалтерських проводок за видатковими касовими операціями наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3. 1.

Приклади відображення в бухгалтерському обліку видаткових
касових операцій банку

№ п/п	Зміст операції	Бухгалтерські проведення
1.	Видача готівки суб'єкту господарювання з його поточного рахунку	Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»
2.	Видача готівки фізичній особі з її поточного рахунку	Дт 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»
3.	Повернення фізичній особі депозиту	Дт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або 2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»
4.	Видача з каси переказу клієнту без відкриття рахунку в банку	Дт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»
5.	Отримання фізичною особою кредиту на поточні потреби готівкою	Дт 2202 «Короткострокові кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»
6.	Видача працівникам банку під звіт коштів	Дт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Після закінчення обслуговування клієнтів касири підраховують суми за документами, за якими проведені касові операції, звіряють їх з даними бухгалтерського обліку та залишками готівки в касі.

Видача готівки під звіт банківським працівникам для здійснення розрахунків, пов'язаних із виробничими потребами, у тому числі на відрядження, проводиться безпосередньо з їх кас або через банкомати із застосуванням корпоративних карток. Готівкові кошти під звіт працівникам банків на виробничі (господарські) потреби видаються на строк не більше двох робочих днів, уключаючи день отримання готівкових коштів під звіт. Якщо підзвітній особі одночасно видана готівка як на відрядження, так і для вирішення в цьому відрядженні виробничих (господарських) питань, то строк, на який видана готівка під звіт на ці цілі, може бути продовжено до завершення терміну відрядження.

3.5. Організація та облік інкасації коштів у клієнтів банку

Інкасація – це збирання та доставка коштів до каси установи банку. Операції з інкасації готівки у клієнтів банку здійснюються згідно з Інструкцією з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів в установах банків України, затвердженою постановою Правління НБУ від 03.12.2003 № 520 (зі змінами).

Інкасація коштів в клієнтів банку може здійснюватися підрозділом перевезення валютних цінностей та інкасації коштів банку або службою інкасації Національного банку.

У разі інкасації коштів силами підрозділу перевезення валютних цінностей та інкасації коштів установи банку укладається договір про інкасацію коштів між клієнтом банку та установою банку.

Кожному клієнту банку залежно від обсягу готівкової виручки, видається потрібна кількість інкасаторських сумок із зазначенням на них назви цього банку. На кожній сумці проставляється порядковий номер сумки. Підприємство чи організація подає установі банку зразки пломби, на яких мають бути зазначені номер реєстрації та скорочена назва клієнта банку.

Начальник підрозділу перевезення валютних цінностей та інкасації коштів установи банку складає графік заїзду інкасаторів до клієнтів банку. Час прибуття інкасаторів погоджується з клієнтами банку під час укладення договору про інкасацію коштів з урахуванням потреби максимального надходження готівкової виручки до каси установи банку та місцезнаходження клієнта банку.

Графіки заїздів інкасаторів на підприємства та в організації затверджуються керівником установи банку, яка надає ці послуги, і погоджується з керівником або заступником керівника установи банку, до якої здається готівкова виручка.

На кожний маршрут інкасації згідно з нарядом керівника підрозділу перевезення валютних цінностей та інкасації коштів призначається бригада. Один з членів бригади призначається старшим бригади, інший - збирачем. Під час збирання виручки старший бригади і водій оперативного автомобіля охороняють сумки з готівковою виручкою та спостерігають за роботою збирача.

Матеріальна відповідальність за схоронність готівкової виручки під час інкасації коштів покладається на всіх членів бригади інкасації (за винятком водія оперативного автомобіля служби інкасації Національного банку) шляхом укладення договорів про повну індивідуальну матеріальну відповідальність.

Керівник відділу інкасації перед виїздом інкасаторів на маршрут для збирання коштів проводить інструктаж під підпис у журналі проведення інструктажів. Після цього він видає інкасатору-збирачу: доручення на інкасацію коштів, явочні картки, печатку підрозділу із зазначенням номера маршруту; старшому бригади - службове посвідчення та порожні сумки; водію - службове посвідчення та посвідчення на оперативний автомобіль. Окрім цього усім інкасаторам видаються індивідуальні засоби захисту (бронежилети, шоломи). Усі зазначені документи та спорядження видаються під підпис у журналі реєстрації видачі та приймання документів та спорядження. Зброя і боєприпаси, а також дозвіл на право користування зброєю членам бригади інкасації видаються під підпис у журналі реєстрації видачі та приймання зброї та боєприпасів.

Після цього керівник підрозділу інкасації коштів складає довідку про видачу інкасаторам сумок (мішків), явочних карток, у якій зазначає кількість виданих явочних карток і порожніх сумок, та передає її контролеру каси, що працює в післяопераційний час.

Якщо в вихідні, святкові дні інкасаторами проводиться інкасація коштів, а каса перерахування установи банку не працює, то передавання інкасаторам порожніх сумок у ці дні здійснюють уповноважені особи установи банку під підпис у відповідній книзі із зазначенням дати і кількості сумок на підставі довідки. Відповідно до наказу по установі банку визначається перелік осіб, на яких покладаються вищезазначені операції.

Керівники підрозділів перевезення валютних цінностей та інкасації коштів періодично (не рідше одного разу на місяць) здійснюють перевірки дотримання бригадами інкасації правил інкасації коштів, про результати яких роблять відповідні записи в журналі реєстрації видачі та приймання документів та спорядження.

Інкасатор-збирач перед прийняттям сумки з валютними цінностями пред'являє здавачу клієнта банку службове посвідчення з фотокарткою, доручення на інкасацію коштів і явочну картку.

Здавач клієнта банку під час здавання інкасаторам сумок з валютними цінностями оформляє до кожної сумки в трьох примірниках супровідну відомість до сумки з готівковою виручкою або супровідну відомість до сумки з цінностями в іноземній валюті. Здавач клієнта банку під час здавання інкасатору сумки з валютними цінностями робить в явочній картці всі передбачені записи.

Приймаючи сумки, інкасатор-збирач перевіряє справність сумки (відсутність латок, зовнішніх швів, розриву тканини, невідбитих і пошкоджених пломб, розриву шпагату або вузлів на шпагаті тощо), цілісність швів, правильність її опломбування, цілісність шпагату, на якому відбита пломба, чіткість відбитка пломбіра, тотожність його зразку, відповідність номера сумки, яку приймає, номеру, зазначеному в явочній картці, накладній та копії супровідної відомості, наявність дати, підпису уповноважених осіб клієнта банку на накладній, відповідність суми виторгу, зазначеної в явочній картці, записам у накладній і копії супровідної відомості та відповідність між сумами, зазначеними цифрами та словами в накладній та копії супровідної відомості, наявність підпису здавача в явочній картці. Після цього інкасатор-збирач передає здавачу клієнта банку порожню сумку, розписується на копії супровідної відомості, зазначає на ній дату, ставить відбиток печатки.

Старший бригади інкасації приймає від інкасатора-збирача сумку з готівковою виручкою, після чого видає йому порожню сумку для одержання виручки від наступного клієнта банку. Накладна на прийняту від клієнта банку сумку з готівковою виручкою і явочна картка залишаються в інкасатора-збирача. Сумки з готівковою виручкою на шляху за маршрутом слідування мають зберігатися в мішках або спеціальних металевих ящиках.

Здавання сумок (мішків) з готівковою виручкою бригадами інкасації в установах банків старшим бригади інкасації здійснюється

в присутності всіх інкасаторів цієї бригади. Водій оперативного автомобіля, на якому проводилась інкасація коштів, повинен перебувати в приміщенні установи банку разом з бригадою або в оперативному автомобілі, якщо в ньому залишилися цінності до закінчення здавання інкасаторами сумок з валютними цінностями.

Під час здавання сумок з готівкою інкасатори пред'являють накладні до сумки з готівковою виручкою та супровідну відомість до сумки з валютними цінностями, а також явочні картки бухгалтеру-контролеру. Останній перевіряє відповідність записів у накладних до сумки з готівковою виручкою записам у супровідних відомостях до сумки з валютними цінностями і явочних картках, реєструє належні до приймання від інкасаторів сумки у журналі обліку прийнятих сумок і мішків з валютними цінностями та порожніх сумок у двох примірниках. Після реєстрації бухгалтер-контролер передає накладні до сумки з готівкою та супровідні відомості до сумки з валютними цінностями касирові.

Касир під час приймання сумок з готівкою перевіряє:

- чи не мають сумки (мішки) з готівкою, що надійшли, яких-небудь зовнішніх пошкоджень та інших дефектів;
- чіткість відбитків пломбів і відповідність їх засвідченим зразкам;
- відповідність номерів сумок, які здають інкасатори, номерам, зазначеним у накладних;
- відповідність кількості мішків з монетою, а також загальної суми виручки, що приймається, записам у накладних.

Після приймання сумок за кожним маршрутом касир, бухгалтер-контролер і всі інкасатори бригади засвідчують підписами обидва примірники журналу обліку прийнятих сумок і мішків з валютними цінностями та порожніх сумок і другий його примірник, засвідчений відбитком печатки каси, видають старшому бригади інкасації.

Після здавання сумок старший бригади інкасації передає керівнику підрозділу інкасації журнал обліку прийнятих сумок з валютними цінностями та порожніх сумок і службове посвідчення; інкасатор-збирач - службове посвідчення, доручення на інкасацію коштів, явочні картки, печатку; водій - службове посвідчення, посвідчення на оперативний автомобіль та індивідуальні засоби захисту (бронежилети, шоломи) - кожен із них під підпис у відповідному журналі. Зброя, дозволи на право її зберігання і

носіння та боєприпаси здаються повним складом бригади інкасації під підпис у журналі реєстрації видачі та приймання зброї та боєприпасів.

Керівник підрозділу перевезення валютних цінностей та інкасації коштів перевіряє чи інкасаторами здійснено обслуговування всіх клієнтів, відповідність кількості зданих інкасаторами сумок у касу банку, кількості прийнятих ними сумок від клієнтів банку. Після цього він робить про це запис у журналі обліку прийнятих сумок і мішків з валютними цінностями та порожніх сумок, а також у журналі реєстрації видачі та приймання документів та спорядження.

Касир під контролем бухгалтера-контролера проводить підрахунок сумок, які вкладаються у сховище цінностей (сейф), прийнятих за маршрутом, і разом з бухгалтером-контролером звіряють їх з кількістю, зазначеною в журналі обліку прийнятих сумок і мішків з валютними цінностями та порожніх сумок, і замикають сховище на два замки, з яких ключ від одного замка має зберігатися в касира, а ключ від другого - у бухгалтера-контролера.

Про загальну кількість прийнятих за всіма маршрутами сумок з готівкою і порожніх сумок складається довідка про прийняті касою сумки з валютними цінностями і порожні сумки, яка разом з першими примірниками журналів обліку прийнятих сумок і мішків з валютними цінностями та порожніх сумок зберігається в окремій папці.

У разі пред'явлення інкасаторами до здавання несправних сумок з готівкою або іншими цінностями, невідповідності записів у накладній про суму проінкасованої виручки між цифрами і словами, а також у разі розбіжності суми готівки, зазначеної в накладній, із сумою, зазначеною в явочній картці, касир у присутності бухгалтера-контролера та інкасаторів, які пред'явили такі сумки, розкриває їх і перераховує повністю готівку і цінності, що є в них. Розкриття сумок, які мають дефекти, і перерахунок готівки і цінностей, що є в них, на розсуд керівника установи банку, можуть проводитися в присутності представників підприємств (організацій), яким ця готівка і цінності належать.

Про всі випадки прийняття несправної сумки та результати перерахування готівки і цінностей, що є в ній, складається відповідний акт у трьох примірниках. Він має бути засвідчений

підписами всіх осіб, які були присутні під час прийняття і перерахування готівки та цінностей.

Проінкасована грошова виручка підлягає зарахуванню на поточні рахунки суб'єктів господарювання.

Зарахування проінкасованої грошової виручки до її перерахування відображаються такою бухгалтерською проводкою:

Дт 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

Після перерахування грошової виручки, коли її фактична сума співпадає із сумою, що зарахована на поточний рахунок, здійснюється така проводка:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування».

У разі виявлення надлишку грошей в інкасаторських сумках, здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

У разі нестачі грошей, яка виявлена в інкасаторських сумках, виконується проводка:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування».

3. 6. Облік надлишків та недостач готівки в касі банку

У разі виявлення надлишків або недостач під час проведення касових операцій, а саме: завершення операційного дня, в результаті проведення ревізії операційної каси банку (філії), перерахування клієнтом у приміщенні банку отриманої готівки, в інших подібних випадках здійснюються такі бухгалтерські проводки:

– у разі виявлення надлишків готівки:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 6399 «Інші операційні доходи»;

–у разі виявлення недостач готівки:

Дт 7399 «Інші операційні витрати»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Одночасно суми недостач до встановлення осіб, які мають їх відшкодувати відображаються такою проводкою:

Дт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями»

Кт 9910 «Контрахунок».

У випадку віднесення суми недостач на винних осіб виконується проводки:

1) Дт 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»;

Кт 6399 «Інші операційні доходи»;

2) Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями».

Відшкодування винними особами недостачі готівки супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку».

ТЕМА 4. ОБЛІК БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ЗА КОРЕСПОНДЕНТСЬКИМИ РАХУНКАМИ

Питання до розгляду

- 4.1. *Поняття, види та призначення кореспондентських рахунків.*
- 4.2. *Організація та облік міжбанківських розрахунків через СЕП НБУ.*
- 4.3. *Облік розрахунків через внутрішньобанківську міжфілійну платіжну систему.*
- 4.4. *Облік міжбанківських розрахунків через прями кореспондентські рахунки.*

4.1. Поняття, види та призначення кореспондентських рахунків

Кореспондентські відносини та кореспондентські рахунки є складовими елементами системи міжбанківських розрахунків.

Міжбанківські розрахунки - безготівкові розрахунки між банками, що обумовлені виконанням платежів клієнтів або власними зобов'язаннями одного банку перед іншим. Міжбанківські розрахунки можуть здійснюватися між банками однієї країни, а також між банками, що знаходяться в різних країнах.

У банківській практиці під **кореспондентськими відносинами** розуміють усі можливі форми співпраці між двома банками, що базуються на чесному і узгодженому виконанні взаємних доручень.

У більшості випадків, встановлення кореспондентських відносин між банками передбачає взаємне або одностороннє відкриття кореспондентських рахунків.

Кореспондентський рахунок – рахунок, на якому відображаються операції списання і зарахування коштів, що виконує один банк за дорученням іншого банку на підставі кореспондентської угоди. Розрізняють два види таких рахунків: «**лоро**» та «**ностро**». Коли банк відкриває кореспондент-тський рахунок в іншому банку, то з позиції банку, що звернувся із заявою про відкриття, це буде рахунок «ностро», а з точки зору банку, що відкрив такий кореспондентський рахунок, він буде рахунком «лоро».

Українські банки можуть установлювати кореспондентські відносини і відкривати кореспондентські рахунки в Національному банку України, інших вітчизняних та закордонних банках.

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні та загальний порядок проведення переказу коштів в межах України визначені Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5.04.2001 р. № 2346-III.

Загальні вимоги щодо функціонування в Україні систем міжбанківських розрахунків, внутрішньобанківських платіжних систем та порядку виконання міжбанківського переказу коштів через кореспондентські рахунки банків-резидентів у національній валюті регламентуються Інструкцією про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління НБУ від 16.08. 2006 р. № 320.

Порядок відкриття та режим кореспондентських рахунків в іноземній валюті регламентується Положенням про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків - резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях, затвердженим постановою Правління НБУ від 26.03.98 р. № 118 (у редакції Постанови НБУ від 25.05.2000 р. № 209 із змінами).

Порядок реєстрації кореспондентських рахунків банків, банківських об'єднань та здійснення контролю за кореспондентськими відносинами регламентуються Правилами реєстрації кореспондентських рахунків банків Національним банком України, затвердженими постановою Правління НБУ від 15.08. 2001 р. № 343.

Міжбанківські розрахунки здійснюються через спеціально створені платіжні системи. Відповідно до Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», обробка та передача в межах України електронних та паперових документів на переказ, документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів та документів на відкликання можуть здійснюватися за допомогою як внутрішньодержавних (банківських та небанківських) платіжних систем, так і міжнародних платіжних систем, що діють в Україні.

Внутрішньодержавна платіжна система - платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України. До внутрішньодержавних банківських платіжних

систем відносяться системи міжбанківських розрахунків, системи масових платежів та внутрішньо-банківські платіжні системи. Державною системою міжбанківських розрахунків в Україні є система електронних платежів Національного банку.

Міжнародна платіжна система - платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Згідно з Інструкцією про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, банки (філії) здійснюють міжбанківський переказ за міжбанківськими електронними розрахунковими документами, що формуються ними на підставі:

- паперових розрахункових документів клієнтів;
- паперових розрахункових документів банку (філії);
- електронних розрахункових документів, отриманих засобами автоматизованих систем від клієнта - ініціатора переказу;
- електронних розрахункових документів, отриманих засобами внутрішньобанківської міжфілійної платіжної системи від філії банку;
- електронних розрахункових документів, автоматично сформованих системою автоматизації банку за умовами договорів або згідно з потребою банку (філії);
- електронних розрахункових документів, отриманих засобами інших платіжних систем, телекомунікаційних систем, інших засобів зв'язку за умови забезпечення цілісності та конфіденційності інформації тощо.

Міжбанківський електронний розрахунковий документ має обов'язково містити реквізити документа, на підставі якого він сформований, а саме: назву та номер; дату складання (число, місяць, рік); дату надходження до банку платника; ознаку дебет/кредит; суму; код платника, назву платника, рахунок платника; код банку платника; код отримувача, назву отримувача, рахунок отримувача; код банку отримувача; призначення платежу.

Міжбанківський електронний розрахунковий документ має обов'язково містити електронний цифровий підпис та технологічні реквізити (ідентифікатор ключа електронного цифрового підпису, відмітку про час оброблення документа тощо).

Міжбанківський переказ виконується в строк до трьох операційних днів, а внутрішньобанківський переказ - в строк, встановлений внутрішніми нормативними актами банку, але не може перевищувати двох операційних днів.

4.2. Організація та облік міжбанківських розрахунків через систему електронних платежів НБУ

Система електронних платежів Національного банку (СЕП) - державна банківська платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки банків (філій) у Національному банку із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації у файловому режимі або режимі реального часу.

СЕП НБУ була створена у 1993 році і з того часу зазнала багато змін. Зокрема, було розроблено вісім моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку, реалізовано принцип «поставка проти оплати» у взаємодії з Депозитарієм державних цінних паперів, вдосконалено засоби захисту інформації, побудовано кількарівневу систему резервування та відновлення роботи. Проте з часом апаратна база СЕП, MS-DOS та апаратні засоби захисту інформації випрацювали свій ресурс, фізично і морально застаріли. Тому стала нагальною потреба переходу на нову програмно-апаратну базу, що й спонукало до розробки нового покоління СЕП – СЕП-2, яку було впроваджено в експлуатацію 10 листопада 2006 року.

Відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», необхідною умовою для проведення переказу через СЕП НБУ є встановлення банком кореспондентських відносин з Національним банком України шляхом відкриття кореспондентського рахунку в НБУ.

Відкриття кореспондентського рахунку банку здійснюється територіальним управлінням НБУ на підставі укладеного договору про кореспондентський рахунок у Національному банку України та за умови подання правильно оформлених документів, передбачених «Інструкцією про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті».

Для здійснення міжбанківських розрахунків через СЕП НБУ, банкам відкриваються такі рахунки:

– **консолідований кореспондентський рахунок** – кореспондентський рахунок, що відкритий у територіальному управлінні і на якому об'єднані кошти банку та його філій (або певної кількості філій) у разі роботи банку (філії) у СЕП за відповідною моделлю обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку;

– **технічний рахунок** - інформація в електронній формі, що зберігається в Центрі оброблення СЕП, поновлюється під час оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів і відображає стан кореспондентського рахунку безпосереднього учасника СЕП на певний час або обороти безпосереднього учасника СЕП, що не має кореспондентського рахунку, на певний час.

Функціонування СЕП забезпечується такими програмно-технічними комплексами:

- ✓ Центром оброблення СЕП (далі ЦОСЕП), який розміщений у Центральній розрахунковій палаті ЦОСЕП;
- ✓ АРМ-СЕП – автоматизоване робоче місце учасника СЕП;
- ✓ АРМ-РП – автоматизоване робоче місце територіального управління Національного банку;
- ✓ АРМ-Ю – автоматизоване робоче місце юридичної особи, що забезпечує приймання від банків до СЕП у файловому режимі тих початкових платежів, які отримали схвалення територіального управління Національного банку.

Центр оброблення СЕП здійснює оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів, службових повідомлень СЕП та електронних розрахункових повідомлень у порядку їх надходження до СЕП. Міжбанківський електронний розрахунковий документ, прийнятий СЕП, не може бути відкликаний. Результати оброблення міжбанківських електронних розрахункових документів у СЕП відображаються на технічному рахунку банку (філії).

Початкові платежі від банку (філії) приймаються в межах поточного значення його технічного рахунку. Міжбанківський електронний розрахунковий документ вважається виконаним у СЕП з часу відображення його суми за технічним рахунком учасника СЕП- отримувача, за винятком випадків, передбачених процедурою відновлення функціонування СЕП у разі порушення її роботи або виникнення надзвичайних ситуацій.

У кінці банківського дня ЦОСЕП передає до територіального управління НБУ інформацію про розрахунки, що здійснені через СЕП, для їх відображення на кореспондентських рахунках учасників СЕП та інших рахунках у САБ територіального управління.

СЕП виконує міжбанківський переказ як у файловому режимі, так і в режимі реального часу. Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а у режимі реального часу – за його вибором. Структурна схема СЕП-2 зображена на рис. 4.1.

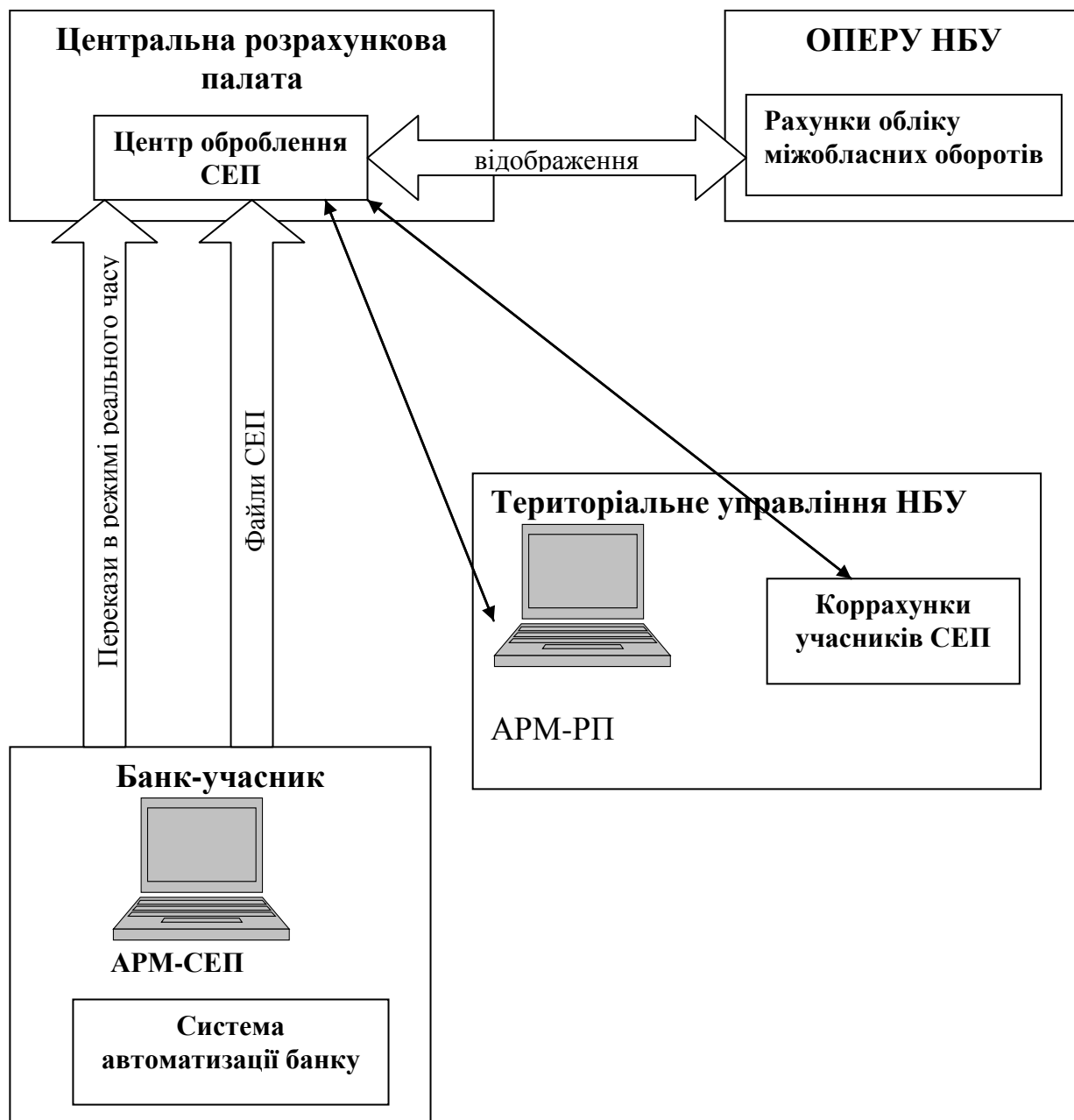

Рис.4.1. Структурна схема СЕП-2 ¹

¹ Савченко А., Івченко І., Михайлова В. Система електронних платежів нового покоління. // Вісник НБУ.- 2007 р.- №2.- С.2-4.

Функціонування СЕП у файловому режимі передбачає оброблення міжбанківського електронного розрахункового документа таким чином, що між списанням коштів з технічного рахунку учасника СЕП (платника) та зарахуванням коштів на технічний рахунок учасника СЕП (отримувача) є певний проміжок часу. У файловому режимі обмін платіжними документами організовано у пакетному режимі, технологічними циклами приймання-передавання, тривалість циклу складає 15-20 хвилин. Зарахування коштів отримувачу здійснюється тільки після того, як він підтвердить отримання файла платежів відповідною квитанцією.

Одиницею обміну інформацією в СЕП у файловому режимі є файл СЕП, що позначається однією літерою, зокрема:

- ✓ А - файл, сформований засобами САБ відправника і надісланий до ЦОСЕП (файл початкових документів);
- ✓ В - файл, сформований засобами Центру оброблення СЕП (далі ЦОСЕП) і надісланий до системи автоматизації банку (далі-САБ) отримувача (файл відповідних документів);
- ✓ L - інформація від САБ територіального управління про стан кореспондентських рахунків учасників СЕП та встановлення обмеження на їх роботу в СЕП.

Функціонування СЕП у файловому режимі відбувається в такій послідовності. На початку банківського дня ЦОСЕП отримує від САБ територіальних управлінь файл L.00 і на його підставі перевіряє відповідність значень технічних рахунків учасників СЕП стану їх кореспондентських рахунків та в разі потреби приводить значення технічних рахунків у ЦОСЕП у відповідність до значень кореспондентських рахунків у файлі L.00. Від ЦОСЕП інформація про стан технічних рахунків надсилається їх власникам.

Оброблення файлів у СЕП здійснюється в циклічному режимі. Цикл оброблення файлів складається з двох частин: приймання інформації та передавання інформації. Під час приймання інформації ЦОСЕП отримує від учасника СЕП файл А і перевіряє його на відповідність вимогам СЕП. ЦОСЕП надсилає за результатами оброблення файла А на адресу відправника квитанцію про результати його приймання. ЦОСЕП приймає або не приймає файл А у цілому. Відправник файла А несе відповідальність за склад міжбанківських електронних розрахункових документів, включених до цього файла. Під час передавання інформації міжбанківські електронні розрахункові документи, прийняті ЦОСЕП у файлово-

му режимі, групуються за адресами і надсилаються отримувачам (зокрема файли В). Файл В вважається одержаним і його сума відображається за технічним рахунком отримувача в ЦОСЕП за умови надходження від отримувача квитанції, що підтверджує успішне прийняття файлу В.

У кінці кожного сеансу оброблення інформації ЦОСЕП надсилає учасникам СЕП підсумкову інформацію за результатами цього циклу та поточне значення їх технічних рахунків. Після отримання файлу з підсумковою інформацією, яка підтверджує відображення суми файлу В за технічним рахунком у ЦОСЕП, учасник СЕП передає міжбанківські електронні розрахункові документи, що розміщені в успішно прийнятому ним файлі В, для подальшого їх оброблення засобами САБ та/або внутрішньої платіжної системи та відображення сум за рахунками отримувачів.

У кінці банківського дня ЦОСЕП надає учасникам СЕП інформацію про стан їх технічних рахунків на початок і кінець банківського дня, а також перелік усіх міжбанківських електронних розрахункових документів, що оброблялися ними протягом цього дня. Суми міжбанківських електронних розрахункових документів, здійснених у файловому режимі, що не були підтверджені отримувачем за станом на кінець банківського дня, обліковуються на транзитних рахунках відповідного територіального управління.

Функціонування СЕП у **режимі реального часу** передбачає оброблення міжбанківського електронного розрахункового документу таким чином, що списання коштів з технічного рахунку учасника СЕП (платника) та зарахування коштів на технічний рахунок учасника СЕП (отримувача) виконується одночасно.

Негайне відображення суми переказу на рахунку отримувача дає змогу набагато спростити технологію виконання тих платежів, для яких є принциповим гарантоване проведення суми за коррахунком отримувача до певного часу (наприклад, розрахунки за результатами клірингу НСМЕП, надання бланкових кредитів овернайт, виконання примусового списання та арешту коштів).

Обмін інформацією в режимі реального часу здійснюється пакетами за протоколом TCP/IP. Розрізняють пакет-запит, який формується засобами системи автоматизації банку-відправника і надсилається до ЦОСЕП; та пакет-відповідь, що формується засобами ЦОСЕП у відповідь на пакет-запит від системи автоматизації банку.

За умови функціонування СЕП у режимі реального часу, її учасник формує засобами системи автоматизації банку пакет-запит і надсилає його до ЦОСЕП. За підсумками оброблення пакета-запиту ЦОСЕП готує та відправляє учаснику СЕП пакет-відповідь, що містить інформацію про виконання чи невиконання пакета-запиту. У кінці банківського дня ЦОСЕП надає учасникам СЕП файли з переліком міжбанківських переказів, відображених за їх технічними рахунками.

Учасник СЕП у режимі реального часу має право: виконувати міжбанківські перекази; установлювати в ЦОСЕП ліміти технічних рахунків, початкових оборотів підпорядкованих йому філій; одержувати довідкову інформацію про стан власного технічного рахунку та технічних рахунків своїх філій, власні міжбанківські перекази, міжбанківські перекази своїх філій тощо. Територіальне управління НБУ має право в режимі реального часу встановлювати обмеження щодо виконання початкових платежів банку (філії) відповідно до нормативно-правових актів Національного банку.

У бухгалтерському обліку банку для відображення операцій, що здійснюються через СЕП НБУ використовуються рахунки 1 класу «Казначейські та міжбанківські операції», розділів 12 «Кошти в Національному банку України» та 13 «Кошти Національного банку України», а саме:

➤ **1200 (активний) «Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України».** Рахунок призначений для обліку коштів на кореспондентському рахунку банку, який відкрито в НБУ. За дебетом рахунку проводяться суми коштів, які надходять на користь комерційного банку та його клієнтів. За кредитом рахунку проводяться суми коштів, які списуються НБУ за дорученням банку-власника рахунку за власними операціями, за операціями його клієнтів, а також суми коштів, що підлягають примусовому стягненню відповідно до законодавства України; у випадках, обумовлених договором між НБУ та банком;

➤ **1300 (пасивний) «Кореспондентський рахунок Національного банку України в банку».** Рахунок призначений для обліку коштів НБУ на кореспондентському рахунку в банку. За кредитом рахунку проводяться суми, що надходять на користь Національного банку України та його клієнтів. За дебетом рахунку проводяться суми, що списуються банком згідно з дорученням НБУ за його власними операціями та за операціями його клієнтів.

Перерахування банком коштів з поточного рахунку клієнта в інший банк через СЕП НБУ супроводжується проводкою:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ».

При зарахуванні банком коштів, що надійшли на користь клієнта з іншого банку через СЕП НБУ, виконується така проводка:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

За коштами, що знаходяться на кореспондентському рахунку банку в НБУ нараховуються відсотки, що супроводжується такою проводкою:

Дт 1208 «Нараховані доходи за коштами на вимогу в Національному банку України»

Кт 6000 «Процентні доходи за коштами на вимогу, що розміщені в Національному банку України».

При отриманні нарахованих процентів, виконується проводка:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

Кт 1208 «Нараховані доходи за коштами на вимогу в Національному банку України».

За інформаційно-розрахункове обслуговування у системі електронних платежів банки сплачують комісійну винагороду, яка відображаються в бухгалтерському обліку за принципом нарахування і визнається щомісяця протягом усього строку дії угоди про надання (отримання) послуг. Під час нарахування комісійних витрат здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування».

Сплата банком комісійних супроводжується такою проводкою:

Дт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ».

Операції за кореспондентським рахунком НБУ у банку супроводжуються такими бухгалтерськими записами:

– поступлення коштів на кореспондентський рахунок банку на користь НБУ чи його клієнтів:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

Кт 1300 «Кореспондентський рахунок НБУ в банку»;

– списання банком коштів з кореспондентського рахунку НБУ згідно з його дорученням і перерахування коштів в інший банк через СЕП:

Дт 1300 «Кореспондентський рахунок НБУ в банку»;

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

– нарахування банком процентних витрат за коштами на кореспондентському рахунку Національного банку:

Дт 7000 «Процентні витрати за коштами на вимогу, що отримані від Національного банку України»

Кт 1308 «Нараховані витрати за кореспондентським рахунком Національного банку України в банку».

Порядок функціонування СЕП НБУ, прийняття і виключення з її членів, проведення переказу за допомогою цієї системи та інші питання, пов'язані з діяльністю СЕП НБУ, визначаються Національним банком України, який також регламентує та забезпечує функціонування СЕП НБУ, гарантує її надійність і безпеку, організовує та бере участь у проведенні через неї міжбанківського переказу.

4.3. Облік розрахунків через внутрішньобанківську міжфілійну платіжну систему

Внутрішньобанківська міжфілійна платіжна система (ВМПС) – це платіжна система банку, яка забезпечує проведення переказу коштів між його філіями та взаємодію із СЕП для виконання міжбанківського переказу коштів філіями банку, що працює за моделлю 3 обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

Модель обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку в СЕП - сукупність механізмів і правил роботи СЕП, банку та його філій, згідно з якими виконується міжбанківський переказ через консолідований кореспондентський рахунок.

У СЕП НБУ функціонують моделі, у яких банк не зобов'язаний створювати власну внутрішньобанківську міжфілійну систему, оскільки його філіям відкриваються технічні рахунки у центрі оброблення СЕП. До таких моделей, зокрема, відносяться четверта,

сьома та восьма модель обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку.

У разі роботи за моделлю 3 банк зобов'язаний мати консолідований кореспондентський рахунок у територіальному управлінні НБУ за його місцезнаходженням і технічний рахунок у ЦОСЕП. Філії банку не можуть мати кореспондентських рахунків у територіальних управліннях НБУ і технічних рахунків у ЦОСЕП. Банк повинен мати власну внутрішню платіжну систему для виконання внутрішньобанківського переказу. Філії банку є опосередкованими учасниками СЕП і обмінюються міжбанківськими електронними розрахунковими документами з СЕП засобами ВПС через АРМ-СЕП банку з відображенням результатів розрахунків на технічному рахунку банку.

Банк, що створює ВМПС, зобов'язаний визначити умови та порядок її функціонування з урахуванням вимог законодавства України. Правила внутрішньобанківської платіжної системи мають бути узгоджені з НБУ.

Банк та його філії, що працюють з використанням ВПС, зобов'язані дотримуватися встановлених НБУ технологічних вимог, вимог щодо захисту інформації, засобів формування та оброблення електронних розрахункових документів, вимог щодо взаємодії ВПС із СЕП.

Варто зауважити, що 3 модель обслуговування консолідованого кореспондентського рахунку користується найбільшим попитом серед банків- учасників СЕП.

Міжбанківські розрахунки, які здійснюються через ВМПС відображаються в обліку за рахунками 3 класу «Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання», групи 39 «Розрахунки між філіями банку», зокрема:

➤ **3900 (активно-пасивний) «Рахунки філій, що відкриті в банку».** Рахунок відкривається на балансі філії і призначений для обліку сум за розрахунками в національній та іноземній валюті між філіями банку. За дебетом рахунку проводяться суми, що надходять на користь філії банку та клієнтів. За кредитом рахунку проводяться суми, що списуються згідно з дорученням філії банку за її власними операціями та операціями клієнтів;

➤ **3901 (активно-пасивний) «Рахунки, що відкриті для філій банку».** Рахунок відкривається на балансі банку і призначений для обліку сум за розрахунками в національній та іноземній валюті між

філіями банку. За кредитом рахунку проводяться суми, що надходять на користь філії банку та клієнтів. За дебетом рахунку проводяться суми, що списуються згідно з дорученням філії банку за її власними операціями та операціями клієнтів.

Розрахункові операції, що здійснюються через ВМПС відображаються в обліку філії банку такими бухгалтерськими записами:

– списання філією банку коштів за дорученням клієнтів з їх рахунків і перерахування в інший банк чи філію:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 3900 «Рахунки філій, що відкриті в банку»;

– поступлення коштів на користь клієнтів філії:

Дт 3900 «Рахунки філій, що відкриті в банку»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Міжбанківські розрахунки, що здійснюються через ВМПС в обліку центрального офісу банку супроводжуються такими проводками:

– отримання від філії коштів для зарахування на клієнтські рахунки, відкриті в центральному офісі банку:

Дт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

– отримання від філії коштів і їх перерахування в іншу філію банку:

Дт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку» (рахунок філії платника)

Кт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку» (рахунок філії одержувача);

– отримання від філії коштів і їх перерахування в інший банк через СЕП НБУ:

Дт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку» (рахунок філії платника)

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

– поступлення коштів на кореспондентський рахунок банку на користь клієнтів, що обслуговуються у філії банку:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

Кт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку».

– списання за дорученням клієнтів коштів з їх рахунків і перерахування на користь клієнтів філії банку:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку».

Суми коштів за міжбанківськими розрахунками, які не були підтверджені упродовж дня філіями банку, обліковуються на рахунках групи 392 «Транзитні рахунки за розрахунками між філіями банку», а саме:

➤ **3928 (активний) «Транзитні рахунки для дебетових сум, що не були підтверджені філіями банків, розташованими в Україні».** Рахунок відкривається на балансі регіональних розрахункових палат банку для обліку дебетових сум, що не були підтверджені протягом робочого дня для кожної філії банку. За дебетом рахунку враховуються дебетові суми, за якими не надійшло електронне підтвердження від одержувача платежу. За кредитом рахунку здійснюється перерахування сум, за якими надійшло електронне підтвердження від одержувача платежу.

➤ **3929 (пасивний) «Транзитні рахунки для кредитових сум, що не були підтверджені філіями банків, розташованими в Україні».** Рахунок відкриваються на балансі розрахункових палат банку для обліку кредитових сум, що не були підтверджені протягом робочого дня для кожної філії банку. За кредитом рахунку враховуються суми, за якими не надійшло електронне підтвердження від одержувача коштів. За дебетом рахунку здійснюється перерахування сум, за якими надійшло електронне підтвердження від одержувача платежу.

На звітну дату залишків за рахунками 3928 «Транзитні рахунки для дебетових сум, що не були підтверджені філіями банків, розташованими в Україні» та 3929 «Транзитні рахунки для кредитових сум, що не були підтверджені філіями банків, розташованими в Україні» не повинно бути.

4.4. Облік міжбанківських розрахунків, які здійснюються за прямими кореспондентськими рахунками

Міжбанківські розрахунки в Україні можуть здійснюватися не тільки через СЕП НБУ, але й через прямі кореспондентські рахунки, які банки відкривають один одному.

Після отримання від Національного банку України банківської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями банки мають право:

- ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та банків - нерезидентів у грошовій одиниці України;
- відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України та у банках –нерезидентах в іноземній валюті та здійснення операцій за ними.

Банк відкриває кореспондентський рахунок банку-кореспонденту на підставі договору, укладеного між ними відповідно до законодавства та інших документів, визначених за домовленістю сторін. Міжбанківський переказ за прямими кореспондентськими рахунками здійснюється банками на підставі міжбанківських розрахункових документів, що можуть бути передані в електронному вигляді чи на паперових носіях.

Операції за кореспондентським рахунком виконуються банком-кореспондентом у межах залишку коштів на рахунку, перевищення якого допускається у випадку надання кредиту овердрафт, якщо це передбачено угодою. Для підтвердження операцій, здійснених за кореспондентським рахунком, банк, у визначений договором термін, надсилає банку-кореспонденту виписку з кореспондентського рахунку.

Банки мають право обирати форму подання міжбанківських розрахункових документів, виписок з кореспондентського рахунку і засоби зв'язку для їх передавання, що обумовлені договором, за умови збереження цілісності та конфіденційності інформації.

Для обліку операцій, що здійснюються за прямими кореспондентськими рахунками як у національній, так і в іноземній валюті, використовуються такі рахунки:

➤ **1500 (активно-пасивний) «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».** Рахунок призначений для обліку коштів на кореспондентських рахунках, що відкриті в інших банках; вкладів

(депозитів) на вимогу в інших банках; отриманих кредитів овердрафт. За дебетом рахунку проводяться суми, що надходять на користь банку та його клієнтів. За кредитом рахунку проводяться суми, що списуються згідно з дорученням банку за власними операціями, операціями його клієнтів; суми коштів, що підлягають примусовому стягненню відповідно до законодавства України; суми, що обумовлені договором між банком-кореспондентом та банком - власником рахунку, у тому числі отримані кредити овердрафт;

➤ **1600 (активно-пасивний) «Кореспондентські рахунки інших банків».** Рахунок призначений для обліку коштів на кореспондентських рахунках, що відкриті іншим банкам; вкладів (депозитів) на вимогу, залучених від інших банків; облік кредитів овердрафт, що надані іншим банкам. За дебетом рахунку проводяться суми коштів, що списуються банком на підставі розпоряджень банків - власників рахунків за власними операціями та за операціями його клієнтів; суми коштів, що підлягають примусовому стягненню відповідно до законодавства України; у випадках, обумовлених договором між банком та банком-кореспондентом; суми наданих кредитів овердрафт. За кредитом рахунку проводяться суми коштів, що надходять на користь банків-кореспондентів та їх клієнтів; суми непогашених кредитів овердрафт, що перераховуються на рахунок простроченої заборгованості за кредитами.

В аналітичному обліку до рахунків 1500 і 1600 відкриваються особові рахунки, одними з параметрів яких є код банку, резидентність банку, код валюти.

Міжбанківські операції за прямими кореспондентськими рахунками супроводжуються такими бухгалтерськими проводками:

– списання банком коштів з поточного рахунку клієнта і їх перерахування в банк-кореспондент:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

– отримання від філії коштів і їх перерахування в банк-кореспондент:

Дт 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

– поступлення на кореспондентський рахунок банку коштів на користь свого клієнта:

Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

– списання коштів за дорученням банку-кореспондента з його кореспондентського рахунку на користь клієнта:

Дт 1600 «Кореспондентські рахунки інших банків»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

– списання коштів за дорученням банку-кореспондента з його кореспондентського рахунку і перерахування їх в інший банк:

Дт 1600 «Кореспондентські рахунки інших банків».

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

Якщо банк із будь-яких причин не може виконати розрахунковий документ банку-кореспондента, то він має повідомити про це банк-кореспондент не пізніше наступного робочого дня після отримання цього документа.

Відповідно до Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, примусове списання коштів в національній валюті банку-кореспондента за платіжною вимогою банк виконує в кінці третього операційного дня (ураховуючи день її надходження) відповідно до підстав, установлених законодавством. При цьому банк визначає наявну для списання суму за платіжною вимогою і зберігає її на кореспондентському рахунку банку-кореспондента до виконання платіжної вимоги.

Прийняття і виконання документів про арешт коштів в національній валюті банку-кореспондента за його кореспондентським рахунком здійснюється з урахуванням таких особливостей:

– якщо на кореспондентському рахунку банку-кореспондента недостатньо коштів до визначеної документом про арешт суми, то банк зупиняє власні видаткові операції банку-кореспондента за цим рахунком у межах суми, на яку накладено арешт, тобто до забезпечення на кореспондентському рахунку банку-кореспондента визначеної документом про арешт суми коштів;

– якщо арешт на кошти банку-кореспондента накладено без встановлення суми, то банк зупиняє власні видаткові операції банку-кореспондента за його кореспондентським рахунком до отримання відповідних документів щодо списання суми або звільнення коштів з-під арешту.

За проведення розрахункових операцій через кореспондентські рахунки банки отримують та сплачують комісійну винагороду. Відповідно до Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджених постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 255, усі види комісій, крім комісій за одноразові послуги, відображаються в обліку за принципом нарахування.

При нарахуванні комісійних доходів за надані банку-кореспонденту послуги виконуються такі проводки:

– в національній валюті:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або

3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 6100 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків», або

6109 «Інші комісійні доходи за операціями з банками»;

– в іноземній валюті:

1) Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або

3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 6100 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків», або

6109 «Інші комісійні доходи за операціями з банками».

Отримання від банку-кореспондента нарахованих доходів в обумовлений угодою термін супроводжується такою проводкою:

Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або

3578 «Інші нараховані доходи».

Якщо нараховані доходи своєчасно не отримані в обумовлений угодою термін, то наступного робочого дня ці доходи визнаються простроченими і здійснюються такі проводки:

Дт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи»

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або

3578 «Інші нараховані доходи».

У разі сплати банком-кореспондентом нарахованих доходів, що були визнані простроченими, виконується така проводка:

Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

Нарахування банком комісійних витрат за міжбанківськими розрахунковими операціями супроводжується такими бухгалтерськими записами:

– в національній валюті:

Дт 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування»;

– в іноземній валюті:

1) Дт 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування».

У випадку сплати банком нарахованих комісійних витрат (як в національній, так й іноземній валюті) виконується така проводка:

Дт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

При сплаті банком комісійної винагороди банку-кореспонденту за отримані **одноразові послуги** виконуються такі бухгалтерські записи:

– в національній валюті:

Дт 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

– в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

2) Дт 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Списання комісійної винагороди з кореспондентського рахунку «лоро» за надані банку-кореспонденту одноразові послуги супроводжується такими проводками:

– в національній валюті:

Дт 1600 «Кореспондентські рахунки інших банків»

Кт 6100 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків»;

– в іноземній валюті:

1) Дт 1600 «Кореспондентські рахунки інших банків»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 6100 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків».

За коштами, що знаходяться на кореспондентських рахунках банки нараховують відсотки. У разі нарахування відсотків за коштами, що знаходяться на кореспондентських рахунках «лоро», виконуються такі бухгалтерські записи:

– у національній валюті:

Дт 7010 «Процентні витрати за коштами на вимогу інших банків»

Кт 1608 «Нараховані витрати за коштами на вимогу інших банків»;

– в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1608 «Нараховані витрати за коштами на вимогу інших банків»;

2) Дт 7010 «Процентні витрати за коштами на вимогу інших банків»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

При сплаті банком нарахованих відсотків (як в національній, так й іноземній валюті) банку-кореспонденту:

Дт 1608 «Нараховані витрати за коштами на вимогу інших банків»

Кт 1600 «Кореспондентські рахунки інших банків».

Нарахування банком процентних доходів за залишком коштів на кореспондентських рахунках «ностро» супроводжується такими проводками:

– в національній валюті:

Дт 1508 «Нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках»

Кт 6010 «Процентні доходи за коштами на вимогу, що розміщені в інших банках»;

– в іноземній валюті:

1) Дт 1508 «Нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 6010 «Процентні доходи за коштами на вимогу, що розміщені в інших банках».

Одержання банком нарахованих відсотків (як в національній, так й іноземній валюті) за залишком коштів на кореспондентському рахунку у строк, передбачений кореспондентською угодою:

Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 1508 «Нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках».

У випадку неотримання банком нарахованих відсотків у строк, передбачений кореспондентською угодою, на наступний робочий день нараховані відсотки визнаються простроченими, що супроводжується такою проводкою:

Дт 1509 «Прострочені нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках»

Кт 1508 «Нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках».

У разі отримання банком прострочених нарахованих відсотків виконується проводка:

Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 1509 «Прострочені нараховані доходи за коштами на вимогу в інших банках».

ТЕМА 5. ОБЛІК ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Питання до розгляду

5.1. *Економічний зміст депозитів та методологічні засади їх бухгалтерського обліку.*

5.2. *Облік депозитів на вимогу клієнтів банку.*

5.3. *Облік строкових депозитів клієнтів банку.*

5.4. *Облік коштів, залучених за ощадними (депозитними) сертифікатами.*

5.1. Економічний зміст депозитів та методологічні засади їх бухгалтерського обліку

Сутність поняття «депозит» визначено у Положенні про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, згідно з яким **вклад (депозит)** - це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Методологічні засади відображення в бухгалтерського обліку банків України депозитних операцій та витрат і доходів, пов'язаних з їх проведенням регламентується такими нормативно-правовими актами НБУ:

✓ Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р.;

✓ Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків, затвердженими постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255 (зі змінами).

Відповідно до Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, банк оцінює залучені

вклади (депозити) під час первісного визнання за справедливою вартістю, уключаючи витрати на операцію.

Справедлива вартість – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Витрати на операції – це додаткові витрати, які прямо відносяться до придбання, випуску або вибуття фінансового активу чи фінансового зобов'язання. Додаткові витрати – це витрати, які не відбулися б, якщо суб'єкт господарювання не придбав, не випустив або не реалізував фінансовий інструмент.

Витрати на операцію, що безпосередньо пов'язані з визнанням фінансового інструменту, включаються у суму дисконту (премії) за цим фінансовим інструментом.

Справедлива вартість фінансового зобов'язання визначається шляхом дисконтування всіх очікуваних майбутніх грошових потоків із застосуванням ринкової процентної ставки щодо подібного фінансового інструменту.

Якщо під час первісного визнання банк визначає вартість фінансового зобов'язання за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова, то в бухгалтерському обліку потрібно визнавати прибуток або збиток на суму різниці між справедливою вартістю фінансового зобов'язання та вартістю договору в кореспонденції з рахунками дисконту (премії).

Банк амортизує дисконт (премію) протягом строку дії фінансового інструменту із застосуванням **ефективної ставки відсотка**.

Метод ефективної ставки відсотка – це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходів у вигляді процентів чи витрат на виплату процентів протягом відповідного періоду часу.

Сума дисконту (премії) має бути повністю амортизована на дату повернення депозиту.

Після первісного визнання банк оцінює вклади (депозити) за **амортизованою собівартістю** з використанням ефективної ставки відсотка під час нарахування процентів та амортизації дисконту (премії).

Амортизована собівартість фінансового зобов'язання - це сума, за якою фінансове зобов'язання оцінюється при первісному

визнанні, мінус виплати основної суми, плюс (або мінус) накопичена амортизація будь-якої різниці між цією первісною сумою та сумою погашення із застосуванням методу ефективної ставки відсотка.

Операції з продовження строку дії (пролонгації) вкладних (депозитних) договорів відображаються в бухгалтерському обліку банку за відповідними рахунками з обліку короткострокових або довгострокових вкладів (депозитів) залежно від строку, що визначається від дати пролонгації договору до дати їх повернення.

Банк припиняє визнання в балансі фінансового зобов'язання або його частини, якщо таке зобов'язання погашено або строк його виконання закінчився.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, процентні витрати визнаються із застосуванням **методу ефективної ставки відсотка**. Визнані банком процентні витрати відображаються в бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та обачності. Нагадаємо, що суть принципу нарахування полягає у відображенні в обліку та фінансовій звітності доходів і витрат під час їх виникнення незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Обачність - застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів банку.

Нарахування процентів за залученими банком депозитами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору і відображається за рахунками з обліку нарахованих витрат.

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних витрат та нарахованих за номінальною процентною ставкою витрат за вкладями (депозитами) залученими за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних витрат.

Нарахування процентів та амортизація дисконту (премії) за депозитними операціями здійснюються одночасно та не рідше одного разу на місяць за кожною операцією (договором) окремо. Якщо витрати сплачені на дату балансу, то банк може не відображати їх за рахунками нарахованих витрат.

Облік операцій із залучення депозитів в іноземній валюті та банківських металах здійснюється аналогічно до порядку обліку депозитних операцій у національній валюті. Нараховані витрати за залученими банком депозитами в іноземній валюті та банківських металах відображаються за рахунками 7 класу у національній валюті за офіційними курсами гривні до іноземних валют на дату їх визнання. Під час відображення в бухгалтерському обліку цих витрат використовуються технічні рахунки групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Залучені банком депозити в іноземній валюті і банківських металах, нараховані за ними проценти відносяться до монетарних статей балансу і підлягають переоцінці під час кожної зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют та банківських металів. Курсові різниці від переоцінки відображаються за рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

5.2. Облік вкладів (депозитів) на вимогу клієнтів банку

Відповідно до чинного законодавства України, залучення банком коштів клієнтів на вклади (депозити) на вимогу підтверджується договором банківського рахунку, на основі якого відкривається поточний рахунок.

Поточний рахунок – це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України. До поточних рахунків також належать карткові рахунки, що відкриваються для обліку операцій за платіжними картками.

Порядок відкриття поточних рахунків та види дозволених операцій за ними визначено Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженою постановою Правління НБУ від 12.11.2003р. № 492.

Облік коштів клієнтів, залучених банком на вклади (депозити) на вимогу здійснюється за рахунками 2 класу, 26 розділу, груп 260 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», 262 «Кошти на вимогу фізичних осіб» та 265 «Кошти небанківських фінансових установ», а саме:

- ✓ 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;
- ✓ 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з платіжними картками»;
- ✓ 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;
- ✓ 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток»;
- ✓ 2650 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ»;
- ✓ 2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Усі зазначені вище рахунки є активно-пасивними і призначені для обліку вкладів (депозитів) на вимогу клієнтів, а також кредитів овердрафт. За дебетом цих рахунків проводяться суми перерахувань, виплат за розпорядженням власників рахунків згідно з режимом роботи рахунків; суми коштів, що підлягають примусовому стягненню відповідно до законодавства України; надані кредити овердрафт. За кредитом рахунку проводяться суми, що надходять у встановленому порядку на рахунки клієнтів згідно з режимом роботи рахунків; суми залишків кредитів овердрафт, що перераховані на рахунки простроченої заборгованості.

Для відображення операцій за рахунками клієнтів в аналітичному обліку установи банків для кожного клієнта відкривають окремі аналітичні рахунки з використанням параметрів аналітичного обліку. Відображення в обліку банку типових операцій за поточними рахунками фізичних та юридичних осіб наведено у табл. 5.1.

Таблиця 5.1.

Приклади відображення в бухгалтерському обліку типових операцій банку за поточними рахунками фізичних та юридичних осіб

№ п/п	Зміст операції	Бухгалтерські проведення
1.	Зарахування готівки на поточні рахунки клієнтів	Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку» Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Продовження табл. 5.1.

№ п/п	Зміст операції	Бухгалтерські проведення
2.	Перерахування коштів з поточного рахунку клієнта на користь іншої особи, що має рахунок в іншому банку	Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» Кт 1200 «Кореспондентський рахунок у Національному банку України», або 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
3.	Зарахування банком коштів, що поступили на користь клієнта на його поточний рахунок	Дт 1200 «Кореспондентський рахунок у Національному банку України», або 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках» Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»
4.	Виплата касою банку готівки клієнту з його поточного рахунку	Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

За користування коштами на вимогу, що знаходяться на рахунках клієнтів, банки нараховують і виплачують їх власникам проценти, які для банку є процентними витратами.

Процентні витрати банку за коштами на вимогу клієнтів відображаються за рахунками 7 класу «Витрати» розділу 70 «Процентні витрати» груп 702 «Процентні витрати за операціями із суб'єктами господарювання» та 704 «Процентні витрати за операціями із фізичними особами».

5.3. Облік строкових депозитів клієнтів банку

Згідно з «Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами», грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки перераховуються юридичними особами з поточних рахунків і повертаються банками в безготівковій формі на поточні рахунки юридичних осіб. Проведення розрахункових операцій за вкладними (депозитними) рахунками юридичної особи забороняється, крім операцій, пов'язаних з реалізацією майнових прав на суму вкладу (депозиту) відповідно до укладених договорів застави та законодавства України.

Грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, перераховані з іншого вкладного (депозитного) рахунку або поточного рахунку і повертаються банками готівкою або в безготівковій формі на зазначений у договорі рахунок вкладника для повернення коштів чи за заявою вкладника на інший його рахунок. Банки можуть відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) перераховувати фізичним особам нараховані проценти за вкладами (депозитами) на їх поточний рахунок, для поповнення вкладу (депозиту) або видавати готівкою.

Для обліку коштів суб'єктів господарювання, залучених банком на строкові вклади у Плані рахунків передбачена 261 група «Строкові кошти суб'єктів господарювання», коштів фізичних осіб - 263 група «Строкові кошти фізичних осіб», а коштів небанківських фінансових установ – 265 група «Кошти небанківських фінансових установ».

Вклад (депозит), залучений за договором банківського вкладу (депозиту), умовами якого встановлено строк зберігання вкладу (депозиту) та передбачено можливість неодноразового зняття вкладником частини вкладу (депозиту), обліковується банком як вклад (депозит) на вимогу.

На дату залучення коштів клієнтів на строкові вклади (депозити) банк здійснює таку проводку:

- на суму коштів, залучених від суб'єктів господарювання:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

Кт 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», або

2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання»;

- на суму коштів, залучених від фізичних осіб:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або

2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб».

У разі залучення коштів на вклад (депозит) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова, банк одразу визнає прибуток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

- на суму вкладу (депозиту):

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2620)

Кт Рахунки для обліку залучених вкладів (депозитів) (2610, 2615, 2630, 2635);

- на різницю між номінальною вартістю залученого вкладу (депозиту) та його справедливою вартістю:

Дт 2616 «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 6398 «Дохід від отриманих кредитів, залучених вкладів (депозитів) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова».

У разі залучення коштів на вклад (депозит) за ставкою, яка вища, ніж ринкова, банк одразу визнає збиток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

- на суму вкладу (депозиту):

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2620)

Кт Рахунки для обліку залучених вкладів (депозитів) (2610, 2615, 2630, 2635);

- на різницю між справедливою вартістю залученого вкладу (депозиту) та його номінальною вартістю:

Дт 7398 «Витрати від отриманих кредитів, залучених вкладів (депозитів) за ставкою, яка вища, ніж ринкова»

Кт 2617 «Неамортизована премія за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2637 «Неамортизована премія за строковими коштами фізичних осіб».

Банк обліковує суму депозиту на депозитному рахунку до часу його повернення.

Проценти на строковий вклад, якщо інше не передбачено договором, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з депозитного рахунку вкладника з інших підстав.

Для обрахування процентних витрат за залученими депозитами застосовуються такі методи визначення кількості днів:

➤ метод «факт/факт» - передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці та році;

➤ метод «факт/360» - передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році 360 днів;

➤ метод «30/360» - передбачає, що для розрахунку використовується умовна кількість днів у році - 360, у місяці - 30.

Умови нарахування процентів за депозитами визначаються договором банківського вкладу (депозиту).

Нарахування процентних витрат в національній валюті за строковими коштами клієнтів відображається такими бухгалтерськими проводками:

- за строковими коштами суб'єктів господарювання:

Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»;

- за строковими коштами фізичних осіб:

Дт 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб».

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті за депозитами клієнтів здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

- за строковими коштами суб'єктів господарювання:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»;

2) Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт 3801 Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів;

- за строковими коштами фізичних осіб:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб»;

2) Дт 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно з нарахуванням процентів банк здійснює амортизацію суми неамортизованого дисконту та премії з відображенням за відповідними рахунками витрат протягом строку дії депозиту.

Амортизація дисконту за залученими вкладками (депозитами) відображається такими бухгалтерськими записами:

- в національній валюті:

Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 2616 «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»;

- в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2616 «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»;

2) Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація премії за залученими вкладками (депозитами) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- в національній валюті:

Дт 2617 «Неамортизована премія за строковими коштами суб'єктів господарювання»

2637 «Неамортизована премія за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»;

- в іноземній валюті:

1) Дт 2617 «Неамортизована премія за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2637 «Неамортизована премія за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб».

Як видно з наведених вище бухгалтерських проводок, амортизація дисконту за залученими вкладками (депозитами) збільшує процентні витрати банку, а амортизація премії – зменшує процентні витрати.

Проценти за депозитом виплачуються вкладникові на його вимогу відповідно до строків, визначених у договорі банківського вкладу (депозиту). Нараховані проценти за вкладками (депозитами) юридичних осіб відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) банки можуть перераховувати на поточний рахунок юридичної особи або зараховувати на поповнення вкладу (депозиту). Нараховані проценти за вкладом (депозитом) фізичної особи відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на її поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту), або виплачуватися фізичній особі готівкою.

У разі сплати процентів в національній та іноземній валюті періодично після дати нарахування, банк здійснює такі проводки:

- за строковими коштами суб'єктів господарювання:

Дт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт Рахунки для обліку коштів клієнтів (2600, 2605, 2610, 2615);

- за строковими коштами фізичних осіб:

Дт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2620, 2625, 2630, 2635).

Якщо проценти за депозитами клієнтів сплачуються банком на дату балансу, то вони можуть не відображатися за рахунками нарахованих витрат. При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

- у разі сплати процентів в національній валюті:

Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635);

- у разі сплати процентів в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635);

2) Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти:

- у національній валюті, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок у національній валюті;
- у валюті вкладу (депозиту), якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника - в іншій іноземній чи в національній валюті;

- у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника - у національній валюті.

На дату погашення депозиту банк здійснює нарахування процентів за період з останньої дати нарахування до дати погашення.

Повернення депозитів клієнтам у визначений договором строк банк відображає в обліку такими бухгалтерськими проводками:

- у разі повернення депозиту суб'єкту господарювання:

Дт 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», або

2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання» - на суму номіналу депозиту з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

- у разі повернення депозиту фізичній особі:

Дт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або

2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб» – на суму номіналу депозиту з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Якщо проценти сплачуються на дату погашення депозиту, то банк здійснює такі проводки:

- у разі повернення депозиту і нарахованих процентів суб'єкту господарювання:

Дт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання» - на суму нарахованих процентів;

Дт 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», або

2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання» - на суму номіналу депозиту;

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» - на суму депозиту з процентами;

- у разі повернення депозиту і нарахованих процентів фізичній особі:

Дт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб» - на суму нарахованих процентів;

Дт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або
2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб» – на суму депозиту;

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» – на суму депозиту з відсотками.

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу після закінчення строку, установленого договором банківського вкладу, то такий вклад переноситься на рахунок з обліку вкладів на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

У разі дострокового повернення депозиту за вимогою вкладника банк здійснює перерахування процентів за ставкою, що застосовується закладами на вимогу, якщо інше не передбачено договором.

Різницю між нарахованими раніше процентами та процентами, що підлягають сплаті за зниженою ставкою, банк відносить на зменшення своїх процентних витрат. При цьому, якщо протягом дії депозитного договору проценти вкладнику не сплачувалися, то виконуються такі бухгалтерські проводки:

Дт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб» - на суму нарахованих процентів за депозитом

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2605, 2620, 2625) - на суму процентів за депозитом за зниженою ставкою

Кт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб» - на різницю між нарахованими та сплаченими процентами за зниженою ставкою.

Якщо проценти сплачувалися вкладнику періодично протягом дії депозитного договору, то різниця між раніше сплаченими та перерахованими за зниженою ставкою процентами повертається банку відповідно до умов договору, тобто сплачується вкладником або утримується банком із суми депозиту.

Згідно з Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, вкладні (депозитні) рахунки клієнтів у разі залучення строкових вкладів закриваються після закінчення строку дії договору банківського вкладу та повернення коштів вкладнику. У разі залучення вкладу на умовах його видачі на першу вимогу вкладний (депозитний) рахунок закривається після повернення коштів вкладнику.

У разі невиконання (неналежного виконання) банком вимоги фізичної особи про повернення вкладу (депозиту) або його частини банк зобов'язаний:

1) прийняти вимогу шляхом проставлення на ній: дати отримання, підпису уповноваженої особи, відбитка штампа банку та видачі фізичній особі письмового повідомлення про невиконання (неналежне виконання) цієї вимоги із зазначенням причини, дати взяття вимоги на облік, дати видачі повідомлення, прізвища, ім'я та по батькові уповноважених осіб і відбитка печатки банку;

2) взяти вимогу на облік за позабалансовим рахунком 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку». При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку»

Кт 9910 «Контррахунок».

Банк зобов'язаний виконати вимогу відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту). Після виконання вимоги банк списує вимогу з позабалансового рахунку 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку», що супроводжується проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку».

5.4. Облік коштів, залучених за ощадними (депозитними) сертифікатами

Ощадний (депозитний) сертифікат - це письмове свідоцтво банку про депонування грошових коштів, яке засвідчує право власника сертифіката або його правонаступника на одержання після закінчення встановленого строку суми вкладу (депозиту) та процентів, установлених сертифікатом, у банку, який його видав.

Згідно з «Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами», ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути номіновані як у національній валюті, так і в іноземній валюті. Розміщуючи ощадні (депозитні) сертифікати, банки зобов'язані залучати лише ту валюту, у якій номіновані ощадні (депозитні) сертифікати. Випуск та розміщення банками ощадних (депозитних) сертифікатів, номінованих у банківських металах, не дозволяється.

Ощадні сертифікати можуть випускатися процентними, купонними та безкупонними.

Процентний ощадний (депозитний) сертифікат - це ощадний (депозитний) сертифікат, який випущений банком з визначеною процентною ставкою.

Безкупонний ощадний (депозитний) сертифікат - це сертифікат, який не має окремих відривних купонів, проценти сплачуються разом з поверненням суми вкладу (депозиту).

Купонний ощадний (депозитний) сертифікат - це ощадний (депозитний) сертифікат, що має окремі купони, на кожному з яких зазначено строк здійснення виплати процентної плати. У разі настання цього строку банк відриває купон і виплачує власнику сертифіката дохід згідно з визначеним процентом.

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть випускатися за ініціативою банку: одноразово або серіями; іменними або на пред'явника; на вимогу або на строк.

Ощадними (депозитними) сертифікатами на пред'явника, номінованими як у національній, так і в іноземній валюті, оформляються лише вклади (депозити) на строк більше ніж 30 днів.

Розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів здійснюється лише банком-емітентом. Строк обігу ощадних (депозитних) сертифікатів встановлюється від дати видачі сертифіката безпосередньо вкладнику до дати, з якої власник сертифіката отримав право вимоги вкладу (депозиту).

Розрахунки за придбані ощадні (депозитні) сертифікати та сплата грошових коштів за ними для юридичних осіб здійснюються лише в безготівковій формі, а для фізичних осіб - як у готівковій, так і в безготівковій формі.

Кошти, залучені банком шляхом випуску ощадних (депозитних) сертифікатів обліковуються за рахунками класу 3 «Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання», розділу 33 «Цінні

папери власного боргу та похідні фінансові зобов'язання» таких груп Плану рахунків:

✓ 332 «Короткострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком»;

✓ 333 «Довгострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком»;

✓ 334 «Ощадні (депозитні) сертифікати на вимогу, емітовані банком».

Бланки ощадних (депозитних) сертифікатів обліковуються за позабалансовим рахунком 9820 «Бланки цінних паперів» в умовній одиниці 1 гривня. Видані під звіт бланки сертифікатів обліковуються за позабалансовим рахунком 9890 «Бланки цінних паперів у підзвіті», а відіслані - за позабалансовим рахунком 9891 «Бланки цінних паперів у дорозі».

При реалізації ощадного сертифікату, бланк сертифікату списується з позабалансу, що супроводжується проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9820 «Бланки цінних паперів».

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть бути реалізовані банком за номіналом, з премією або дисконтом.

У разі розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів за номіналом у бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620)

Кт 3320 «Короткострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком», або 3330 «Довгострокові ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком», або 3340 «Ощадні (депозитні) сертифікати на вимогу, емітовані банком».

Розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів з дисконтом супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620) - на суму номіналу сертифіката за мінусом дисконту;

Дт 3326 «Неамортизований дисконт за короткостроковими ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком», або

3336 «Неамортизований дисконт за довгостроковими ощадними (депозитними)

сертифікатами, емітованими банком», або

3346 «Неамортизований дисконт за ощадними (депозитними) сертифікатами на

вимогу, емітованими банком» - на суму дисконту

Кт Рахунки для обліку ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих банком (3320, 3330, 3340) - на суму номіналу сертифіката.

У разі випуску ощадних (депозитних) сертифікатів з премією здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620) - на суму номіналу сертифіката плюс премія;

Кт Рахунки для обліку ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих банком (3320, 3330, 3340) - на суму номіналу сертифіката

Кт 3327 «Неамортизована премія за короткостроковими ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком», або

3337 «Неамортизована премія за довгостроковими ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком», або

3347 «Неамортизована премія за ощадними (депозитними) сертифікатами на вимогу, емітованими банком» - на суму премії.

Корінці сертифікатів після відображення вкладних (депозитних) операцій за балансовими рахунками вміщуються в окремі теки та зберігаються в грошових сховищах або вогнетривких шафах. Реєстраційні журнали (за умови ведення їх в документарній формі) та інформація на паперових носіях щодо розміщення іменних ощадних (депозитних) сертифікатів, яка виписана з реєстраційного журналу, який ведеться в електронній формі, зберігаються в грошових сховищах або вогнетривких шафах.

Нарахування процентів за ощадними (депозитними) сертифікатами здійснюється за номінальною процентною ставкою і відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- в національній валюті:

Дт 7052 «Процентні витрати за короткостроковими ощадними (депозитними)

сертифікатами власного боргу, емітованими банком», або

7053 «Процентні витрати за довгостроковими ощадними (депозитними) сертифікатами власного боргу, емітованими банком», або

7054 «Процентні витрати за ощадними (депозитними) сертифікатами на вимогу, емітованими банком»

Кт 3328 «Нараховані витрати за короткостроковими ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком», або
3338 «Нараховані витрати за довгостроковими ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком», або
3348 «Нараховані витрати за ощадними (депозитними) сертифікатами на вимогу, емітованими банком»;

- в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку нарахованих витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (3328, 3338, 3348);

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (7052, 7053, 7054)

Кт 3801 Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів.

У випадку, коли банк реалізовував ощадні (депозитні) сертифікати з премією чи дисконтом, він повинен щомісячно амортизувати суму премії (дисконту) протягом періоду від дати видачі сертифіката до його погашення з віднесенням нарахованих сум на процентні витрати.

Амортизація дисконту за сертифікатами відображається такими бухгалтерськими записами:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (7052, 7053, 7054)

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за ощадними (депозитними) сертифікатами (3326, 3336, 3346);

- в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за ощадними (депозитними) сертифікатами (3326, 3336, 3346);

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (7052, 7053, 7054)

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація премії за ощадними (депозитними) сертифікатами супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за ощадними (депозитними) сертифікатами (3327, 3337, 3347)

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (7052, 7053, 7054);

- в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за ощадними (депозитними) сертифікатами (3327, 3337, 3347)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (7052, 7053, 7054).

Виплата банком нарахованих процентів як в національній, так і в іноземній валюті за ощадними (депозитними) сертифікатами супроводжується такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку нарахованих витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами (3328, 3338, 3348)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620).

Погашення ощадних (депозитних) сертифікатів здійснюється лише банком-емітентом. За умови настання строку вимоги вкладу (депозиту) банк на основі заяви клієнта здійснює платіж проти пред'явлення оригіналу ощадного (депозитного) сертифіката. Грошові кошти за ощадним (депозитним) сертифікатом перераховуються на зазначений клієнтом у заяві рахунок або видаються готівкою фізичним особам. При погашенні сертифіката, у його правому верхньому куті виконується напис «Погашено».

Погашення та виплата процентів за ощадними (депозитними) сертифікатами, які номіновані в національній валюті здійснюються банками лише в національній валюті, а за ощадними (депозитними) сертифікатами, які номіновані в іноземній валюті - здійснюються в іноземній валюті, а за письмовою заявою вкладника - у національній валюті за курсом Національного банку України на дату закінчення строку, що зазначений в ощадному (депозитному) сертифікаті, або на дату дострокового викупу сертифіката.

Погашення ощадних сертифікатів відображається такими проводками:

Дт Рахунки для обліку ощадних (депозитних) сертифікатів, емітованих банком (3320, 3330, 3340) - на суму номіналу сертифіката
Дт Рахунки для обліку нарахованих витрат за ощадними (депозитними) сертифікатами, емітованими банком (3328, 3338, 3348) – на суму процентів

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620) – на суму номіналу сертифікату з процентами.

Погашені сертифікати та купони до них обліковуються за позабалансовим рахунком 9812 «Погашені цінності». При цьому виконується проводка:

Дт 9812 «Погашені цінності»

Кт 9910 «Контррахунок».

Бланки погашених ощадних (депозитних) сертифікатів зберігаються в банку п'ять років, якщо інше не передбачено законодавством України. Знищення бланків ощадних (депозитних) сертифікатів здійснюється банками відповідно до порядку, визначеного у внутрішніх положеннях банку з питань діловодства, з урахуванням вимог законодавства України, але не раніше ніж через п'ять років після їх погашення.

ТЕМА 6 . ОБЛІК РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Питання до розгляду

- 6.1. Поняття безготівкових розрахунків та вимоги щодо їх проведення.*
- 6.2. Організація та облік розрахунків із застосуванням платіжних доручень, платіжних вимог-доручень та платіжних вимог.*
- 6.3. Організація та облік розрахунків з допомогою розрахункових чеків.*
- 6.4. Організація та облік розрахунків акредитивами.*
- 6.5. Організація та облік розрахунків з допомогою платіжних карток.*

6.1. Поняття безготівкових розрахунків та вимоги щодо їх проведення

Безготівкові розрахунки - це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Розрахунковий документ - це документ на паперовому носії, що містить доручення та/або вимогу про перерахування коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Проведення безготівкових розрахунків регламентується Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженою постановою Правління НБУ № 22 від 21.01.2004. Розглянемо загальні вимоги зазначеної Інструкції щодо здійснення безготівкових розрахунків.

Банк здійснює розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів на підставі відповідних договорів. Банк не має права визначати та контролювати напрями використання коштів клієнта та встановлювати інші, не передбачені договором або законом, обмеження його права розпоряджатися коштами на власний розсуд.

Кошти з рахунків клієнтів банки списують лише за дорученнями власників цих рахунків або на підставі платіжних вимог стягувачів у разі примусового списання коштів. Платник може давати доручення про списання коштів зі свого рахунку в формі електронного розрахункового документа, якщо це передбачено договором між ним і банком.

Доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків банки приймають до виконання виключно в межах залишку коштів на цих рахунках або якщо договором між банком та платником передбачено їх приймання та виконання в разі відсутності чи недостатності коштів на цих рахунках.

Платіжні вимоги на примусове списання коштів з рахунків платників банки приймають незалежно від наявності на них достатнього залишку коштів та виконують їх у межах залишку коштів. Якщо немає чи недостатньо коштів на рахунку платника, то банк не здійснює облік заборгованості платника, не сплаченої в строк, та не веде реєстр розрахункових документів, не оплачених у строк у зв'язку з відсутністю коштів на рахунку платника, за винятком здійснення банком таких операцій в межах укладених ним цивільно-правових договорів і в порядку, визначеному цими договорами.

Банки мають право зупинити видаткові операції за рахунком клієнта лише в разі накладення на кошти арешту відповідно до законодавства України. Зупинення видаткових операцій здійснюється в межах суми, на яку накладено арешт, крім випадків, коли арешт накладено без установлення такої суми.

Під час здійснення розрахункових операцій можуть використовуватись платіжні інструменти у формі:

- меморіального ордера;
- платіжного доручення;
- платіжної вимоги-доручення;
- платіжної вимоги;
- розрахункового чека;
- акредитива;
- векселя;
- платіжної картки.

Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті встановлюються правила використання під час здійснення розрахункових операцій меморіального ордера, платіжного доручен-

ня, платіжної вимоги-доручення, платіжної вимоги, розрахункового чека та акредитива.

Використання векселів у безготівкових розрахунках регламентується Положенням про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України, затвердженим постановою Правління НБУ № 508 від 16.12.2002 р.

Проведення розрахунків з допомогою платіжних карток регулюється Положенням про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням, затвердженим постановою Правління НБУ № 137 від 19.04.2005.

Розрахункові документи складаються на бланках встановленої форми. Бланки розрахункових документів (крім розрахункових чеків, що належать до документів суворого обліку та/або виготовляються і розповсюджуються централізовано) виготовляються на папері формату А4 або А5 будь-яким способом (друкарським, з використанням комп'ютерної техніки тощо) за умови обов'язкового забезпечення наявності та схематичного розташування всіх елементів згідно із зразками, наведеними в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Відповідальність за правильність заповнення реквізитів розрахункового документа несе особа, яка оформила цей документ і подала до обслуговуючого банку.

Розрахунковий документ (за винятком розрахункового чека) виписується в кількості примірників, потрібних для всіх учасників безготівкових розрахунків, але не менше ніж два.

Клієнт, виходячи з технічних можливостей своїх та обслуговуючого банку, може подавати до банку розрахункові документи як на паперових носіях, так і у вигляді електронних розрахункових документів, використовуючи системи дистанційного обслуговування. Спосіб подання клієнтом документів до банку передбачається в договорі банківського рахунку.

Якщо закінчення строку для пред'явлення розрахункового документа в банк припадає на неробочий день, то останнім днем строку вважається робочий день, наступний за неробочим.

Розрахункові документи приймаються банками без обмеження їх максимальної або мінімальної суми, крім випадків, передбачених чинним законодавством України.

Банк платника на всіх примірниках прийнятих розрахункових документів і на реєстрах обов'язково заповнює реквізити «Дата

надходження» і «Дата виконання», а банк стягувача – «Дата надходження в банк стягувача» (якщо ці реквізити передбачені формою документа), засвідчуючи їх підписом відповідального виконавця та відбитком штампа банку. На документах, прийнятих банком після закінчення операційного часу, крім того, ставиться штамп «Вечірня». Якщо дата складання розрахункового документа (реєстру) збігається з датою його виконання (списання банком коштів за цим документом), то реквізит «Дата надходження» може не заповнюватися. Відміткою про дату реєстрації банком платіжного доручення платника про сплату платежів до бюджету є заповнення в ньому реквізиту «Дата надходження», який банк заповнює незалежно від дати складання платником цього платіжного доручення. Ініціювання переказу вважається завершеним з часу прийняття банком платника розрахункового документа на виконання.

Розрахункові документи, що надійшли до банку протягом операційного часу, банк виконує в день їх надходження. Розрахункові документи, що надійшли після операційного часу, банк виконує наступного робочого дня. Розрахункові документи на списання коштів з рахунків платника, що надійшли до банку після операційного часу, банк може виконувати в день їх надходження, якщо це визначено договором банківського рахунку.

Якщо платіжні вимоги на примусове списання коштів надійшли до банку протягом операційного часу, але на час надходження на рахунку платника немає коштів або їх недостатньо, то банк виконує ці платіжні вимоги з урахуванням сум, що надійдуть на рахунок платника протягом операційного часу (поточні надходження). Якщо для виконання цих платіжних вимог недостатньо коштів (з урахуванням поточних надходжень), то вони виконуються частково. Якщо на рахунку платника коштів немає і протягом операційного часу кошти на його рахунок не надходили, то після закінчення операційного часу ці платіжні вимоги повертаються без виконання.

Платіжні вимоги, які надійшли до банку після операційного часу, банк (незалежно від наявності коштів на рахунку платника на час їх надходження) виконує наступного операційного дня. Якщо на початок наступного операційного дня на рахунку платника буде недостатньо коштів для виконання платіжних вимог, то вони цього самого дня виконуються частково, а у випадку відсутності коштів - платіжні вимоги цього самого дня повертаються без виконання.

Банк виконує розрахункові документи відповідно до черговості їх надходження та виключно в межах залишку коштів на рахунку клієнта, якщо інше не встановлено договором між банком і клієнтом. Якщо до банку надійшло одночасно кілька розрахункових документів, на підставі яких здійснюється списання коштів, то вони виконуються в такій черговості:

- у першу чергу списуються кошти на підставі рішення суду для задоволення вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також вимог про стягнення аліментів;

- у другу - списуються кошти на підставі рішення суду для розрахунків щодо виплати вихідної допомоги та оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), а також виплати за авторським договором;

- у третю - списуються кошти на підставі інших рішень суду;

- у четверту - списуються кошти за розрахунковими документами, що передбачають платежі до бюджету;

- у п'яту - списуються кошти за іншими розрахунковими документами в порядку їх послідовного надходження.

Розрахункові документи (платіжні вимоги, розрахункові чеки тощо), надані клієнтом обслуговуючому банку для інкасування, надсилаються цим банком до банку платника в день їх надходження або, якщо документи надійшли після операційного часу, - наступного робочого дня. Строки відсилання документів, передбачених договором про відкриття акредитива, визначаються цим договором.

Банк отримувача зобов'язаний зарахувати кошти на рахунки своїх клієнтів за електронними розрахунковими документами в день їх отримання, якщо під час проведення контролю за реквізитами цих документів не виявлено розбіжностей.

6.2. Організація та облік розрахунків із застосуванням платіжних доручень, платіжних вимог-доручень та платіжних вимог

Платіжне доручення - це розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок одержувача.

Банк не несе відповідальності за достовірність змісту платіжного доручення, оформленого клієнтом, а також за повноту і своєчасність сплати клієнтом податків, зборів/страхових внесків (обов'язкових платежів). Відповідальність за відповідність інформації, зазначеної в платіжному дорученні, суті операції, за якою здійснюється переказ, несе платник, який у разі її невідповідності має відшкодовувати банку завдану внаслідок цього шкоду.

Банк платника приймає платіжне доручення до виконання протягом 10 календарних днів з дати його виписки. День оформлення платіжного доручення не враховується.

Платіжне доручення від платника банк приймає до виконання за умови, якщо його сума не перевищує суму, що є на рахунку платника. Якщо немає чи недостатньо коштів на рахунку платника, то банк приймає від нього платіжні доручення, якщо порядок їх приймання та виконання передбачено договором між банком та платником.

Платник має право в будь-який час до списання платежу з рахунку відкликати з банку, що його обслуговує, платіжні доручення в порядку, визначеному внутрішніми правилами цього банку. Платіжні доручення відкликаються лише в повній сумі.

Платник має право зазначати в платіжному дорученні дату валютування, яка не може бути пізніше 10 календарних днів після складання платіжного доручення.

Дата валютування - це зазначена платником у розрахунковому документі або в документі на переказ готівки дата, починаючи з якої гроші, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача. До настання дати валютування сума переказу обліковується в банку, що обслуговує отримувача.

Банк отримувача до настання дати валютування, що зазначена в електронному розрахунковому документі, зараховує переказані кошти на відповідний рахунок з обліку коштів клієнтів у розрахунках і не пізніше наступного робочого дня згідно з порядком, передбаченим у договорі, повідомляє отримувача про надходження на його адресу коштів та дату їх валютування. Банк, що обслуговує отримувача, зобов'язаний зарахувати кошти на рахунок отримувача на початок операційного дня, який визначений датою валютування. Якщо дата валютування припадає на неробочий день, то банк отримувача зараховує кошти на його рахунок на початок

першого робочого дня, наступного за днем, який визначений датою валютування.

Банк отримувача операцію з перерахування коштів з відповідного рахунку з обліку коштів клієнтів у розрахунках на рахунок отримувача оформляє меморіальним ордером, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає номер і дату електронного розрахункового документа, а також повторює текст реквізиту «Призначення платежу» цього електронного розрахункового документа.

Платник до настання дати валютування може відкликати кошти, які до зарахування на рахунок отримувача обліковуються в банку, що обслуговує отримувача. Лист про відкликання коштів платник подає до свого банку, який того самого дня надає банку отримувача вказівку про повернення коштів.

Банк отримувача, одержавши цю вказівку, цього самого дня перераховує кошти з відповідного рахунку на той самий рахунок у банку платника, з якого вони надійшли, якщо на час надходження вказівки кошти не зараховані на рахунок отримувача, та повідомляє отримувача про відкликання коштів платником.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за товарними і нетоварними платежами.

Фізичні особи використовують платіжні доручення в разі перерахування коштів зі своїх поточних та вкладних (депозитних) рахунків згідно з режимом використання цих рахунків без будь-яких підтвердних документів.

Якщо фізична особа не має рахунку в банку, то розрахунки з нею платник може здійснювати, перераховуючи кошти за платіжним дорученням на повідомлений цією особою відповідний рахунок у банку, який здійснюватиме виплату цих коштів готівкою. У реквізиті «Призначення платежу» такого платіжного доручення платник обов'язково має зазначати повністю прізвище, ім'я та по батькові цієї фізичної особи, інша інформація надається за бажанням платника. Якщо банк не здійснив виплату готівкою тих коштів, що переказані отримувачу (фізичній особі) на відповідний рахунок, унаслідок його неявки протягом 30 робочих днів з дня надходження цих коштів до банку або зазначеної платником дати валютування, то банк отримувача зобов'язаний протягом трьох робочих днів повернути їх платнику (ініціатору).

Якщо фізична особа не має рахунку в банку або розрахунки безпосередньо з фізичною особою чи підприємством через банк неможливі, то платник також може здійснювати розрахунки з ними через підприємство поштового зв'язку шляхом перерахування відповідної суми на рахунок з переказних операцій підприємства зв'язку.

Розрахунки з допомогою платіжних доручень супроводжуються списанням коштів з поточного рахунку платника і їх зарахуванням на поточний рахунок одержувача. При цьому в бухгалтерському обліку **банку платника** виконуються такі проводки:

- якщо платник і одержувач коштів є клієнтами різних банків:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

- якщо платник і одержувач коштів обслуговуються в одному банку:

Дт Поточний рахунок платника (2600, 2620)

Кт Поточний рахунок одержувача (2600, 2620).

Відображення в бухгалтерському обліку **банку отримувача** коштів, що надійшли на користь клієнта з іншого банку залежить від того, чи в платіжному дорученні вказано дату валютування.

Якщо в платіжному дорученні не вказано дати валютування, то зарахування коштів клієнту на поточний рахунок супроводжується проводкою:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Якщо в платіжному дорученні вказана дата валютування, то виконуються такі бухгалтерські записи:

- до настання дати валютування:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти в розрахунках фізичних осіб»;

- на початок операційного дня, який визначений датою валютування:

Дт 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання», або
2622 «Кошти в розрахунках фізичних осіб»
Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Надходження в банк коштів на користь фізичної особи, яка не має рахунку в цьому банку, супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку».

Виплата з каси коштів, що поступили на користь фізичної особи, відображається проводкою:

Дт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»
Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або
1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Платіжна вимога-доручення - це розрахунковий документ, який складається з двох частин:

- верхньої - вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;
- нижньої - доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача.

Верхня частина вимоги-доручення оформляється отримувачем коштів і передається безпосередньо платнику не менше ніж у двох примірниках. Доставку вимог-доручень до платника може здійснювати банк отримувача через банк платника на договірних умовах. У разі згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює її нижню частину і подає до банку, що його обслуговує. Сума, яку платник погоджується сплатити отримувачу та зазначає в нижній частині вимоги-доручення, не може перевищувати суму, яку вимагає до сплати отримувач і яка зазначена у верхній частині вимоги-доручення. Платіжна вимога-доручення повертається без виконання, якщо сума, що зазначена платником, перевищує суму, що є на його рахунку.

Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її отримувачем.

Причини неоплати платником вимоги-доручення з'ясовуються безпосередньо між платником та отримувачем коштів без втручання банку.

Платіжні вимоги-доручення можуть застосовуватися в розрахунках усіма учасниками безготівкових розрахунків.

Розрахунки з допомогою платіжних вимог-доручень відображаються в бухгалтерському обліку **банку платника** такими проводками:

- якщо платник і одержувач коштів є клієнтами різних банків:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

- якщо платник і одержувач коштів обслуговуються в одному банку:

Дт Поточний рахунок платника (2600,2620)

Кт Поточний рахунок одержувача (2600, 2620).

Банк отримувача коштів за платіжною вимогою-дорученням під час зарахування коштів отримувачу на його поточний рахунок виконує таку проводку:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Платіжна вимога - розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або в разі договірного списання отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Списання коштів з рахунку платника, що здійснюється на основі платіжної вимоги може бути примусове або договірне.

Примусове списання – це списання коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом.

Стягувач – це особа, яка може бути ініціатором переказу коштів з рахунку платника на підставі виконавчих документів, визначених законом.

Відповідно до статті 1071 Цивільного кодексу України кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його доручення на підставі рішення суду.

Примусове списання коштів з рахунків платників ініціюють стягувачі на підставі виконавчих документів, виданих судами. За необґрунтованість примусового списання коштів, недостовірність даних, зазначених у платіжній вимозі, тягувач несе відповідальність згідно із законодавством України.

Для примусового списання коштів стягувач оформляє платіжну вимогу не менше ніж у трьох примірниках. У реквізиті «Призначення платежу» платіжної вимоги стягувач зазначає назву, дату видачі та номер (якщо він присвоєний) виконавчого документа. Виконавчий документ, на підставі якого оформлено платіжну вимогу, банку не подається.

Платіжна вимога подається стягувачем до банку, що його обслуговує, разом із двома примірниками реєстру платіжних вимог.

Банк, що обслуговує стягувача, приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника - протягом 30 календарних днів з дати їх складання.

Якщо платник і стягувач обслуговуються в різних банках, то банк, що обслуговує стягувача, надсилає банку платника не менше ніж два примірники платіжної вимоги на примусове списання коштів. Крім того, стягувачу повертається не менше ніж один примірник платіжної вимоги та реєстру платіжних вимог. Перший примірник реєстру платіжних вимог залишається в банку, що обслуговує стягувача. У випадку надсилання самим стягувачем до банку платника платіжної вимоги на примусове списання коштів, банк, що обслуговує стягувача, повертає стягувачу всі примірники платіжної вимоги та не менше ніж один примірник реєстру. Перший примірник реєстру платіжних вимог із написом про одержання примірників платіжної вимоги, засвідчений підписом стягувача, залишається в банку, що обслуговує стягувача.

Банк платника приймає до виконання платіжну вимогу стягувача незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника і не має права повертати її в разі неподання стягувачем реєстру платіжних вимог. У разі недостатності коштів на рахунку платника банк виконує платіжну вимогу в межах залишку коштів. Часткову оплату платіжної вимоги банк оформляє меморіальним ордером, у реквізиті «Призначення платежу» якого

зазначає номер і дату платіжної вимоги, яку частково сплачено, суму, що залишилася до сплати, та повторює текст, що наведений у реквізиті «Призначення платежу» цієї платіжної вимоги. Для підтвердження часткової оплати відповідальний виконавець на першому примірнику платіжної вимоги окреслює реквізит «Сума» та зазначає на зворотному боці дату, суму часткового платежу, засвідчуючи це своїм підписом. Перший примірник платіжної вимоги, на підставі якого здійснено часткову оплату, залишається на зберіганні в банку платника.

Банк не пізніше ніж наступного робочого дня повідомляє платника про надходження платіжної вимоги на примусове списання коштів з його рахунку, якщо умова про таке повідомлення передбачена договором банківського рахунку цього платника.

Стягувач може відкликати платіжну вимогу в будь-який час до списання коштів з рахунку платника шляхом подання листа про відкликання до банку, що обслуговує стягувача. Платіжна вимога відкликається лише в повній сумі.

Договірне списання – це списання банком з рахунку клієнта коштів без подання клієнтом платіжного доручення, що здійснюється банком у порядку, передбаченому в договорі, укладеному між ним і клієнтом.

Банк обумовлює своє право на здійснення договірного списання за дорученням платника з його рахунку в договорі банківського рахунку або іншому договорі про надання банківських послуг. Договір має містити інформацію, яка потрібна для належного виконання банком доручення платника, зокрема:

- умови, за якими банк повинен здійснювати договірне списання;
- номер рахунку платника, з якого має здійснюватися договірне списання;
- назву отримувача;
- номер і дату договору з отримувачем, яким передбачене право отримувача на договірне списання коштів з рахунку платника;
- перелік документів, які отримувач має надати банку, що обслуговує платника (якщо вони передбачені в договорі).

Отримувач для здійснення договірного списання оформляє платіжну вимогу, яку подає до банку, що обслуговує платника. У

реквізиті «Призначення платежу» отримувач зазначає назву, номер і дату договору з платником, яким передбачене право отримувача на договірне списання, а також назву і статтю закону, що передбачає таке списання.

Якщо кредитором за договором є банк, що обслуговує платника, то право цього банку на здійснення договірного списання передбачається в договорі банківського рахунку або іншому договорі про надання банківських послуг. Договір може містити інформацію, яка потрібна банку для списання ним коштів з рахунку платника.

Платник у договорах банківського рахунку або інших договорах про надання банківських послуг може передбачати доручення банку на договірне списання коштів з його рахунків на користь третіх осіб або на свої рахунки, які відкриті в цьому чи іншому банку. Договір може містити інформацію, яка потрібна банку для списання ним коштів з рахунку платника.

Банк, що обслуговує платника, здійснюючи на підставі договору банківського рахунку або іншого договору про надання банківських послуг договірне списання коштів з рахунку платника, оформляє меморіальний ордер, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає інформацію про платіж і номер, дату та пункт договору, за яким передбачено можливість застосування договірного списання.

У випадку як примусового, так і договірного списання коштів в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

– у **банку платника:**

а) якщо платник і одержувач коштів є клієнтами різних банків:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

б) якщо платник і стягувач коштів обслуговуються в одному банку:

Дт Поточний рахунок платника (2600,2620)

Кт Поточний рахунок стягувача (2600, 2620);

– у **банку стягувача:**

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

6.3. Організація та облік розрахунків з допомогою розрахункових чеків

Розрахунковий чек – це розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Чеки використовуються лише для безготівкових перерахувань з рахунку чекодавця на рахунок отримувача коштів. Підприємствам не дозволяється здійснювати обмін чека на готівку та отримувати готівкою здачу із суми чека. Фізичні особи можуть обмінювати чек на готівку або отримувати здачу із суми чека готівкою (але не більше ніж 20 відсотків від суми цього чека).

Чеки виготовляються на замовлення банку Банкотно-монетним двором НБУ чи іншим спеціалізованим підприємством на спеціальному папері, брошуруються в розрахункові чекові книжки по 10, 20, 25 аркушів. Чеки, що використовуються фізичними особами для здійснення одноразових операцій, виготовляються як окремі бланки, облік яких банки ведуть окремо від чекових книжок.

Чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку і обліковуються на рахунку 9821 «Бланки суворого обліку».

Для отримання чекової книжки клієнт повинен подати банку-емітенту заяву про видачу чекової книжки та платіжне доручення для перерахування коштів на окремий аналітичний рахунок «Розрахунки чеками», що відкривається на відповідному балансовому рахунку 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб» у банку-емітенті (фізична особа може подавати заяву про перерахування коштів або вносити суму готівкою). Бронювання коштів чекодавця на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» необхідне для гарантованої оплати чеків.

Видача банком чекової книжки клієнту відображається такими бухгалтерськими проводками:

- на суму коштів, що бронюється на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками»:

а) суб'єктів господарювання:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання»;

б) фізичних осіб:

Дт 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»;

- на суму комісійної винагороди за видачу чекової книжки:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 6119 «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами»;

- на умовну оцінку виданої чекової книжки (1 чекова книжка прирівнюється до 1 грн.)

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9821 «Бланки суворого обліку».

Чекову книжку на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент видає на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця. Один або кілька чеків на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент може видати на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця, або на суму, що внесена ним готівкою.

Строк дії чекової книжки - один рік, а чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, - три місяці з дати їх видачі. День оформлення чекової книжки або чека не враховується. Чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються. Строк дії невикористаної чекової книжки може продовжуватися за погодженням з банком-емітентом, про що він робить відповідну відмітку на обкладинці чекової книжки (у правому верхньому куті), засвідчуючи її підписом головного бухгалтера і відбитком штампа банку.

Чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (день виписки чека не враховується).

Механізм проведення розрахунків з допомогою розрахункових чеків та їх відображення в бухгалтерському обліку банку залежить від того, чи чекодавець і чекодержатель обслуговуються в одному банку чи в різних і полягає в наступному:

1. Чекодавець виписує чек із чекової книжки під час здійснення платежу і видає за отримані ним товари (роботи, послуги). Виписуючи чек, чекодавець переписує на його корінець залишок ліміту з корінця попереднього чека і зазначає новий залишок ліміту. Чек підписує службова особа чекодавця, яка має право підписувати розрахункові документи, та скріплює відбитком

печатки чекодавця (за винятком чеків, що видаються фізичними особами).

2. Приймаючи чек до оплати за товари (виконані роботи, надані послуги), чекодержатель здійснює відповідну перевірку чека (відповідність його встановленому зразку; правильність заповнення; відсутність виправлень; відповідність суми корінця чека сумі, зазначеній на самому чеку; строк дії; достатність залишку ліміту за чековою книжкою для оплати чека; наявність на ньому чіткого відбитка штампа або печатки банку та даних чекодавця) та устанавлює особу пред'явника чека за документом, що її посвідчує. Після цього чекодержатель відрізає чек від корінця, ставить на його зворотному боці та корінці календарний штемпель і підписує цей чек, а також робить відмітку у відомості про прийнятті до оплати розрахункові чеки.

3. Чекодержатель здає в банк чеки разом з трьома примірниками реєстру розрахункових чеків якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в одному банку, і в чотирьох примірниках - якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в різних банках.

4. Банк чекодержателя перевіряє заповнення реквізитів реєстру розрахункових чеків. Останній примірник реєстру чеків повертається чекодержателю з відміткою про оплату, якщо клієнти обслуговуються в одному банку, або з відміткою про дату прийняття його на інкасо, якщо клієнти обслуговуються в різних банках.

5а. Якщо чекодавець і чекодержатель обслуговуються в одному банку, то після перевірки правильності заповнення реквізитів чеків і реєстру чеків банк на підставі першого примірника реєстру чеків списує кошти з рахунку чекодавця та зараховує їх на рахунок чекодержателя. При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

5б. Якщо чекодавець і чекодержатель обслуговуються в різних банках, то банк чекодержателя інкасує прийнятті чеки разом з другим та третім примірниками реєстру чеків до банку-емітента. При цьому виконуються такі бухгалтерські проводки:

- прийняття банком розрахункових чеків на інкасо:

Дт 9830 «Документи і цінності, прийнятті на інкасо»

Кт 9910 «Контрархунок»;

- відправлення прийнятих на інкасо розрахункових чеків:

Дт 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо»

Кт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо».

6. Банк-емітент, отримавши чек разом з двома примірниками реєстру чеків, перевіряє: належність чека до цього банку; відповідність підписів та відбитка печатки чекодавця заявленим банку в картці зі зразками підписів та відбитка печатки; чи не перевищує сума чека граничної суми ліміту розрахункової чекової книжки; належність номера чека до номерів чеків виданої чекової книжки та дотримання строків дії чекової книжки; відповідність оформлення чека встановленим вимогам.

Зробивши відповідну перевірку, банк списує кошти з рахунку чекодавця та перераховує їх на рахунок чекодержателя. Дана операція оформляється меморіальним ордером і супроводжується такою проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

Сплачений чек разом з примірником реєстру чеків залишається в банку-емітенті. На чеку ставиться штамп банку «Проведено».

Банк-емітент може відмовитися від оплати чека, якщо:

– чек або реєстр чеків заповнено з порушенням встановлених вимог або є виправлення, замість підпису стоїть факсиміле;

– чек виписаний чекодавцем на суму, більшу, ніж заброньована на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками».

У разі відмови за цих причин оплатити чек банк-емітент викреслює його з реєстру чеків, виправляє загальний підсумок і не пізніше наступного робочого дня надсилає цей чек до банку чекодержателя. Одночасно банк-емітент повідомляє електронною поштою банк чекодержателя про причини неоплати чека.

7. Банк чекодержателя, отримавши від банку-емітента кошти за оплаченим чеком зараховує їх чекодержателю, а суму оплаченого чека списує з позабалансового рахунку 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо». При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

- 1) Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

- 2) Дт 9910 «Контрархунок»

Кт 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо».

Якщо банк чекодержателя, отримав неоплачений чек і повідомлення про причини його неоплати, то він списує суму чека з рахунку 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо» та повертає чек чекодержателю із зазначенням причин його неоплати.

У разі ненадходження коштів банк чекодержателя після закінчення 10 календарних днів від дати інкасування чека здійснює запит електронною поштою до банку-емітента щодо причин неоплати цього чека. Банк-емітент, отримавши запит, не пізніше наступного робочого дня має дати відповідь банку чекодержателя, який повідомляє про це чекодержателя. У разі неотримання відповіді банк чекодержателя повідомляє про це чекодержателя і після закінчення 20 календарних днів від дати інкасування чека списує його суму з рахунку 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо» як таку, що нереально отримати.

Невикористані чеки після закінчення строку дії чекової книжки або використання ліміту підлягають поверненню до банку-емітента, який їх погашає. За бажанням клієнта банк може продовжити строк дії чекової книжки або клієнт може поповнити її ліміт у разі його використання. Для поповнення ліміту чекодавець подає до банку платіжне доручення (фізична особа може подавати заяву про перерахування коштів разом з відповідною чековою книжкою. У реквізиті платіжного доручення «Призначення платежу» робиться напис «Поповнення ліміту за чековою книжкою, номери невикористаних чеків з № ____ до № ____».

Поповнення клієнтом ліміту за чековою книжкою супроводжується такою проводкою:

- Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

- Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або
2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб».

У разі припинення клієнтом подальших розрахунків чеками до закінчення строку дії чекової книжки та наявності за нею невикористаного ліміту чекодавець подає чекову книжку до банку

разом з платіжним дорученням (фізична особа може подавати її з заявою про перерахування коштів) для зарахування невикористаного залишку ліміту на той рахунок, з якого бронювалися кошти.

Повернення банком чекодавцю невикористаного ліміту за чековою книжкою відображається проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Якщо після повного використання чеків із чекової книжки її ліміт буде невикористаним, то чекодавцю може надаватися нова чекова книжка на суму невикористаного ліміту. Для цього чекодавець подає до банку-емітента заяву про отримання нової чекової книжки разом з використаною чековою книжкою та корінцями використаних чеків. Строк дії нової чекової книжки встановлюється з дня її видачі.

6.4. Організація та облік розрахунків за акредитивами

Акредитив – це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

У розрахунках акредитивами приймають участь такі сторони:

- **заявник акредитива** - платник, який подав обслуговуючому банку заяву про відкриття акредитива;
- **банк-емітент** – банк, який відкрив акредитив;
- **авізуючий банк** - банк, який за дорученням банку-емітента авізує (сповіщає) акредитив бенефіціару без будь-якої відповідальності за його оплату;
- **виконуючий банк** - банк, який за дорученням банку-емітента здійснює платіж проти документів, визначених в акредитиві. Виконуючий банк залежно від операції за акредитивом, виконання якої доручено йому банком-емітентом, також може бути авізуючим банком;
- **бенефіціар** – особа, на користь якої відкрито акредитив.

Умови та порядок проведення розрахунків за акредитивами передбачаються в договорі між бенефіціаром і заявником акредитива і не повинні суперечити законодавству України.

Зауважимо, що акредитив - це окремий договір від договору купівлі-продажу або іншого контракту, навіть якщо в акредитиві є посилення на них. За операціями за акредитивами всі зацікавлені сторони мають справу лише з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи.

Згідно з Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, банк-емітент може відкривати такі види акредитивів:

– **покритий** - акредитив, для здійснення платежів за яким завчасно бронюються кошти заявника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку;

– **непокритий** - акредитив, оплата за яким (якщо тимчасово немає коштів на рахунку платника) гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту.

Акредитив може бути відкличним або безвідкличним. Це зазначається на кожному акредитиві. Якщо немає такої позначки, то акредитив є безвідкличним.

Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом у будь-який час без попереднього повідомлення бенефіціара (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банком-емітентом від гарантування платежів за акредитивом). Відкличання акредитива не створює зобов'язань банку-емітента перед бенефіціаром. Усі розпорядження про зміни умов відкличного акредитива або його анулювання заявник може надати бенефіціару лише через банк-емітент, який повідомляє виконуючий банк, а останній - бенефіціара.

Виконуючий банк не має права приймати розпорядження безпосередньо від заявника акредитива (за винятком, якщо банк-емітент є виконуючим банком). Якщо виконуючий банк не є банком-емітентом, то зміна умов відкличного акредитива або його анулювання відбуваються лише після отримання від виконуючого банку відповідного повідомлення, яким підтверджується те, що до часу зміни умов або анулювання акредитива документи за акредитивом не були подані.

Безвідкличний акредитив - це акредитив, який може бути анульований або умови якого можуть бути змінені лише за згодою на це бенефіціара, на користь якого він був відкритий. Безвідкличний акредитив, що підтверджений виконуючим банком, не може бути змінений або анульований без згоди виконуючого банку. Безвідкличний акредитив - це зобов'язання банку-емітента сплатити кошти в порядку та в строки, визначені умовами акредитива, якщо документи, що передбачені ним, подано до банку, зазначеному в акредитиві, або банку-емітента та дотримані строки та умови акредитива.

Умови акредитива є чинними для бенефіціара, поки він не повідомить про згоду на внесення змін до нього того банку, який авізував ці зміни. Бенефіціар має письмово повідомити про погодження або відмову щодо внесення змін. Прийняття часткових змін не дозволяється. Бенефіціар може достроково відмовитися від використання акредитива.

Організація проведення розрахунків з допомогою акредитива та їх відображення в бухгалтерському обліку задіяних банків залежить від виду акредитива (покритий, непокритий).

Для відкриття непокритого акредитива клієнт подає до банку-емітента заяву про відкриття акредитива. У випадку відкриття покритого акредитива, клієнт, окрім заяви, подає також відповідні платіжні доручення на перерахування коштів для бронювання їх у виконуючому банку або банку-емітенті (залежно від умов акредитиву). Кошти заявника покритого акредитива бронюються на аналітичному рахунку «Розрахунки за акредитивами», що відкривається на балансовому рахунку 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб».

Заява про відкриття акредитива, як правило, подається у чотирьох примірниках. Перший примірник заяви банк-емітент обліковує за відповідним позабалансовим рахунком, що призначений для обліку акредитивів, другий (з потрібною позначкою банку про дату надходження) - разом з випискою з рахунку він видає заявнику як розписку банку про відкриття акредитива, третій та четвертий - використовуються для інформування виконуючого банку та бенефіціара про умови акредитива.

Банк-емітент, прийнявши заяву, визначає спосіб виконання акредитива, авізуючий та виконуючий банки і здійснює відповідні бухгалтерські записи, а саме:

- при відкритті непокритого акредитива:

Дт 9122 «Непокриті акредитиви»

Кт 9900 «Контррахунок»;

- при відкритті покритого акредитива з депонуванням коштів у банку-емітенті:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»;

- при відкритті покритого акредитива з депонуванням коштів у виконуючому банку, який не є банком-емітентом:

1) Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

2) Дт 9802 «Акредитиви до виконання»

Кт 9910 «Контррахунок».

Акредитив є відкритим після того, як здійснено відповідні бухгалтерські записи за рахунками та надіслано повідомлення бенефіціару про відкриття та умови акредитива. Дата виконання платіжних доручень, наданих разом із заявою, і дата повідомлення бенефіціара мають збігатися.

Банк-емітент інформує виконуючий (авізуючий) банк про відкриття акредитива шляхом надсилання йому електронною поштою або іншими засобами зв'язку, що передбачені договорами між банками, заяви або повідомлення не пізніше наступного робочого дня після отримання заяви від клієнта. Повідомлення має містити номер акредитива, усі його умови, спосіб платежу, місце виконання та строк дії акредитива. У повідомленні мають чітко зазначатися повноваження авізуючого банку щодо виду операції за акредитивом.

Виконуючий банк обліковує примірник заяви або повідомлення, отриманий від банку-емітента, за позабалансовим рахунком 9802 «Акредитиви до сплати», що супроводжується проводкою:

Дт 9802 «Акредитиви до виконання»

Кт 9910 «Контррахунок».

Отримання виконуючим банком від банку-емітента коштів заявника акредитива для їх бронювання на аналітичному рахунку

«Розрахунки акредитивами» відображається в обліку такою проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

Виконуючий (авізуючий) банк про відкриття та умови акредитива повідомляє бенефіціара (авізує акредитив) протягом 10 робочих днів з дня отримання повідомлення від банку-емітента (авізуючого банку).

Одержавши повідомлення про відкриття акредитиву, бенефіціар повинен насамперед перевірити, чи співпадають умови акредитиву з укладеним договором і чи він зможе дотриматись усіх вимог. У випадку, коли бенефіціар згідний з умовами акредитиву, він відвантажує товар (виконує роботи, надає послуги).

Після відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг) бенефіціар подає виконуючому банку потрібні документи, що передбачені умовами акредитива, разом з реєстром документів за акредитивом у чотирьох примірниках.

Виконуючий банк ретельно перевіряє подані бенефіціаром документи щодо дотримання всіх умов акредитива і в разі порушення хоча б однієї з умов не проводить виплати за акредитивом, про що інформує бенефіціара, і надсилає повідомлення до банку-емітента для отримання згоди на оплату документів з розбіжностями.

У разі неотримання відповіді протягом семи робочих днів після відправлення повідомлення або надходження негативної відповіді виконуючий банк повертає бенефіціару всі документи за акредитивом, зазначивши на зворотному боці першого примірника реєстру документів за акредитивом причини повернення документів і засвідчивши цей запис підписами відповідального виконавця та працівника, на якого покладено функції контролера, і відбитком штампа банку.

Не приймаються до оплати за акредитивом документи, які мають розбіжності з умовами акредитива або зміст яких суперечить один одному.

Якщо умовами акредитива передбачено акцепт заявника акредитива (згода на оплату або гарантування оплати документів), то для його здійснення уповноважена особа заявника має подати бенефіціару: документ, що засвідчує її особу; зразок її підпису,

засвідчений заявником акредитива (якщо його немає у виконуючому банку); доручення, видані заявником акредитива, щодо її повноважень. На документах, які за умовами акредитива мають бути акцептовані, уповноважена особа робить відповідний напис. У виконуючому банку відповідальний виконавець перевіряє наявність акцептного напису та відповідність його поданому зразку.

Якщо кошти за акредитивом заброньовані у виконуючому банку (який не є банком-емітентом), то зарахування ним коштів бенефіціару за акредитивом супроводжується такою проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

При цьому списання коштів з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» виконуючий банк здійснює на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом, який наданий разом з іншими документами, що відповідають умовам акредитива. Перший примірник реєстру документів за акредитивом залишається в документах дня виконуючого банку, другий (з потрібними відмітками банку про дату одержання та виконання) - видається бенефіціару, третій та четвертий - разом з документами, передбаченими умовами акредитива, надсилаються до банку-емітента.

Банк-емітент, отримавши документи за акредитивом та два примірники реєстру документів, видає заявнику акредитива один примірник реєстру документів разом з іншими документами за акредитивом та списує суму заяви з позабалансового рахунку 9802 «Акредитиви до сплати», що супроводжується проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок

Кт 9802 «Акредитиви до виконання».

Якщо кошти за акредитивом заброньовано в банку-емітенті, то виконуючий банк після перевірки виконання бенефіціаром всіх умов акредитива, надсилає до банку-емітента перший та другий примірники реєстру документів за акредитивом разом з іншими документами, третій примірник реєстру використовує для списання суми заяви з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів (після надходження коштів від банку-емітента), а четвертий (з потрібними відмітками банку про дату одержання) - видає бенефіціару.

Банк-емітент, зробивши перевірку виконання всіх умов акредитива, на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» і перераховує їх на рахунок бенефіціара, що відображається такою проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або
2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

Перший примірник реєстру документів за акредитивом банк-емітент зберігає в документах дня банку, а другий (з потрібними відмітками банку про дату одержання та виконання) - видає заявнику акредитива разом з іншими документами за акредитивом.

Виконуючий банк, отримавши від банку-емітента кошти за акредитивом зараховує їх бенефіціару і списує суму акредитиву з позабалансового рахунку. При цьому виконуються такі проводки:

1) Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

2) Дт 9910 «Контррахунок

Кт 9802 «Акредитиви до виконання».

Якщо банк-емітент одержав прийняті виконуючим банком документи і вважає, що вони не відповідають за зовнішніми ознаками умовам акредитива, то він має право відмовитися від їх прийняття і вимагати від виконуючого банку суму, що сплачена бенефіціару з порушенням умов акредитива.

У випадку виконання непокритого акредитиву, перерахування бенефіціару коштів банком-емітентом відображається такими бухгалтерськими записами:

а) у випадку наявності усієї суми коштів, які підлягають перерахуванню за акредитивом на поточному рахунку заявника:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках»;

б) у разі оплати акредитива за рахунок банківського кредиту:

Дт 2062 «Короткострокові кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання», або

2202 «Короткострокові кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках».

Одночасно в обох випадках з позабалансового рахунку списується сума сплаченого акредитива і здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9122 «Непокриті акредитиви».

Отримання виконуючим банком коштів за непокритим акредитивом та їх зарахування бенефіціару супроводжується такими проводками:

1) Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

2) Дт 9910 «Контррахунок

Кт 9802 «Акредитиви до виконання».

У всіх акредитивах обов'язково має передбачатися дата закінчення строку і місце подання документів для платежу. Дата, яку зазначено в заяві, є останнім днем для подання бенефіціаром до оплати реєстру документів за акредитивом та документів, передбачених умовами акредитива. Банки мають здійснювати контроль за строком дії акредитива, який зазначений у заяві. У день закінчення строку дії акредитива, кошти за яким заброньовані у виконуючому банку, останній в кінці операційного дня списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» та перераховує в банк-емітент на рахунок, з якого вони надійшли. Банк-емітент зараховує одержані кошти на рахунок заявника акредитива та списує потрібну суму з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів.

Акредитив, кошти за яким заброньовані в банку-емітенті, закривається ним після закінчення строку, зазначеного в акредитиві, з урахуванням нормативного строку проходження документів спецзв'язком від виконуючого банку до банку-емітента або після отримання від виконуючого банку підтвердження про невиконання акредитива. У кінці операційного дня банк-емітент перераховує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» на рахунок заявника акредитива і надсилає повідомлення виконуючому

банку для їх списання з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів. Анульований банком-емітентом відкличний акредитив закривається в день надходження повідомлення про його анулювання.

6. 5. Організація та облік розрахунків з допомогою платіжних карток

Платіжна картка - це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Платіжна картка виготовляється із спеціальної пластмаси і має стандартний розмір: 85,6 x 53,9 x 0,76. Платіжна картка, як правило, містить таку інформацію: на лицьовий бік картки наноситься ім'я власника, номер картки, термін дії картки, логотип банку-емітента картки та платіжної системи. Одним із засобів захисту від підробки може бути голограма. На зворотному боці картки міститься підпис власника картки, магнітна смуга, іноді фотографія власника і логотипи мереж банкоматів, у яких можна отримати готівку за допомогою картки. Номер картки складається з 16 цифр: перші шість – код банку-емітента, наступні дев'ять – банківський номер картки, остання цифра – контрольна.

Застосування платіжних карток у розрахунках передбачає наявність платіжної системи у рамках якої буде здійснюватися операція з платіжною картою. До платіжної системи в якій використовуються платіжні картки, входять такі суб'єкти:

- **емітент платіжних карток** – юридична особа, що є членом платіжної системи та здійснює емісію платіжних карток;
- **держатель платіжної картки** – фізична особа, яка на законних підставах використовує спеціальний платіжний засіб для ініціювання переказу коштів з відповідного рахунку в банку або здійснює інші операції із застосуванням зазначеного спеціального платіжного засобу;

– **розрахунковий банк** – уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними;

– **еквайрингова установа (еквайр)** – юридична особа, яка здійснює еквайринг, тобто діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток;

– **торговець** – суб'єкт підприємницької діяльності, який, відповідно до договору з еквайром або платіжною організацією, приймає до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг (включаючи послуги з видачі коштів у готівковій формі);

– **процесинговий центр** – юридична особа - учасник платіжної системи, яка здійснює процесинг, тобто діяльність, яка включає в себе виконання авторизації, моніторинг, збір, оброблення, зберігання й надання членам системи та розрахунковому банку платіжних повідомлень за операціями з платіжними картками.

Обслуговування торговців і виконання розрахунків з ними за операціями, здійсненими із застосуванням платіжних карток, банк-еквайр проводить на підставі договору. Договір між еквайром і торговцем надає право останньому приймати до оплати платіжні картки відповідної платіжної системи з дотриманням її правил та виконувати інші операції, визначені договором.

Методика бухгалтерського обліку операцій банків з платіжними картками регламентується Правилами бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України, затвердженими постановою Правління НБУ від 8.04.2005 №123 (зі змінами).

У разі проведення розрахунків за придбані із застосуванням платіжної картки товари та отримані послуги в банку-еквайрі здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- на суму оплати за товари (послуги), що здійснена банком-еквайром до одержання коштів від банку-емітента:

Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

- на суму одержаного грошового покриття з банку-емітента:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток».

У разі переказу коштів торговцю за товари (послуги) після одержання коштів з банку-емітента здійснюються такі проводки:

- на суму одержаних коштів від банку-емітента:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

- на суму коштів під час зарахування їх на рахунки торговців:

Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

Якщо банк-еквайр одночасно є банком-емітентом, то в разі переказу чи зарахування коштів торговцям за товари (послуги) здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- під час переказу:

Дт 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

- під час зарахування торговцю:

Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

У банку-емітенті під час переказу коштів за товари (послуги) та комісійних банку-еквайру здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) Дт 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

2) Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»,

1600 «Кореспондентські рахунки інших банків».

У разі повернення держателем платіжної картки придбаного товару торговцю після здійснення трансакції торговець повертає кошти готівкою шляхом видачі їх з каси або в безготівковій формі шляхом переказу коштів на картрахунок.

Під час переказу коштів на картрахунок за повернений товар у банку-еквайрі, який одночасно є банком-емітентом, здійснюється така проводка:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Під час переказу коштів на картрахунки в інший банк-емітент у банку-еквайрі здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

2) Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»,

або 1600 «Кореспондентські рахунки інших банків».

ТЕМА 7. ОБЛІК КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Питання до розгляду

7.1. *Сутність банківського кредиту та методологічні засади його відображення у системі бухгалтерського обліку.*

7.2. *Характеристика рахунків, що використовуються для обліку операцій з кредитування клієнтів банку.*

7.3. *Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення.*

7.4. *Облік доходів за наданими кредитами клієнтам банку.*

7.5. *Облік забезпечення кредитних операцій.*

7.6. *Облік операцій з формування та використання спеціальних резервів за наданими кредитами.*

7.1. Сутність банківського кредиту та методологічні засади його відображення у системі бухгалтерського обліку.

Чинним банківським законодавством України **кредит (кредитні операції)** визначаються як вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу).

Методологічні засади відображення в обліковій системі банків України кредитних операцій та доходів і витрат, пов'язаних з їх проведенням регламентується такими нормативно-правовими актами НБУ:

- ✓ Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р.;

- ✓ Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затвердженими постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, під час первісного визнання банк оцінює надані кредити за справедливою вартістю, включаючи витрати на операцію.

Справедлива вартість кредиту визначається шляхом дисконтування всіх очікуваних майбутніх грошових потоків із застосуванням ринкової процентної ставки щодо подібного фінансового інструменту.

Витрати на операцію, що безпосередньо пов'язані з визнанням кредиту, включаються у суму дисконту (премії) за цим фінансовим інструментом.

Банк амортизує дисконт (премію) протягом строку дії фінансового інструменту із застосуванням ефективної ставки відсотка. Сума дисконту (премії) має бути повністю амортизована на дату погашення кредиту.

Якщо під час первісного визнання банк визначає вартість кредиту за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова, то в бухгалтерському обліку потрібно визнавати прибуток або збиток на суму різниці між справедливою вартістю кредиту та вартістю договору в кореспонденції з рахунками дисконту (премії).

Після первісного визнання банк оцінює кредити за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки відсотка під час нарахування процентів та амортизації дисконту (премії).

Банк має здійснювати аналіз об'єктивних доказів, що свідчать про зменшення корисності наданих кредитів на кожну дату балансу. Банк визнає зменшення корисності, якщо є об'єктивне свідчення зменшення корисності кредитів унаслідок однієї або кількох подій, що відбулися після первісного визнання і впливають на величину чи строки попередньо оцінених майбутніх грошових потоків від використання наданих кредитів.

Банк має оцінити межі, у яких він зберігає всі ризики та винагороди від володіння активом під час передавання фінансового активу, з урахуванням такого:

- а) якщо банк передає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом, то він має припинити визнання

фінансового активу і визнати будь-які права і зобов'язання, створені або збережені під час передавання, окремо як актив або зобов'язання;

б) якщо банк зберігає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом, то він продовжує визнавати фінансовий актив;

в) якщо банк не передає, не зберігає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом, то він має визначити, чи зберігається контроль за фінансовим активом.

Банк не здійснює контроль за переданим активом, якщо сторона, якій цей актив передається, має реальну змогу його продати.

Якщо контроль за фінансовим активом не зберігається, то банк має припинити визнання такого активу і визнати будь-які права і зобов'язання, створені або збережені під час передавання, окремо як актив або зобов'язання. У разі збереження контролю за фінансовим активом банк продовжує визнавати переданий фінансовий актив у межах його подальшої участі в ньому.

Банк припиняє визнання наданого кредиту, якщо:

а) строк дії прав на грошові потоки від наданого кредиту, що визначені умовами договору, закінчується;

б) наданий кредит передається без збереження всіх ризиків та винагород від володіння ним.

Банк має визнавати різницю між балансовою вартістю фінансового активу та сумою отриманої компенсації як інші операційні доходи або витрати в разі припинення визнання такого активу.

Отримані комісії, що є невід'ємною частиною доходу за кредитом до часу його видачі відображаються за рахунком 3600 «Доходи майбутніх періодів».

Сума наперед отриманих банком комісій відноситься на рахунок неамортизованого дисконту за кредитом та амортизується на процентні доходи протягом дії кредитного договору в разі прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту.

Банк відносить суму отриманих комісій на рахунки комісійних доходів відповідно до умов договору, якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту.

Облік заборгованості за кредитами, що придбана в іншому банку (фінансовій установі) здійснюється аналогічно до обліку наданих кредитів. Облік заборгованості за кредитами, що продана

іншому банку (фінансовій установі) здійснюється аналогічно до проданих іпотечних кредитів.

Продаж банком активів з відстроченням платежу здійснюється відповідно до їх економічної суті за рахунками з обліку кредитів згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Операції з продовження строку дії (продлонгації) кредитних договорів відображаються в бухгалтерському обліку за відповідними рахунками з обліку короткострокової або довгострокової заборгованості залежно від строку, що визначається від дати пролонгації договору до дати їх погашення.

Облік кредитних операцій в іноземній валюті та банківських металах здійснюється аналогічно до порядку обліку кредитних операцій у національній валюті. Водночас нараховані доходи та сформовані резерви в іноземній валюті і банківських металах за наданими банком кредитами відображаються відповідно за рахунками 6 та 7 класу у національній валюті за офіційними курсами гривні до іноземних валют чи банківських металів на дату їх визнання. При цьому в бухгалтерському обліку використовуються технічні рахунки групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Надані банком кредити в іноземній валюті і банківських металах, нараховані за ними доходи та сформовані спеціальні резерви відносяться до монетарних статей балансу і підлягають переоцінці під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют та банківських металів. Курсові різниці від переоцінки відображаються за рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

7.2. Характеристика рахунків, що використовуються для обліку операцій з кредитування клієнтів банку

Надані банком клієнтам кредити в національній та іноземній валюті обліковуються на рахунках другого класу «Операції з клієнтами», таких розділів і груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

➤ **Розділ 20 «Кредити, надані суб'єктам господарювання»:**
201 «Кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»;

- 202 «Кредити, що надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання»;
- 203 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»;
- 206 «Кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;
- 207 «Кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;
- 208 «Іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання».

➤ **Розділ 21 «Кредити, що надані органам державної влади»:**

- 210 «Кредити, що надані органам державної влади»;
- 211 «Кредити, що надані органам місцевого самоврядування»;
- 212 «Іпотечні кредити, що надані органам державної влади»;
- 213 «Іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування».

➤ **Розділ 22 «Кредити, що надані фізичним особам»:**

- 220 «Кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам»;
- 221 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам»;
- 222 «Кредити, що надані за врахованими векселями фізичним особам»;
- 223 «Іпотечні кредити, що надані фізичним особам».

Більшість із зазначених вище груп рахунків включає рахунки для обліку наданих кредитів, неамортизованої премії та неамортизованого дисконту за наданими кредитами, простроченої заборгованості за наданими кредитами, нарахованих доходів та прострочених нарахованих доходів.

Усі рахунки для обліку наданих банком кредитів (2010, 2020, 2030, 2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2220, 2232, 2233) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми наданих кредитів, а за кредитом – суми погашення заборгованості, а також суми заборгованості, що перераховані на рахунок простроченої заборгованості.

Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми премії за наданими кредитами, а за кредитом - суми амортизації премії під час нарахування доходів за звітний період.

Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2016, 2026, 2036, 2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136,

2206, 2226, 2236) є контрактивними. За кредитом цих рахунків проводяться суми дисконту за наданими кредитами. За дебетом проводяться суми амортизації дисконту під час нарахування доходів за звітний період.

Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2027, 2037, 2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми простроченої заборгованості за наданими кредитами, а за кредитом - суми погашення простроченої заборгованості за наданими кредитами та суми списання безнадійної заборгованості.

Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2018, 2028, 2038, 2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми нарахованих доходів, а за кредитом – суми нарахованих доходів під час їх отримання; суми, що перераховані на рахунок прострочених нарахованих доходів.

Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2029, 2039, 2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми прострочених нарахованих доходів, а за кредитом – суми отриманих доходів.

Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами клієнтам здійснюється за контрактивними рахунками 24 розділу групи 240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам».

Процентні доходи за наданими клієнтам кредитами обліковуються за рахунками шостого класу «Доходи», розділу 60 «Процентні доходи» таких груп рахунків:

- ✓ 602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання»;
- ✓ 603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»;
- ✓ 604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам».

Зобов'язання з кредитування, тобто зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах, обліковується за рахунками 9 класу «Позабалансові рахунки», групи 912 «Зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам».

Для обліку забезпечення кредитних операцій використовуються рахунки 9 класу «Позабалансові рахунки», груп 950 «Отримана застава» та 952 «Іпотека».

5.3. Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення

У день виникнення в банку зобов'язання з кредитування (зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах) банк відображає суму зобов'язання на позабалансових рахунках такою бухгалтерською проводкою:

Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам»

Кт 9900 «Контррахунок».

Зобов'язання з кредитування банк визнає за позабалансовими рахунками до часу його погашення або закінчення строку виконання.

У разі припинення дії договору, часткового або повного його виконання відповідна сума зобов'язання списується з позабалансових рахунків і здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Якщо на дату операції (у день виникнення в банку зобов'язання з кредитування) кредит надається в повній сумі, то зобов'язання з кредитування за позабалансовими рахунками не відображається.

Надані банком клієнтам кредити в поточну та інвестиційну діяльність, а також іпотечні кредити відображаються в бухгалтерському обліку такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші).

У разі надання кредиту з отриманням процентів авансом або сплатою клієнтом банку комісії, що є невід'ємною частиною кредиту, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233) - на суму кредиту

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) - на суму кредиту за вирахуванням комісії та/або процентів, утриманих авансом

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236) - на суму комісії та/або процентів, утриманих авансом.

Якщо кредит надається банком за процентною ставкою, яка нижча, ніж ринкова, то банк одразу визнає збиток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

– на суму наданого кредиту:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші);

– на різницю між номінальною вартістю кредиту, зазначеною в договорі, та справедливою вартістю:

Дт 7390 «Витрати від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова»

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236).

У разі надання банком кредиту за процентною ставкою, яка вища, ніж ринкова, банк відразу визнає прибуток і здійснює такі бухгалтерські проводки:

– на суму наданого кредиту:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші);

– на різницю між номінальною вартістю кредиту, зазначеною в договорі, та справедливою вартістю:

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235)

Кт 6390 «Дохід від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, яка вища, ніж ринкова».

Сума неамортизованого дисконту та премії за наданими банком кредитами має амортизуватися не рідше одного разу на місяць.

На суму наданого кредиту зменшується зобов'язання з кредитування, що обліковується за позабалансовими рахунками.

Облік повернення кредитів

Вчасне погашення клієнтами заборгованості за наданими банком кредитами (основного боргу) відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233).

Сума заборгованості за кредитом, що не сплачена позичальником (боржником) у визначений договором строк, наступного робочого дня відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237)

Кт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233).

Погашення простроченої заборгованості за наданим кредитом відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237).

У разі визнання банком заборгованості за кредитними операціями безнадійною щодо отримання, така заборгованість списується за рахунок спеціальних резервів.

5.4. Облік доходів за наданими кредитами клієнтам банку

Від проведення операцій з кредитування банки отримують комісійну винагороду та процентний дохід, у тому числі дохід у вигляді амортизації дисконту. Окрім, цього у випадку отримання

коштів за кредитною заборгованістю, що була визнана банком безнадійною, такі кошти відносяться до доходів від повернення раніше списаних активів.

Процентні доходи від наданих банком кредитів визнаються за відповідними рахунками 6 класу «Доходи» розділу 60 «Процентні доходи» із застосуванням *методу ефективної ставки відсотка*.

Нарахування процентів за наданими кредитами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору, і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів.

Умови нарахування та сплати процентів за наданими банком кредитами (дата нарахування, термін сплати за обумовлений період, метод визначення умовної кількості днів, період розрахунку тощо), а також неустойки в разі порушення боржником зобов'язання визначаються договором між банком і контрагентом згідно з вимогами законодавства України.

Амортизація дисконту (премії) за кредитами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів. Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів за кредитами, наданими за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів.

Визнані банком доходи від проведення кредитних операцій відображаються в бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та обачності. Облік нарахованих доходів здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною кредитною операцією (договором) окремо.

Під час нарахування процентних доходів в національній валюті здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657)

Кт Рахунки для обліку процентних доходів (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Нарахування процентних доходів в іноземній валюті здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму вартості іноземної валюти в грошовій одиниці України (за офіційним курсом на дату визнання) здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Амортизація дисконту за наданими кредитами супроводжується такими проводками:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236)

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046);

- в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

У випадку амортизації премії за наданими кредитами виконуються наступні проводки:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235);

- в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235);

2) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046)

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Як видно з наведених вище бухгалтерських проводок, амортизація дисконту за наданими банком кредитами збільшує процентні доходи, а амортизація премії – зменшує процентні доходи банку.

Зауважимо, що нарахування процентних доходів, амортизація дисконту (премії) в іноземній валюті здійснюються в тій валюті, у якій обліковується пов'язаний з ними кредит.

Під час отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами в національній чи іноземній валюті виконуються такі бухгалтерські записи:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

У разі надходження коштів за операціями, за якими визнання доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі проводки:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046);

- в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

У випадку непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів. При цьому виконується проведення:

Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229)

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

У разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229).

Відповідно до Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, банк оцінює нараховані та не отримані процентні доходи на зменшення корисності в складі відповідного фінансового інструменту. Визнання процентного доходу за фінансовим активом, вартість якого зменшилася внаслідок зменшення його корисності, має здійснюватися із використанням ефективної ставки відсотка, що застосовувалася під час дисконтування майбутніх грошових потоків для оцінки збитку від зменшення корисності цього фінансового активу.

Окрім процентних доходів, банки також отримують комісійну винагороду, яка сплачується клієнтами, як додатковий елемент ціни банківського кредитування. Комісії за наданими кредитами клієнтам поділяються на:

а) комісії, що є невід'ємною частиною доходу від наданого кредиту;

б) комісії, що отримуються, коли кредит вже наданий.

До комісій, що є невід'ємною частиною доходу від наданого кредиту відносяться комісії за ініціювання кредиту (комісії за оцінку фінансового стану позичальника; оцінку гарантій, застав;

обговорення умов кредиту; за підготовку, оброблення документів та завершення операції тощо) та комісії, що отримані банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання кредиту. Ці комісії визнаються в складі первісної вартості кредиту і впливають на визначення суми дисконту за ним.

До комісій, що отримуються, коли кредит вже наданий, належать: комісії за обслуговування кредитної заборгованості; комісії за резервування кредитної лінії, які розраховуються на пропорційній часу основі протягом строку дії зобов'язання.

Відображення в бухгалтерському обліку банку комісійних доходів, що є невід'ємною частиною кредиту, залежить від моменту їх отримання і факту надання банком кредиту. Отримані комісії, що є невід'ємною частиною доходу за кредитом до часу його видачі відображаються за рахунком 3600 «Доходи майбутніх періодів».

Сума наперед отриманих банком комісій відноситься на відповідний рахунок неамортизованого дисконту за кредитом та амортизується на процентні доходи протягом дії кредитного договору в разі прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту.

Якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту, то сума отриманої від клієнтів комісійної винагороди обліковується за такими рахунками (залежно від виду кредитної операції): 6111 «Комісійні доходи від кредитного обслуговування клієнтів»; 6118 «Комісійні доходи за позабалансовими операціями з клієнтами»; 6119 «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами».

Нарахування комісійних доходів за кредитними операціями в національній валюті супроводжується такою проводкою:

Дт 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів (6111, 6118, 6119).

Під час нарахування комісійних доходів за кредитними операціями в іноземній валюті здійснюються такі проводки:

1) Дт 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів (6111, 6118, 6119).

Отримання банком раніше нарахованих комісій за кредитними операціями супроводжується проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)
Кт 3578 «Інші нараховані доходи».

5.5.Облік забезпечення кредитних операцій

Бухгалтерський облік забезпечення кредитних операцій здійснюється протягом дії відповідного договору про забезпечення виконання зобов'язань за такими позабалансовими активними рахунками:

- ✓ 9500 «Отримана застава»;
- ✓ 9501 «Заставна за іпотечними кредитами»;
- ✓ 9503 «Застава за складськими свідоцтвами»;
- ✓ 9520 «Земельні ділянки»;
- ✓ 9521 «Нерухоме майно житлового призначення»;
- ✓ 9523 «Інші об'єкти нерухомого майна».

Застава, що отримана як забезпечення кредиту (майно, у тому числі майнові права на грошові кошти, які розміщені на вклад), відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523)

Кт 9900 «Контррахунок».

Зміна вартості отриманої банком застави відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі збільшення вартості застави:

Дт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523)

Кт 9900 «Контррахунок»;

б) у разі зменшення вартості застави:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

У разі виконання зобов'язання боржником або іншою зобов'язаною особою, а також у разі припинення дії відповідного договору про забезпечення, вартість забезпечення списується з відповідних позабалансових рахунків такими бухгалтерськими проводками:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

При неповерненні клієнтом кредиту і в разі задоволення вимог банку-кредитора за рахунок предмета застави в бухгалтерському обліку здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів, коштів клієнтів, залучених вкладів (депозитів), розміщених ощадних (депозитних) сертифікатів 1001, 1200, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635, 3320, 3330, 3340).

Кт Рахунки для обліку наданих кредитів, рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами,

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів, рахунки з обліку сплачених штрафів та пені.

Одночасно списується вартість заставленого майна, що обліковувалося за позабалансовими рахунками, що супроводжується проводкою:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

5.6. Облік операцій з формування і використання спеціальних резервів за наданими кредитами

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, банк має визнавати зменшення корисності фінансового активу або групи фінансових активів, якщо є об'єктивне свідчення зменшення їх корисності внаслідок однієї або кількох подій, які відбулися після первісного визнання активу, і така подія (або події) впливає (впливають) на попередньо оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу або групи фінансових активів, які можна достовірно оцінити.

Основними подіями, що свідчать про зменшення корисності фінансового активу, можуть бути: фінансові труднощі позичальника; порушення умов договору (невиконання зобов'язань, прострочення сплати процентів або основної суми боргу); висока ймовірність

банкрутства або фінансова реорганізація позичальника; надання банком пільгових умов з економічних або юридичних причин, пов'язаних з фінансовими труднощами позичальника, які банк не розглядав за інших умов; зникнення активного ринку для фінансового активу внаслідок фінансових труднощів.

Наявна інформація про зменшення попередньо оцінених майбутніх грошових потоків для групи фінансових активів з часу первісного їх визнання (хоча це зменшення не може бути ідентифіковано з окремим фінансовим активом у групі) уключає таке: негативні зміни платіжного статусу позичальника в групі; зміни економічних умов, що впливають на виконання зобов'язань за активами в цій групі.

Сума резерву за наданими банком кредитами визначається як різниця між балансовою вартістю наданого кредиту та теперішньою вартістю оцінених майбутніх грошових потоків (за винятком майбутніх кредитних збитків, які не були понесені), дисконтованих за первісною ефективною ставкою відсотка.

Банк спочатку визначає наявність об'єктивних доказів зменшення корисності окремо для кожного фінансового активу, що оцінюється на індивідуальній основі.

Банк уключає фінансовий актив до групи фінансових активів з подібними характеристиками кредитного ризику й оцінює його на портфельній основі, якщо немає доказів зменшення корисності для окремо оціненого фінансового активу (незалежно від його суттєвості).

Не включаються до портфельної оцінки на зменшення корисності фінансові активи, які окремо оцінюють на зменшення корисності (індивідуальна основа) і за якими визнаються збитки від зменшення корисності.

Банк здійснює портфельну оцінку майбутніх грошових потоків у групі фінансових активів з метою визначення зменшення корисності на основі досвіду фактичних збитків за минулий період для активів з характеристикою кредитних ризиків, подібною до характеристики цієї групи.

Банки виключають з оцінки на портфельній основі окремі фінансові активи, за якими визнаються збитки від зменшення корисності, і в подальшому оцінюють їх на індивідуальній основі.

Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами клієнтам здійснюється за контрактивними рахунками 24 розділу

групи 240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам» а саме:

- **2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі».** За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів; суми збільшення резервів. За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів; суми використаних резервів у встановленому порядку.
- **2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».** За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів; суми збільшення резервів. За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів.

Витрати банку на формування спеціальних резервів за наданими кредитами обліковуються за рахунком **7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам».**

Операції з формування (збільшення) резерву за наданими кредитами в національній валюті супроводжуються такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»

Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Формування (збільшення) резервів в іноземній валюті здійснюється за кожною валютою окремо з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на день проведення операції. При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

1) Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Сформовані банком спеціальні резерви в іноземній валюті підлягають переоцінці в разі зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют з відображенням результату переоцінки за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Банк сторнує попередньо визнаний збиток від зменшення корисності, якщо в наступному періоді сума збитку від зменшення корисності зменшується, що об'єктивно пов'язано з подією, яка відбувалася після визнання зменшення корисності (наприклад, покращення кредитного рейтингу боржника).

У разі сторнування (зменшення) розрахункового розміру спеціальних резервів, сформованих в національній валюті, здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»

Сторнування (зменшення) розрахункового розміру спеціальних резервів, сформованих в іноземній валюті, за наявності інформації щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату формування (коригування) резерву супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

1) Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі» - за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату коригування

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам» - за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату формування резерву

Дт або Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами» - на суму різниці між сумою резерву за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату формування

резерву і сумою резерву за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату коригування.

У випадку відсутності інформації щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату формування (коригування) резерву банк сторнує раніше сформований резерв і здійснює бухгалтерські проводки з формування резерву на відповідну суму.

Списання безнадійної заборгованості за кредитом за рахунок спеціального резерву відображається такою проводкою:

Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі»

Кт Рахунки з обліку простроченої заборгованості за кредитами 2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2237.

Банк обліковує списану за рахунок спеціальних резервів безнадійну заборгованість за наданим кредитом за позабалансовими рахунками до визначеного обліковою політикою банку часу з урахуванням вимог законодавства України щодо відшкодування збитків. У цьому разі здійснюється така проводка:

Дт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями»

Кт 9910 «Контррахунок».

Часткове або повне погашення позичальником раніше списаної за рахунок резерву суми безнадійної заборгованості за кредитом супроводжується такими бухгалтерськими записами:

а) якщо безнадійну заборгованість за кредитом було списано за рахунок резерву в поточному році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»;

б) якщо безнадійну заборгованість було списано за рахунок резерву в минулому році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 6712 «Повернення раніше списаної безнадійної заборгованості за кредитами, що надані клієнтам».

Одночасно на суму отриманого платежу здійснюється проводка:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями».

ТЕМА 8. ОБЛІК ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Питання до розгляду

8.1. *Економічний зміст валютних операцій, їх види та методологічні засади бухгалтерського обліку.*

8.2. *Облік готівкових валютно-обмінних операцій.*

8.2.1. *Облік операцій з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні.*

8.2.2. *Облік операцій з конвертації готівкової іноземної валюти.*

8.2.3. *Облік операцій з прийняття на інкасо банком іноземних держав.*

8.3. *Облік операцій з купівлі та продажу банківських металів з фізичною поставкою.*

8.4. *Облік безготівкових операцій з купівлі та продажу іноземної валюти та банківських металів за дорученням клієнтів банку.*

8.1. Економічний зміст валютних операцій, їх види та методологічні засади бухгалтерського обліку

Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993р. № 15-93, **валютні операції** – це операції, пов'язані з:

- переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

До **валютних цінностей**, згідно із зазначеним вище Декретом відносяться: валюта України; платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України; іноземна валюта; платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або банківських металах; банківські метали.

Валютні операції, які здійснюють банки можна визначити як вид банківської діяльності у сфері міжнародних валютних відносин, що спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (за винятком операцій резидентів у національній валюті), що здійснюються на національному та міжнародних валютних ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків.

Відповідно до чинного законодавства України банки мають право здійснювати валютні операції тільки після отримання генеральної ліцензії НБУ. Види операцій з валютними цінностями, які можуть здійснювати банки, порядок і умови видачі банківських ліцензій регулюються нормами Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затвердженого постановою Правління НБУ від 17.07.2001 р. № 275. Згідно з цим нормативним документом банки за наявності банківської ліцензії та за умови отримання письмового дозволу Національного банку України мають право здійснювати такі операції з валютними цінностями:

- а) неторговельні операції з валютними цінностями;
- б) ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;
- в) ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- г) ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;
- г) відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- д) відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;
- е) залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- є) залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- ж) операції з банківськими металами на валютному ринку України;
- з) операції з банківськими металами на міжнародних ринках;
- и) інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках.

Згідно з Положенням про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами, затвердженим постановою Правління НБУ від 6.08.2003 р. № 325, уповноважені банки на підставі письмового дозволу Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями в частині проведення операцій з банківськими металами на валютному ринку України мають право здійснювати такі види операцій з банківськими металами:

а) відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах в інших уповноважених банках, у Національному банку та проведення операцій за ними;

б) відкриття та ведення кореспондентських рахунків у банківських металах інших уповноважених банків;

в) відкриття та ведення поточних та вкладних (депозитних) рахунків клієнтів у банківських металах;

г) купівля-продаж банківських металів за гривні;

г) залучення банківських металів на вклади (депозити) клієнтів (крім банків);

д) залучення та розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах;

е) надання та отримання міжбанківських кредитів у банківських металах;

е) надання кредитів у банківських металах резидентам (юридичним особам та фізичним особам - суб'єктам підприємницької діяльності);

ж) надання та отримання банківських металів у заставу;

з) відповідальне зберігання банківських металів у НБУ (Державна скарбниця України), в інших уповноважених банках, у власному сховищі;

и) перевезення банківських металів;

і) обмін зливків (зливку) банківського металу на зливки (зливки) цього самого металу меншої (більшої) маси (загальна маса банківського металу залишається незмінною);

ї) конвертація одного банківського металу в інший.

Уповноважені банки на підставі письмового дозволу НБУ на здійснення операцій з валютними цінностями в частині проведення операцій з банківськими металами на міжнародних ринках мають право здійснювати такі види операцій з банківськими металами:

а) відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах у банках-нерезидентах та проведення операцій за ними;

- б) купівля-продаж банківських металів за іноземну валюту;
- в) розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах;
- г) отримання міжбанківських кредитів у банківських металах;
- г) надання та отримання банківських металів у заставу;
- д) відповідальне зберігання банківських металів у банках-нерезидентах.

Як видно з наведених вище переліків, коло валютних операцій, які можуть здійснювати уповноважені банки України є досить широким. Більшість валютних операцій за своєю суттю аналогічні операціям, які здійснюються в національній валюті. Наприклад, операція із залучення банком іноземної валюти від фізичної особи на депозит, по суті, нічим не відрізняється від операції із залучення на депозит національної валюти. Разом з тим, валютні операції більш складні порівняно з іншими операціями. Це зумовлено тим, що у їх здійсненні використовуються різні види валютних цінностей; беруть участь як резиденти так, і нерезиденти; виникають додаткові ризики, зокрема, валютний; застосовуються норми, як національного, так і міжнародного права. Серед валютних операцій є й такі, які повністю відрізняються від операцій, що проводяться в національній валюті - обмінні операції.

Обмінні операції – це операції з обміну одних валютних цінностей на інші. В залежності від того, в якій формі одні валютні цінності обмінюються на інші, обмінні операції поділяються на готівкові, безготівкові та комбіновані (готівково-безготівкові). Готівкові обмінні операції - це фізична купівля чи продаж одних видів валютних цінностей за інші. Готівкові обмінні операції здійснюються банками через операційну касу або пункт обміну іноземної валюти. До комбінованих (готівково-безготівкових) обмінних операцій відносяться операції з купівлі-продажу готівкових валютних цінностей за безготівкові. Безготівкові обмінні операції - це операції з купівлі-продажу валютних цінностей, які здійснюються з використанням системи безготівкових розрахунків.

Залежно від строку поставки валютних цінностей, безготівкові обмінні операції поділяються на спотові операції та строкові.

Операція спот - це операція з купівлі-продажу одних валютних цінностей за інші за обумовленим курсом на умовах їх поставки контрагентами не пізніше ніж на другий робочий день після дати укладення угоди. Операції з негайною поставкою здійснюються за поточним ринковим курсом, який також прийнято

називати спотовим валютним курсом, а ринок, на якому вони проводяться - спотовим. Двохденний термін поставки валюти за спотовими операціями раніше диктувався об'єктивними труднощами завершення розрахунків у коротший строк. Удосконалення електронних засобів зв'язку та передачі інформації посприяло скороченню термінів здійснення операцій. В результаті стало можливим здійснювати поставку валюти на наступний день або навіть у день укладення угоди. Якщо дата валютування за обмінною операцією припадає на день укладення угоди, то про таку операцію говорять, що вона здійснюється на умовах «тод» (від англ. today - сьогодні). Обмінні операції проводяться також на умовах «том» (від англ. tomorrow - завтра), тобто поставка валютних цінностей відбувається наступного робочого дня із дня укладення угоди. На міжбанківському валютному ринку України більшість обмінних операцій здійснюються на умовах «тод», «том» та «спот».

Обмінні операції вважаються строковими, якщо період від дати укладення угоди до дати валютування становить понад два робочі дні. До строкових обмінних операцій належать форвардні, свопові, ф'ючерсні та опціонні операції.

Методологія відображення в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземній валюті та банківських металах, що здійснюють банки України регулюється Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затвердженій постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р.

Облік готівкових валютних операцій регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 495 від 20.10.2004 р.

Облік валютних операцій з похідними фінансовими інструментами регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ від 31.08.2007 р. № 309.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, операції в іноземній валюті та банківських металах відображаються в обліку відповідно до їх економічної суті за балансовими і позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

План рахунків є мультивалютним і забезпечує ведення синтетичного обліку валютних операцій. Детальна інформація про здійснені валютні операції відображається на рівні аналітичного обліку, з використанням встановлених НБУ параметрів аналітичних рахунків. Одним із таких параметрів є код валюти або банківського металу.

Бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті та банківських металах банки здійснюють у подвійній оцінці, а саме:

- іноземна валюта - в номінальній сумі іноземної валюти та гривневому еквіваленті за офіційним курсом;

- банківські метали - в одиницях ваги металу (тройських унціях) та гривневому еквіваленті за офіційним курсом.

Операції в іноземній валюті та банківських металах під час первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату здійснення операції.

На кожен наступний після визнання дату балансу:

а) усі монетарні статті в іноземній валюті та банківських металах відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів на дату балансу;

б) немонетарні статті в іноземній валюті та банківських металах, що обліковуються за собівартістю, відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів на дату визнання (дату здійснення операції);

в) немонетарні статті в іноземній валюті та банківських металах, що обліковуються за справедливою вартістю, відображаються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів на дату визначення їх справедливої вартості.

В банках України переоцінка здійснюється програмно на стадії стартових робіт з відкриття операційного дня. Як зазначалось, переоцінка валютних статей балансу призводить до утворення курсових різниць, стосовно яких у вітчизняній банківській практиці вживається термін «**нереалізований результат**», під яким розуміють результат переоцінки активів і зобов'язань банку в іноземній валюті та банківських металах у зв'язку зі зміною офіційного

валютного курсу, унаслідок якої змінюється вартість цих активів і зобов'язань у національній валюті, а їх вартість в іноземній валюті (банківських металах) залишається без змін.

Курсова різниця від переоцінки балансових монетарних статей в іноземній валюті (за винятком акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що обліковуються в портфелі на продаж за справедливою вартістю) зараховується на рахунок **6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»**, за яким в аналітичному обліку відкривається окремий рахунок для запису результатів переоцінки.

Не підлягають переоцінці такі статті в іноземних валютах:

- залишки в іноземній валюті за рахунками цінних паперів, що обліковуються за собівартістю, інвестиції до асоційованих та дочірніх компаній в іноземній валюті;
- дебіторська заборгованість з придбання оборотних і необоротних активів за іноземну валюту;
- кредиторська заборгованість з продажу оборотних і необоротних активів за іноземну валюту;
- доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за немонетарними статтями.

Залишки в іноземній валюті за рахунками з обліку акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, що обліковуються банком за справедливою вартістю, переоцінюються за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату визначення їх справедливої вартості.

Курсові різниці від зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют відображаються одночасно з визнанням результату переоцінки таких цінних паперів до їх справедливої вартості за такими балансовими рахунками:

а) у разі переоцінки цінних паперів у торговому портфелі банку - за рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

б) у разі переоцінки цінних паперів у портфелі банку на продаж - за рахунком 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі банку на продаж».

Боргові цінні папери в іноземній валюті відносяться до монетарних статей балансу і незалежно від того, у якому портфелі обліковуються, переоцінюються під час зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют. Результати переоцінки боргових цінних

паперів відображаються за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Переоцінка позабалансових вимог і зобов'язань в іноземній валюті, крім вимог і зобов'язань за похідними фінансовими інструментами, здійснюється під час кожної зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют.

Результати переоцінки позабалансових вимог і зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах за операціями, що здійснюються за умовами спот, відображаються за рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами» в кореспонденції з рахунком 3811 «Переоцінка фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками».

Одним із визначальних факторів побудови фінансового обліку банківських валютних операцій є їх вплив на валютну позицію банку.

Валютна позиція банку - це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі. При їх рівності позиція вважається закритою, при нерівності - відкритою.

Відкрита валютна позиція може бути довгою або короткою. Відкрита валютна позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою та банківськими металами перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за купленою валютою та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань.

До операцій банку, що впливають на розмір відкритої валютної позиції, належать:

- купівля, продаж готівкової та безготівкової іноземної валюти та банківських металів, у тому числі строкові операції, за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах (банківських металах), незалежно від способів та форм розрахунків за ними;
- нарахування, отримання, сплата іноземної валюти у вигляді доходів та витрат;
- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу;
- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті;

- формування резервів в іноземній валюті за рахунок витрат;
- купівля-продаж основних засобів та товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- інші обмінні операції з іноземною валютою.

При відображенні перерахованих вище видів валютних операцій в бухгалтерському обліку використовуються такі активно-пасивні технічні рахунки (тобто рахунки, що не несуть економічного навантаження і використовуються для технічного здійснення операції):

- **3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».** Рахунок призначений для обліку валютної позиції при відображенні операцій, які здійснюються у двох різних валютах або операцій з банківськими металами. За дебетом цього рахунку проводиться вартість іноземної валюти чи банківських металів, яка збільшує коротку або зменшує довгу відкриту валютну позицію. За кредитом проводиться вартість іноземної валюти чи банківських металів, яка збільшує довгу або зменшує коротку відкриту валютну позицію;
- **3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».** Рахунок 3801 є контррахунком до рахунку 3800 і служить для обліку гривневого еквіваленту позиції щодо іноземної валюти та банківських металів. За дебетом рахунку проводяться еквіваленти сум іноземної валюти чи банківських металів, які збільшують довгу або зменшують коротку відкриту валютну позицію. За кредитом проводяться еквіваленти сум іноземної валюти чи банківських металів, які збільшують коротку або зменшують довгу відкриту валютну позицію.

Наприкінці кожного операційного дня суми залишків у гривневому еквіваленті за технічними рахунками 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» мають бути тотожними. Різниці між сумами залишків у гривневому еквіваленті відповідної іноземної валюти та банківських металів за аналітичними рахунками 3800 та 3801 у розрізі кодів іноземної валюти та банківських металів, що виникають у зв'язку із математичним округленням, відображаються за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Для відображення в обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів за позабалансовими рахунками використовується технічний рахунок **9920 «Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами»**.

Доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками 6 класу «Доходи» та 7 класу «Витрати» у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату їх визнання з використанням технічних рахунків групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»..

Активи і зобов'язання в іноземній валюті та банківських металах відображаються у фінансовій звітності в гривневому еквіваленті за офіційним курсом на дату складання звітності або на дату їх визнання. Залишки за технічними рахунками 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» не включаються до фінансової звітності.

Іноземна валюта та банківські метали, що прийняті банком на зберігання, обліковуються за позабалансовим рахунком 9703 «Інші активи на зберіганні» у гривнях за офіційним курсом на дату прийняття їх на зберігання.

8.2. Облік готівкових валютно-обмінних операцій

Згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затвердженою постановою Правління НБУ від 12.12.2002 № 502, до готівкових валютно-обмінних операцій належать:

- 1) купівля у фізичних осіб - резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- 2) продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- 3) зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- 4) купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;

- 5) конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- б) прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

Готівкові валютно-обмінні операції банки можуть здійснюватися через: операційну касу банку або каси його філій чи територіально відокремлених безбалансових відділень; власні пункти обміну іноземної валюти; обмінні пункти, що діють на підставі агентських угод з юридичними особами-резидентами. При цьому каси банків можуть здійснювати всі із зазначених валютно-обмінних операцій. Пункти обміну валюти банків можуть здійснювати всі із зазначених валютно-обмінних операцій, крім операцій із прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків. Пункти обміну валюти агентів можуть здійснювати лише купівлю у фізичних осіб - резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні; продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню; зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту; купівлю-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту та готівкові гривні.

Валютно-обмінні операції, на суму, що перевищує 15000 гривень, здійснюються лише через каси банку, після пред'явлення документа, що засвідчує особу, яка здійснює операцію з готівкою, із зазначенням у довідках та квитанціях прізвища, імені, по батькові (за наявності) особи, а на суму, що перевищує 50000 гривень, крім того, зазначаються серія та номер паспорта (іншого документа, що засвідчує особу), дата видачі та орган, що його видав, місце проживання (реєстрації), ідентифікаційний номер особи згідно з Державним реєстром фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів (за наявності). Копія з відповідних сторінок паспорта, що містять зазначені дані (іншого документа, що засвідчує особу), залишається в документах дня банку під час здійснення лише операцій на суму, що перевищує 50000 гривень.

Банки, що отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями мають право відкривати пункти обміну іноземної валюти.

Режим роботи пункту обміну валюти встановлює банк. У прикордонних зонах, аеропортах, на залізничних, морських та річкових вокзалах пункти обміну валюти мають функціонувати не менше 21 години на добу, за винятком тих пунктів обміну валюти, що розташовані в аеропортах і на зазначених вокзалах, якщо згідно з їх розкладами не передбачено відправлення або прибуття в нічний час відповідних транспортних засобів. Тривалість режиму роботи пунктів обміну валюти, розташованих в інших місцях, встановлює банк (фінансова установа) за погодженням з адміністрацією підприємства, установи або органу державної влади, на території яких вони відкриті.

З метою організації безперебійної роботи пунктів обміну валюти як власних, так і пунктів обміну валюти агентів, банк самостійно встановлює для них розмір авансу в готівковій іноземній валюті й готівкових гривнях і до початку робочого дня, включаючи вихідні і святкові дні, забезпечує їх коштами відповідно до встановлених обсягів та бланками суворого обліку, обліковими реєстрами.

Протягом робочого дня пункти обміну валюти здійснюють операції за рахунок коштів отриманого від банку авансу в іноземній валюті та в гривнях, а також за рахунок купленої іноземної валюти та отриманих гривень.

Банки зобов'язані забезпечувати підкріплення та інкасацію коштів власних пунктів обміну валюти та пунктів обміну валюти агентів. Банк має встановлювати максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касах пунктів обміну валюти банку у неробочий час в обсязі, що має забезпечити роботу цих пунктів протягом робочого дня. Залишки валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму, підлягають інкасації, яку проводять банки. Пункти обміну валюти банку під час роботи у вихідні й святкові дні можуть перевищувати установлену максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касі за умови обов'язкової інкасації валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму, не пізніше наступного робочого дня банку. Якщо пункти обміну валюти працюють цілодобово, то закінченням робочого дня вважається початок операційного дня банку.

Під час здійснення валютно-обмінних операцій використовуються такі касові та розрахункові документи:

- ✓ довідка-certificate за формою № 377;

- ✓ квитанція за формою № 377-А;
- ✓ квитанція за формою № 377-і;
- ✓ квитанція за формою № 377-І;
- ✓ квитанція за формою N 377-К.

Довідка за формою № 377 видається пунктом обміну валюти або касою банку фізичній особі-нерезиденту як підтвердження проведення операції з купівлі в неї готівкової іноземної валюти і дорожніх чеків за готівкові гривні. Ця довідка дійсна протягом 6 місяців з дати її видачі і надає право здійснення зворотного обміну невикористаних гривень на іноземну валюту.

Квитанція за формою № 377-А видається пунктом обміну валюти фізичним особам-резидентам як підтвердження здійснення валютно-обмінних операцій та фізичним особам-нерезидентам як підтвердження здійснення зворотного обміну невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту.

Квитанція за формою № 377-і видається касою банку як підтвердження проведення операції з прийняття на інкасо банкнот іноземних держав.

Квитанція за формою № 377-І видається касою банку як підтвердження проведення операції з прийняття на інкасо іменних чеків.

Квитанція за формою № 377-К видається касою банку фізичним особам як підтвердження здійснення таких валютно-обмінних операцій:

- купівля у фізичних осіб - резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту та за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Оформлення і видача довідок та квитанцій без здійснення валютно-обмінних операцій або їх невидача під час здійснення обмінних операцій забороняються. Плата за оформлення і видачу довідки або квитанції під час здійснення валютно-обмінної операції

не стягується. Заповнений примірник квитанції або довідки банку зберігається в пункті обміну валюти в документах дня і передається до каси банку разом з іншими документами дня після закінчення робочого дня.

Довідка-certificate за формою № 377 та квитанція за формою № 377-А зшиті в книжку по 25 квитанцій і є бланками суворого обліку. Вони обліковуються на позабалансовому рахунку 9821 «Бланки суворого обліку» в умовній оцінці 1 гривня за одну книжку.

Під час видачі бланків у підзвіт здійснюється така проводка:

Дт 9892 «Бланки суворого обліку у підзвіті»

Кт 9821 «Бланки суворого обліку».

Комісійна винагорода за здійснення валютно-обмінних операцій, а саме: з купівлі-продажу дорожніх чеків, конвертації готівкової іноземної валюти, прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків справляється у гривнях. У разі встановлення тарифів в іноземній валюті сплата здійснюється в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземних валют, що встановлений Національним банком України на день здійснення операції.

8.2.1.Облік операцій з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні

Операції з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні здійснюються касами банків та обмінними пунктами за валютними курсами, які встановлюються головою правління банку до початку робочого дня згідно з наказом (розпорядженням) банку. Згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, інші керівники банку не мають права встановлювати курси купівлі та продажу іноземних валют за гривні. Банк також не має права змінювати значення курсу купівлі та продажу іноземних валют протягом операційного (робочого) дня.

Операції з купівлі готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб, що здійснюються касою банку оформляються квитанцією за формою № 377-К із зазначенням у ній часу здійснення операції та додатково для фізичних осіб-нерезидентів - довідок за формою № 377.

Купівля готівкової іноземної валюти за готівкові гривні касою банку відображаються в обліку такими бухгалтерськими записами:

- на суму купленої іноземної валюти:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму проданої національної валюти:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Операції з продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні фізичним особам-резидентам, що здійснюються касою банку оформляються квитанцією за формою № 377-К із зазначенням у ній часу здійснення операції.

Продаж іноземної валюти касою банку супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- на суму отриманої національної валюти:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму проданої іноземної валюти:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Відображення реалізованого результату від купівлі та продажу іноземної валюти супроводжується такими проводками:

- при позитивному результаті:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів»

Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

- при негативному результаті:

Дт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів».

Здійснені операції з купівлі іноземної валюти за гривні відображаються касою банку в реєстрі купленої іноземної валюти,

а операції з продажу готівкової іноземної валюти за гривні - у реєстрі проданої іноземної валюти.

Банк до початку робочого дня має забезпечити пункти обміну валюти коштами, бланками суворого обліку та обліковими реєстрами. Видача авансу в іноземній валюті та в гривнях працівникам обмінних пунктів відображається такою проводкою:

Дт 1007 «Банкноти та монети в дорозі»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Оприбуткування авансу в іноземній валюті та в гривнях в касу обмінного пункту супроводжується проводкою:

Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 1007 «Банкноти та монети в дорозі».

Після закінчення операційного дня касир обмінного пункту підраховує суму прийнятої і виданої іноземної і національної валюти, роздруковує реєстри купівлі та продажу валют, звітну довідку і денний звіт, та передає їх в касу банку під час щоденної інкасації. Також щоденно формуються фіскальні звіти, які підшиваються до журналу реєстратора розрахункових операцій (РРО) та зберігаються в обмінному пункті.

Операції з купівлі обмінним пунктом готівкової іноземної валюти відображаються в обліку банку такими проводками:

- на загальну суму купленої іноземної валюти:

Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на загальну суму проданої національної валюти:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах».

Операції з продажу обмінним пунктом готівкової іноземної валюти відображаються в обліку банку такими записами:

- на загальну суму проданої іноземної валюти:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- на загальну суму купленої національної валюти:

Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Відображення реалізованого результату від операцій обмінного пункту з купівлі та продажу іноземної валюти супроводжується такими проводками:

- при позитивному результаті:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів»

Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

- при негативному результаті:

Дт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів».

Залишок іноземної і національної валюти, який перевищує ліміт, необхідний для роботи обмінного пункту, здається в касу банку. При цьому здійснюються такі бухгалтерські проведення:

1) Дт 1007 «Банкноти та монети в дорозі»

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

2) Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 1007 «Банкноти та монети в дорозі».

Згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, банкам забороняється встановлювати обмеження щодо номіналу та року емісії банкнот іноземної валюти, які є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, з якою здійснюються валютно-обмінні операції, крім тих, що встановлюються НБУ. Також банкам забороняється здійснювати операції з продажу іноземної валюти через касу одній особі в один операційний (робочий) день у сумі, що перевищує в еквіваленті 80000 гривень, з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Касири кас банків та касири пунктів обміну валюти зобов'язані з'ясовувати резидентність осіб, які мають намір здійснити валютно-обмінну операцію, і попереджати про те, що нерезиденти мають змогу провести зворотний обмін невикористаних коштів у гривнях на іноземну валюту лише за умови пред'явлення ними довідки за формою № 377.

8.2.2. Облік операцій з конвертації готівкової іноземної валюти

Операції з конвертації готівкової іноземної валюти здійснюються банками та їх пунктами обміну валюти лише з тими валютами, що належать до 1 групи Класифікатора іноземних валют. При цьому каси банків проводять зазначені операції для фізичних осіб, як резидентів, так і нерезидентів, а пункти обміну валюти - лише для фізичних осіб-резидентів. Здійснені операції відображаються касою банку та пунктом обміну валюти в реєстрі конвертації іноземної валюти.

Операції з конвертування готівкової іноземної валюти здійснюються з використанням крос-курсу, визначеного згідно з офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют, що встановлений Національним банком України на день проведення операції та відображаються у бухгалтерському обліку банку такими проводками:

- на суму купленої іноземної валюти:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму проданої іноземної валюти:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- на суму вартості купленої іноземної валюти за офіційним курсом:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів» (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента купленої іноземної валюти)

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів» (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента проданої іноземної валюти).

Якщо за операцією з конвертації для видачі клієнту залишається сума в іноземній валюті менша, ніж номінальна вартість мінімальної

купюри, що перебуває в обігу, то цей залишок купується за гривні за курсом купівлі іноземної валюти, установленим банком.

За проведення конверсійних операцій банки отримують комісійну винагороду, яка в обліку відображається за рахунком 6114 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів».

Сплата комісійної винагороди у гривнях за здійснення операції з конвертації іноземної валюти відображається такою проводкою:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 6114 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів».

8.2.3. Облік операцій з прийняття на інкасо банкнот іноземних держав

Прийом у юридичних та фізичних осіб старих і пошкоджених банкнот іноземної валюти може здійснюватися з негайною оплатою та з оплатою після інкасації через іноземні банки.

Інкасо з негайною оплатою можливе в разі пред'явлення банкнот, які мають незначні пошкодження такі як: брак виробника, штампи, плями, розрив навпіл, забруднення внаслідок природного зносу і не мають ознак підробки.

Операція з прийняття на інкасо банкнот іноземних держав з негайною оплатою в обліку банку супроводжується проводками:

- на суму виплачених клієнту нових іноземних банкнот:

Дт 2809 «Інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

- на суму сплачених клієнтом комісійних:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів»;

- на суму номіналу банкнот, одержаних від клієнта:

Дт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо»

Кт 9910 «Контррахунок»;

- на суму номіналу банкнот, відісланих до іноземного банку-кореспондента:

Дт 9831 «Документи і цінності, відіслані на інкасо»

Кт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо»;

- на суму одержаного грошового покриття від банку-кореспондента за інкасованими банкнотами:

1) Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках»

Кт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

2) Дт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»

Кт 2809 «Інша дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

- на суму відправлених банкнот, за якими одержано грошове покриття:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9831 «Документи і цінності, відіслані на інкасо».

На *інкасо з послідуючою оплатою* приймаються банкноти іноземної валюти які значаться у довідниках Інтерполу такими, що знаходяться в стані вилучення чи мають значні пошкодження такі як: розірвані більш ніж на дві частини, сильно забруднені фарбою, чорнилом чи іншими хімічними елементами, обпалені внаслідок пожежі, які не зберегли первинного вигляду та розміру.

Операції з приймання від клієнтів банкнот іноземних держав з послідуючою оплатою супроводжуються такими бухгалтерськими записами:

- на суму сплачених клієнтом комісійних у гривнях:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів»;

- на суму номіналу банкнот, одержаних від клієнта:

Дт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо»

Кт 9910 «Контррахунок»;

- на суму номіналу банкнот, відісланих до іноземного банку-кореспондента:

Дт 9831 «Документи і цінності, відіслані на інкасо»

Кт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо»;

- на суму одержаного грошового покриття від банку-кореспондента за інкасованими банкнотами:

Дт 1500 «Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках»

Кт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

- на суму відправлених банкнот, за якими одержано грошове покриття:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9831 «Документи і цінності, відіслані на інкасо».

Після одержання грошового покриття від іноземного банку, за відправленими на інкасо банкнотами, банк повідомляє про це свого клієнта. Виплата відшкодування здійснюється після пред'явлення клієнтом квитанції про здані на інкасо банкноти відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

8.3. Облік операцій з купівлі та продажу банківських металів з фізичною поставкою

Проведення банками операцій з банківськими металами регламентується Положенням про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами, затвердженим постановою Правління НБУ від 6.08.2003 р. № 325.

Приймання банківських металів від клієнтів здійснюється за такими первинними документами:

- заявою про приймання (видачу) банківських металів - для зарахування на власні поточні, вкладні (депозитні) рахунки, за операціями з конвертації одного банківського металу в інший від фізичних осіб, а також від уповноважених банків і промислових споживачів для погашення кредиту та процентів у банківських металах;
- квитанцією за формою № 377-О - за операціями з обміну зливка (зливків) банківського металу на зливки (зливки) меншої (більшої) маси;

- квитанцією за формою № 377-К - за операціями з купівлі банком банківських металів у фізичних осіб.

Видача банківських металів клієнтам здійснюється за такими первинними документами:

- заявою про приймання (видачу) банківських металів - з власних поточних, вкладних (депозитних) рахунків, уключаючи виплати процентів за депозитами в банківських металах, за операціями з конвертації одного банківського металу в інший фізичним особам, а також уповноваженим банкам і промисловим споживачам у разі надання їм кредиту в банківських металах;
- квитанцією за формою № 377-О - за операціями з обміну зливка (зливків) банківського металу на зливки (зливок) меншої (більшої) маси;
- квитанцією за формою № 377-К - за операціями з продажу банком банківських металів фізичним особам.

Облік банківських металів здійснюється за балансовими рахунками розділу 11 «Банківські метали» Плану рахунків, а саме:

➤ **1101 «Банківські метали в банку».** За дебетом рахунку відображається вартість банківських металів, що надходять до каси банку (філії). За кредитом рахунку відображається вартість банківських металів, що вибувають із каси банку (філії).

➤ **1102 «Банківські метали у відділенні банку».** За дебетом рахунку відображається вартість банківських металів, що надходять до каси відділення банку (філії). За кредитом рахунку відображається вартість банківських металів, що вибувають із каси відділення банку (філії).

➤ **1107 «Банківські метали у дорозі».** За дебетом рахунку відображається вартість банківських металів, що відправлені до філій, відділень банку, іншим банкам (їх філіям, відділенням). За кредитом рахунку відображається вартість банківських металів, що надійшли за призначенням.

Під час проведення операцій з купівлі банківських металів у фізичних та юридичних осіб здійснюються такі проводки:

- на кількість купленого банківського металу в трійських унціях:

Дт 1101 «Банківські метали в банку», або

1102 «Банківські метали у відділенні банку»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму купленого банківського металу в гривнях за курсом купівлі:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»;

- на суму різниці між вартістю купленого банківського металу за поточним офіційним курсом та його вартістю за курсом купівлі:

- у разі отримання прибутку:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

- у разі отримання збитку:

Дт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- під час виплати клієнту готівки з каси банку:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку».

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»;

- під час зарахування коштів на коррахунки банків, поточні, вкладні (депозитні) рахунки:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1200, 1500, 2600, 2620, 2630, 2635, 2650.

Під час проведення операцій з продажу банківських металів фізичним та юридичним особам здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- під час сплати клієнтом готівки в касу банку:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- під час перерахування клієнтами, іншими банками коштів з рахунків:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1200, 1500, 2600, 2620, 2630, 2635, 2650

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму проданого банківського металу:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»;

- на суму різниці між вартістю проданого банківського металу за офіційним курсом та його вартістю за курсом продажу:

- у разі отримання прибутку:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

- у разі отримання збитку:

Дт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- під час видачі проданого банківського металу:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт 1101 «Банківські метали в банку», або

1102 «Банківські метали у відділенні банку».

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України, відображення в обліку операцій може здійснюватися банком відповідно до облікової політики без використання рахунку 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу

іноземної валюти, банківських і дорогоцінних металів для клієнтів банку».

Операції з конвертування банківських металів на валютному ринку України класифікуються як продаж одного металу з одночасною купівлею іншого. У бухгалтерському обліку ці операції відображаються за рахунками 1101 «Банківські метали в банку», або 1102 «Банківські метали у відділенні банку» аналогічно до методики обліку операцій з конвертування іноземної валюти.

Бухгалтерський облік банківських металів, отриманих банком на відповідальне зберігання або в заставу з фізичною поставкою, здійснюється за позабалансовими рахунками 9703 «Інші активи на зберіганні» та 9500 «Отримана застава» з обов'язковою фіксацією характерних ознак цих металів: вид, вигляд (зливки, порошки, монети), кількість, проба, виробник, серійний номер зливка, ампули, банки (за наявності), маса в трійських унціях (за наявності) та інших ознак.

Обмін банківських металів (надходження до банку зливок банківського металу однієї ваги та вибуття зливок того самого металу іншої ваги, які є еквівалентними за загальною вагою та вартістю за офіційним (обліковим) курсом, установленим для банківських металів Національним банком) у бухгалтерському обліку не відображається.

Банк самостійно визначає порядок обліку маси банківського металу та розробляє реєстри обліку для накопичення інформації про масу банківських металів у грамах та в трійських унціях з точністю до 0,001 трійської унції. У цьому разі банк має забезпечити формування статистичної звітності та надання інформації про масу банківських металів з точністю до 0,01 трійської унції.

8.4. Облік безготівкових операцій з купівлі та продажу іноземної валюти та банківських металів за дорученням клієнтів банку

Безготівкові операції з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів банки здійснюють як за дорученням клієнтів, так і з метою виконання власних зобов'язань. Ці операції регламентуються такими нормативно-правовими актами:

– Положенням про порядок та умови торгівлі іноземною валютою, затвердженим постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281;

– Положенням про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами, затвердженим постановою Правління НБУ від 6.08.2003 р. № 325.

Облік безготівкових обмінних операцій банків регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р.

Для відображення операцій з купівлі-продажу безготівкової валюти за дорученням клієнтів банки використовують рахунки:

- **2800 «Дебіторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку».** Цей рахунок призначений для обліку сум заборгованості клієнтів у разі авансування або нестачі попередньо депонованих ними коштів для купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів, за їх дорученням. За дебетом рахунку проводяться суми авансування або перевищення вартості іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів над сумою попередньо депонованих клієнтами коштів. За кредитом рахунку проводяться суми, що надходять у погашення авансів;
- **2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку».** Даний рахунок використовується для обліку сум, перерахованих з рахунків клієнтів, або сум, які підлягають перерахуванню на них, за операціями з купівлі - продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів. За кредитом рахунку проводяться суми, які отримані від клієнтів за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів. За дебетом рахунку проводяться використані суми, перераховані за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів.

В аналітичному обліку до рахунків 2800 «Дебіторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів» та 2900

«Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів» відкриваються окремі рахунки у розрізі валют.

За проведення операцій з безготівкової купівлі чи продажу іноземної валюти за дорученням клієнтів банки отримують комісійну винагороду у гривнях і обліковують її за рахунком 6114 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів».

Купівля банком за дорученням клієнтів іноземної валюти чи банківських металів за національну валюту на міжбанківському валютному ринку України відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- перерахування клієнтом коштів в національній валюті на купівлю іноземної валюти чи банківських металів з врахуванням комісійної винагороди:

Дт Рахунки для обліку коштів клієнтів 2600, 2620, 2650

Кт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»;

- перерахування клієнтом суми збору на обов'язкове державне пенсійне страхування:

Дт Рахунки для обліку коштів клієнтів 2600, 2620, 2650

Кт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

- перерахування банком коштів у національній валюті продавцю іноземної валюти чи банківських металів:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

- зарахування іноземної валюти чи банківських металів, що куплені і отримані для клієнтів:

Дт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1500, 1600

Кт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»;

- зарахування купленої іноземної валюти чи банківських металів на рахунок клієнта:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт Рахунки для обліку коштів клієнтів 2600, 2620, 2650;

- зарахування комісійної винагороди в доходи банку:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт 6114 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів»;

- повернення клієнту залишку його коштів в національній валюті, якщо іноземна валюта чи банківські метали куплені за курсом, що нижчий, ніж заявлено клієнтом:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт Рахунки для обліку коштів клієнтів 2600, 2620, 2650.

Операції з купівлі іноземної валюти за іншу іноземну валюту чи банківські метали за дорученням клієнта відображаються в обліку такими самими бухгалтерськими проведеннями як і при операціях з купівлі іноземної валюти чи банківських металів за національну валюту.

Облік операцій з продажу іноземної валюти та банківських металів за гривні чи іншу іноземну валюту за дорученням клієнтів банку супроводжується такими проводками:

- списання з рахунку клієнта-продавця іноземної валюти чи банківських металів:

Дт Рахунки для обліку коштів клієнтів 2600, 2620, 2650

Кт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»;

- перерахування іноземної валюти чи банківських металів покупцю:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1500, 1600;

- зарахування на кореспондентський рахунок гривні, що отримана для клієнтів за продану іноземну валюту чи банківські метали:

Дт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600

Кт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»;

- утримання банком комісійної винагороди за продаж іноземної валюти чи банківських металів:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт 6114 «Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів»;

- зарахування клієнту гривні за продану іноземну валюту чи банківські метали:

Дт 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку»

Кт Рахунки для обліку коштів клієнтів 2600, 2620, 2650.

ТЕМА 9. ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ І НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Питання до розгляду

- 9.1. *Поняття необоротних активів банку та їх класифікація.*
- 9.2. *Методологічні засади бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів.*
- 9.3. *Облік операцій з придбання основних засобів і нематеріальних активів.*
- 9.4. *Облік витрат на підтримання об'єктів необоротних активів у робочому стані та поліпшення основних засобів і удосконалення нематеріальних активів.*
- 9.5. *Амортизація основних засобів та нематеріальних активів. Методи нарахування амортизації.*
- 9.6. *Визнання зменшення корисності основних засобів та нематеріальних активів.*
- 9.7. *Облік вибуття основних засобів та нематеріальних активів.*

9.1. Поняття необоротних активів банку та їх класифікація

Необоротні активи - це основні засоби (необоротні матеріальні активи) та нематеріальні активи.

Основні засоби – це матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг (оренду) іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються за такими групами:

а) основні засоби:

- земельні ділянки;
- будинки, споруди і передавальні пристрої;
- машини та обладнання;
- транспортні засоби;
- інструменти, прилади, інвентар (меблі);

–інші основні засоби;

б) інші необоротні матеріальні активи:

–бібліотечні фонди;

–малоцінні необоротні матеріальні активи;

–тимчасові (нетитульні) споруди;

–інші необоротні матеріальні активи;

в) незавершені капітальні інвестиції.

На підставі зазначених груп банки самостійно здійснюють класифікацію основних засобів і встановлюють вартісні ознаки предметів, що входять до складу необоротних матеріальних активів.

Земля чи будівля або частина будівлі, або їх поєднання, що утримувані власником або лізингоодержувачем за договором про фінансовий лізинг (оренду) з метою отримання лізингових (орендних) платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей відноситься до категорії «**інвестиційна нерухомість**».

До інвестиційної нерухомості належать:

– земля, що утримується з метою отримання вигод від зростання капіталу в довгостроковій перспективі, а не для реалізації в короткостроковій перспективі в процесі діяльності;

– земля, подальше використання якої на цей час не визначено;

– будівля, що перебуває у власності банку або в розпорядженні за договором про фінансовий лізинг (оренду) та надається в лізинг (оренду) за одним або кількома договорами про оперативний лізинг (оренду);

– будівля, що не зайнята на цей час та призначена для надання в лізинг (оренду) за одним або кількома договорами про оперативний лізинг (оренду).

Нематеріальний актив - це актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується банком з метою використання у своїй діяльності понад один рік (або один операційний цикл, якщо він перевищує один рік) в адміністративних цілях або надання в лізинг (оренду) іншим особам.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими їх групами:

– права на користування майном (земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо);

- права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);
- авторське право та суміжні з ним права (право на комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних) тощо);
- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (право на проведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Банки самостійно визначають групи залежно від виду та способу використання нематеріальних активів у своїй діяльності.

Банк має класифікувати **необоротні активи як утримувані для продажу**, якщо балансова вартість таких активів відшкодуватиметься шляхом операції з продажу, а не поточного використання.

Необоротні активи класифікуються як утримувані для продажу, якщо на дату прийняття рішення щодо визнання їх активами, що утримуються для продажу, виконуються такі умови: стан активів, у якому вони перебувають, дає змогу здійснити негайний продаж і є високий ступінь імовірності їх продажу протягом року з дати класифікації.

9.2. Методологічні засади бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку банків України інформації про операції з основними засобами та нематеріальними активами регламентуються Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженою постановою Правління НБУ № 480 від 20.12.2005 р.

Згідно із зазначеною Інструкцією, об'єкт основних засобів або нематеріальний актив (придбаний або створений) визнається активом, якщо є імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, і його вартість може бути достовірно визначена.

Одиницею обліку основних засобів є окремий інвентарний об'єкт основних засобів. Бібліотечні фонди, внутрішні телефонна і комп'ютерна мережі, системи безпеки (відеоспостереження) та

комплекс охоронно-пожежної сигналізації можуть обліковуватись як окремий інвентарний об'єкт основних засобів. Формування бібліотечного фонду здійснюється відповідно до законодавства України.

Придбані (створені) основні засоби та нематеріальні активи визнаються за первісною вартістю. Первісна вартість придбаного об'єкта основних засобів складається з таких витрат:

- суми, що сплачується постачальникам активів (з вирахуванням торговельних знижок) та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційних зборів, державного мита та аналогічних платежів, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються банку);
- витрат зі страхування ризиків, пов'язаних з доставкою основних засобів;
- витрат на транспортування, установку, монтаж, налагодження основних засобів;
- інших витрат, що безпосередньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, у якому вони придатні для використання за призначенням.

Адміністративні та інші витрати, які не належать безпосередньо до витрат на придбання або доведення об'єкта до робочого стану, не включаються до його первісної вартості.

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з вартості придбання (з вирахуванням торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, придатного для використання за призначенням.

Нематеріальний актив, отриманий у результаті його розроблення, слід відображати в балансі, якщо банк має:

- намір, технічні засоби та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, придатного для реалізації або використання;
- змогу отримати майбутні економічні вигоди від реалізації або використання нематеріального активу;

– інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних із розробленням нематеріального активу.

Якщо нематеріальний актив не відповідає зазначеним критеріям визнання, то витрати, що пов'язані з його придбанням або створенням, визнаються витратами звітного періоду, протягом якого вони були здійснені.

Не визнаються нематеріальним активом і підлягають відображенню в складі витрат звітного періоду, у якому вони були здійснені, такі витрати: на дослідження; на підготовку і перепідготовку кадрів; на рекламу; на створення, реорганізацію та переміщення банку або його частини; на створення внутрішньої ділової репутації банку, вартість видань.

Первісна вартість окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, за які сплачена загальна сума, визначається розподілом цієї суми пропорційно справедливій вартості кожного з придбаних об'єктів. Первісна вартість об'єктів, переведених з оборотних активів, товарів, готової продукції тощо до основних засобів, дорівнює їх собівартості.

Нематеріальні активи, отримані внаслідок об'єднання банків, визнаються в бухгалтерському обліку та оцінюються за їх справедливою вартістю. Якщо їх справедливу вартість визначити неможливо, то вони відображаються в складі гудвілу.

Справедливою вартістю придбаних ідентифікованих активів (земля, будівлі, машини та устаткування) є їх ринкова вартість. Якщо немає даних про ринкову вартість машин та устаткування, то використовується відновлювальна вартість з вирахуванням суми зносу на дату оцінки. Для інших основних засобів справедливою вартістю є відновлювальна вартість з вирахуванням суми зносу на дату оцінки.

Первісна вартість об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, отриманого в обмін на подібний об'єкт, дорівнює залишковій вартості переданого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів. Якщо залишкова вартість переданого об'єкта перевищує його справедливу вартість, то різниця відображається за рахунками витрат. Первісною вартістю об'єкта основних засобів чи нематеріальних активів, отриманого в обмін на подібний об'єкт, є справедлива вартість переданого об'єкта.

Первісна вартість об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, отриманого в обмін (або частковий обмін) на неподібний

об'єкт, дорівнює справедливій вартості переданого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, збільшеній (зменшеній) на суму грошових коштів або їх еквівалентів, що були передані (отримані) під час обміну.

Створені основні засоби та нематеріальні активи визнаються активами за тими самими критеріями, що визначені для придбаних необоротних активів. Первісна вартість об'єкта основних засобів і нематеріальних активів, створених банком, включає прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, що безпосередньо пов'язані зі створенням цього активу та доведенням його до стану, придатного для використання за призначенням.

Первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта, у результаті чого збільшуються майбутні економічні вигоди, первісно очікувані від використання цього об'єкта. Первісна вартість нематеріальних активів збільшується на суму витрат, пов'язаних з удосконаленням цих нематеріальних активів і підвищенням їх можливостей та строку використання, що сприятиме збільшенню первісно очікуваних майбутніх економічних вигод.

Витрати, що здійснюються для підтримання об'єкта основних засобів і нематеріальних активів у придатному для використання стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання, включаються до складу витрат звітного періоду і не впливають на його залишкову вартість.

Після первісного визнання об'єкта основних засобів як активу його подальший облік має здійснюватися із застосуванням одного з таких двох методів:

а) за первісною вартістю (собівартістю) з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від зменшення корисності;

б) за переоціненою вартістю (справедливою вартістю) з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від зменшення корисності.

Обраний метод банки зобов'язані застосовувати для всіх об'єктів певної групи основних засобів і не поєднувати об'єкти з різними методами оцінки в одну групу.

У разі застосування методу первісної вартості (собівартості) переоцінка необоротних активів не здійснюється.

Переоцінку потрібно здійснювати, якщо залишкова вартість об'єкта суттєво відрізняється від його справедливої вартості на дату складання балансу. Під час переоцінки об'єкта основних засобів на ту саму дату має здійснюватися переоцінка всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить цей об'єкт. Переоцінка групи основних засобів, об'єкти якої вже зазнали переоцінки, надалі має проводитися з такою регулярністю, щоб їх залишкова вартість на дату балансу суттєво не відрізнялася від справедливої вартості.

Не підлягають переоцінці малоцінні необоротні матеріальні активи і бібліотечні фонди, якщо амортизація їх вартості нараховується у першому місяці використання в розмірі 50 % вартості, що амортизується, а решта 50% процентів вартості, що амортизується, - у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання їх активом або в першому місяці їх використання в розмірі 100 % вартості.

Порядок проведення переоцінки банк визначає самостійно з урахуванням вимог законодавства України.

Після первісного визнання нематеріального активу його облік надалі має здійснюватися із застосуванням одного з таких двох методів:

а) за первісною вартістю (собівартістю) з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від зменшення корисності;

б) за переоціненою вартістю (справедливою вартістю) з вирахуванням накопиченої амортизації та накопичених збитків від зменшення корисності.

Банки здійснюють оцінку нематеріальних активів за справедливою вартістю, якщо для таких активів є активний ринок. У разі переоцінки окремого об'єкта нематеріальних активів слід переоцінювати всі інші активи тієї групи, до якої належить цей об'єкт (крім тих, щодо яких немає активного ринку). Якщо банк здійснив переоцінку об'єктів відповідної групи нематеріальних активів, то надалі вони підлягають щорічній переоцінці.

На кожен дату балансу визнається зменшення корисності необоротних активів, якщо є свідчення можливої втрати економічної вигоди. Корисність необоротних активів зменшується, якщо їх балансова вартість перевищує оцінену суму очікуваного відшкодування.

Банки зобов'язані переглядати на зменшення корисності нематеріальні активи з невизначеним строком корисного використання та нематеріальні активи, які не можуть використовуватися за призначенням незалежно від наявності ознак зменшення корисності. Тест на зменшення корисності має проводитися в будь-який час протягом звітного періоду за умови, що він проводитиметься щорічно в один і той самий час. Вперше придбані нематеріальні активи підлягають перегляду на зменшення корисності до закінчення поточного звітного року. Гудвіл, що виник під час об'єднання, переглядається на зменшення корисності щорічно.

Втрати від зменшення корисності за необоротними активами, які не переоцінювалися, визнаються у звіті про фінансові результати, а за необоротними активами, які переоцінювалися, - зменшенням додаткового капіталу за результатами переоцінки.

Об'єкти основних засобів і нематеріальних активів припиняють визнаватися в балансі в разі їх вибуття внаслідок продажу, безоплатного передавання, втрати або невідповідності критеріям їх визнання як активів.

9.3. Облік операцій з придбання основних засобів та нематеріальних активів

Придбання основних засобів і нематеріальних активів за національну валюту відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) передоплата:

Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»

Кт Рахунки з обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1200, 2600;

б) капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію основними засобами та нематеріальними активами:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або

4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або

4431 «Обладнання, що потребує монтажу»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»;

в) визнання основних засобів і нематеріальних активів у балансі банку:

Дт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів», або

4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або

4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або

4431 «Обладнання, що потребує монтажу».

Придбання основних засобів і нематеріальних активів за іноземну валюту відображається такими проводками:

а) передоплата:

Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках - на суму в іноземній валюті»;

б) визнання необоротних активів у балансі банку:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів» - на суму в іноземній валюті;

2) Дт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» - на суму в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату перерахування коштів в іноземній валюті.

Дебіторська заборгованість з придбання необоротних активів є немонетарною статтею і не підлягає переоцінці у зв'язку із зміною офіційного курсу гривні до іноземних валют.

Придбання об'єкта основних засобів або нематеріальних активів в обмін на подібний об'єкт у бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

а) якщо залишкова вартість переданого активу дорівнює його справедливій вартості:

1) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або

4409 «Знос основних засобів», або

4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу переданого активу;

2) Дт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на залишкову вартість переданого і первісну отриманого активу;

б) якщо залишкова вартість переданого активу перевищує його справедливу вартість:

1) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або

4409 «Знос основних засобів», або

4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» - на суму зносу переданого активу;

2) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або

4409 «Знос основних засобів», або

4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на справедливу вартість переданого і первісну вартість отриманого активу.

3) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» - на різницю між залишковою і справедливою вартістю переданого активу.

9.4. Облік витрат на підтримання об'єктів необоротних активів у робочому стані та поліпшення основних засобів і удосконалення нематеріальних активів

Під час проведення робіт для підтримання об'єкта основних засобів і нематеріальних активів у робочому стані здійснюються такі проводки:

а) передоплата:

Дт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) виконані роботи:

Дт 7420 «Витрати на утримання власних основних засобів і нематеріальних активів»

Кт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги».

Облік витрат, пов'язаних із поліпшенням основних засобів та вдосконаленням нематеріальних активів, здійснюється за рахунками з обліку капітальних інвестицій.

Поліпшення основних засобів і вдосконалення нематеріальних активів відображаються такими проводками:

а) передоплата:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або

4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) віднесення суми витрат на поліпшення та вдосконалення на збільшення вартості об'єкта:

Дт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби»

Кт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або

4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами».

Заміна елементів або конструктивних частин об'єкта основних засобів відображається в обліку під час її здійснення такими бухгалтерськими проводками:

а) якщо балансову вартість частини активу, що підлягає заміні, можна визначити, то списується вартість заміненого активу і визнається вартість нового активу:

1) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів» - на суму збитку від вибуття заміненого активу
Дт 4409 «Знос основних засобів» - на суму зносу заміненого активу
Кт 4400 «Основні засоби» - на первісну вартість заміненого активу;

2) Дт 4400 «Основні засоби»;

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» - на первісну вартість придбаного активу;

б) якщо балансову вартість частини активу, що підлягає заміні, неможливо визначити:

- замінюється частина активу, що приводить до збільшення строку корисного використання об'єкта основних засобів. У цьому разі в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 4409 «Знос основних засобів»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» - на первісну вартість придбаного для заміни активу;

- замінюється частина активу, що приводить до збільшення кількості або якості продуктивності активу. У цьому разі в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» - на первісну вартість придбаного для заміни активу.

Придбання обладнання, що потребує монтажу, відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) передоплата:

Дт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) передавання для монтажу обладнання, що його потребує:

Дт 4431 «Обладнання, що потребує монтажу»

Кт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»;

в) уведення в експлуатацію обладнання після монтажу:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 4431 «Обладнання, що потребує монтажу».

9.5 Амортизація основних засобів та нематеріальних активів

Амортизація - це систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Нарахування амортизації необоротних активів передбачає визначення:

- 1) строку корисного використання (експлуатації);
- 2) вартості, що амортизується;
- 3) методу амортизації.

Строк корисного використання – це очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг).

Вартість, яка амортизується - це первісна або переоцінена вартість необоротних активів за вирахуванням їх ліквідаційної вартості. Під останньою розуміють суму коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією).

Метод амортизації – це модель, за якою корисність необоротного активу, як очікується, буде спожита.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, вартість усіх необоротних (матеріальних та нематеріальних) активів підлягає амортизації (крім вартості землі і незавершених капітальних інвестицій).

Амортизація не нараховується, якщо балансова вартість необоротних активів дорівнює їх ліквідаційній вартості. Амортизація не нараховується за об'єктами основних засобів, що є предметами антикваріату.

Амортизація необоротних активів може здійснюватися окремо за складовою частиною об'єкта. Для розрахунку амортизації частини об'єктів, що мають однакові строки корисного використання, можуть бути згруповані.

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється банком під час їх первісного визнання. Амортизація необоротних активів не припиняється на період їх реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації. Нарахування амортизації необоротних активів припиняється на одну з двох дат, що настає раніше: на дату переведення активів до категорії необоротних активів, утримуваних для продажу, або на дату припинення визнання активів.

Строк корисного використання (експлуатації) основних засобів і нематеріальних активів визначається банком самостійно.

Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів і нематеріальних активів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання та наприкінці кожного фінансового року.

Нарахування амортизації починається з першого числа місяця, наступного за звітним, у якому об'єкт основних засобів і нематеріальних активів став придатним для корисного використання, і припиняється, починаючи з першого числа місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів і нематеріальних активів.

Амортизація об'єкта основних засобів і нематеріальних активів нараховується виходячи з нового строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання.

Нарахована сума амортизації необоротних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- амортизація основних засобів:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4409 «Знос основних засобів»;

- амортизація нематеріальних активів:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»;

- амортизація інших необоротних матеріальних активів:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів».

Необоротні активи, що повністю амортизовані і використовуються банком у його діяльності, у бухгалтерському обліку відображаються за відповідними рахунками з обліку первісної (переоціненої)

вартості активів та нарахованого зносу (накопиченої амортизації) до часу списання їх з балансу.

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів здійснюється відповідно до внутрішніх положень банку з обліку основних засобів і нематеріальних активів.

Амортизацію основних засобів (крім інших необоротних матеріальних активів) банки нараховують із застосуванням таких методів:

- прямолінійного;
- зменшення залишкової вартості;
- прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивного;
- виробничого.

Амортизація інших необоротних матеріальних активів нараховується за прямолінійним або виробничим методом.

Прямолінійний метод – це метод, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів. В основі прямолінійного методу лежить припущення, що вигоди, отримані від необоротного активу впродовж терміну його експлуатації є однаковими в кожному році.

Метод зменшення залишкової вартості – це метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату, з якої починається нарахування амортизації, та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у процентах) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта в результаті ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості – це метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної його вартості на дату, з якої починається нарахування амортизації, та річної норми амортизації, яка обчислюється залежно від строку корисного використання об'єкта, і подвоюється.

Кумулятивний метод - це метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку

корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання.

Виробничий метод передбачає визначення місячної суми амортизації як добутку фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який банк очікує виробити (виконати) із використанням об'єкта основних засобів.

Банк має регулярно, наприкінці кожного фінансового року, переглядати методи нарахування амортизації основних засобів на відповідність економічним вигодам, що очікує отримати від їх застосування, та вносити відповідні зміни в облікову політику як зміни облікової оцінки. Норми амортизації відповідно до нового методу амортизації визначаються виходячи із залишкової вартості відповідного об'єкта.

Амортизація малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів може нараховуватись у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 процентів його вартості, що амортизується, а решта 50 процентів вартості, що амортизується, - у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання їх активом або в першому місяці використання об'єкта в розмірі 100 процентів його вартості.

Метод амортизації основних засобів і нематеріальних активів обирається банком самостійно, залежно від умов отримання майбутніх економічних вигод. Якщо для нематеріальних активів ці умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу.

У разі зміни методу нарахування амортизації новий метод застосовується, починаючи з місяця, наступного за тим, у якому відбулися зміни.

Під час розрахунку вартості, яка амортизується, ліквідаційна вартість нематеріальних активів прирівнюється до нуля, крім таких випадків: якщо є безвідмовне зобов'язання іншої особи щодо придбання цього об'єкта наприкінці строку його корисного використання; якщо ліквідаційна вартість може бути визначена на підставі інформації наявного активного ринку та очікується, що цей ринок функціонуватиме наприкінці строку корисного використання цього об'єкта.

Нарахування амортизації здійснюється щомісяця. Місячна сума амортизації визначається діленням суми амортизації за повний рік корисного використання на 12.

У практиці вітчизняних банків найбільш розповсюдженим є прямолінійний метод. Це пояснюється простотою застосування даного методу, а також його позитивним впливом на чистий прибуток банку: у перші роки використання основних засобів амортизація, розрахована прямолінійним методом, є менша, ніж при застосуванні прискорених методів.

9.6. Визнання зменшення корисності основних засобів та нематеріальних активів

Втрати від зменшення корисності об'єктів основних засобів і нематеріальних активів включаються до складу витрат звітного періоду із збільшенням у балансі суми зносу основних засобів і накопиченої амортизації об'єктів нематеріальних активів. При цьому здійснюється така проводка:

Дт 7499 «Інші витрати»

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або
4409 «Знос основних засобів».

Втрати від зменшення корисності об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, що обліковуються за переоціненою вартістю, спрямовуються на зменшення додаткового капіталу із включенням різниці між сумою чергової (останньої) уцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів і нематеріальних активів і сумою перевищення до витрат звітного періоду. При цьому виконуються такі бухгалтерські проводки:

- у разі зменшення корисності основних засобів:

1) Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»

Дт 7499 «Інші витрати»

Кт 4400 «Основні засоби»;

2) Дт 4409 «Знос основних засобів»

Кт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»;

- у разі зменшення корисності нематеріальних активів:

1) Дт 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»

Дт 7499 «Інші витрати»

Кт 4300 «Нематеріальні активи»;

- 2) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»
Кт 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів».

За наявності ознак, що свідчать про відновлення корисності об'єкта основних засобів і нематеріальних активів, сума такого відновлення, але не більша, ніж сума попереднього її зменшення, відображається як визнання доходу з одночасним зменшенням суми зносу об'єкта основних засобів і накопиченої амортизації об'єктів нематеріальних активів. У такому разі здійснюється проводка:

- Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або
4409 «Знос основних засобів»

Кт 6499 «Інші доходи».

Відновлення корисності об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, що обліковуються за переоціненою вартістю, включається до складу доходів звітного періоду з відображенням різниці між сумою чергової (останньої) дооцінки залишкової вартості об'єкта основних засобів і нематеріальних активів і сумою перевищення в складі додаткового капіталу. При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

- у випадку відновлення корисності основних засобів:

- 1) Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»

Кт 6499 «Інші доходи»;

- 2) Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів»

Кт 4409 «Знос основних засобів»;

- у випадку відновлення корисності нематеріальних активів:

Дт 4300 «Нематеріальні активи»

Кт 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»

Кт 6499 «Інші доходи»;

- 2) Дт 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів».

9.7. Облік вибуття основних засобів та нематеріальних активів

Фінансовий результат від вибуття об'єктів основних засобів і нематеріальних активів визначається як різниця між надходженням коштів за основні засоби і нематеріальні активи (з

вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям основних засобів і нематеріальних активів) та їх залишковою вартістю.

Сума залишкової вартості об'єкта, що перевищує суму виручки від його реалізації, відображається за дебетом рахунку 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів», а сума виручки від реалізації, що перевищує залишкову вартість, - за кредитом рахунку 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів».

Реалізація основних засобів і нематеріальних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі перевищення суми залишкової вартості об'єкта порівняно із сумою виручки від його реалізації:

Дт Рахунки для обліку коштів на кореспондентському рахунку та коштів клієнтів 1200, 2600, 2620, 2650 - на суму виручки від реалізації

Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або

4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів» - на суму зносу (амортизації)

Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів» - на різницю між залишковою вартістю об'єкта та виручкою від його реалізації

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) у разі перевищення суми виручки від реалізації порівняно із сумою залишкової вартості об'єкта:

Дт Рахунки для обліку коштів на кореспондентському рахунку та коштів клієнтів 1200, 2600, 2620, 2650 - на суму виручки від реалізації

Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або

4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів» - на суму зносу (амортизації)

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або

4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» - на первісну вартість об'єкта

Кт 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів» - на різницю між виручкою від реалізації об'єкта та його на залишковою вартістю;

в) за переоціненими основними засобами і нематеріальними активами, додатково на суму, що обліковується за рахунком 5100 або 5101 виконується така проводка:

Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів», або

5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»

Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Безоплатне передавання основних засобів і нематеріальних активів здійснюється аналогічно до їх реалізації (крім передавання між підвідомчими установами). Порядок безоплатного передавання активів між підвідомчими установами визначається банком самостійно.

У разі часткової ліквідації об'єкта основних засобів його первісна (переоцінена) вартість і знос зменшуються відповідно на суму первісної (переоціненої) вартості та зносу ліквідованої частини об'єкта. Часткова ліквідація в обліку відображається такими проводками:

Дт 4409 «Знос основних засобів»

Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4400 «Основні засоби» - на суму часткової ліквідації об'єкта.

Під час списання з балансу основних засобів здійснюються такі проводки:

1) Дт 4409 «Знос основних засобів», або

4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» - на суму зносу;

2) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4400 «Основні засоби», або

4500 «Інші необоротні матеріальні активи» - на залишкову вартість.

ТЕМА 10. ОБЛІК ДОХОДІВ І ВИТРАТ

Питання до розгляду:

- 10.1. Економічний зміст доходів і витрат банків та їх класифікація.
- 10.2. Методологічні засади бухгалтерського обліку доходів і витрат.
- 10.3. Облік процентних доходів та витрат банку.
- 10.4. Облік комісійних доходів і витрат банку.
- 10.5. Облік загальних адміністративних витрат.

10.1. Економічний зміст доходів і витрат банків та їх класифікація

У нормативно-правових актах НБУ **доходи** трактуються як збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, що призводить до збільшення власного капіталу (за винятком збільшення капіталу за рахунок внесків акціонерів), а **витрати** - як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками).

Важливе значення для правильного відображення в бухгалтерському обліку доходів та витрат банків має їх класифікація. У банківському фінансовому обліку всі доходи та витрати класифікуються на доходи та витрати, отримані в результаті:

- ✓ операційної діяльності;
- ✓ інвестиційної діяльності;
- ✓ фінансової діяльності.

У результаті **операційної діяльності** в банку виникають такі доходи і витрати:

- процентні доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- дохід у вигляді дивідендів;
- витрати на формування спеціальних резервів банку;
- доходи від повернення раніше списаних активів;
- інші операційні доходи і витрати;

- загальні адміністративні витрати;
- податок на прибуток.

Розглянемо більш детально зазначені вище доходи та витрати банку.

Процентні доходи і витрати - це операційні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно часу із застосуванням ефективної ставки відсотка. До них належать: доходи за операціями з коштами, розміщеними в інших банках; витрати, за операціями з коштами, залученими від інших банків; доходи за кредитами та депозитами, наданими юридичним та фізичним особам, витрати за отриманими депозитами та кредитами; доходи та витрати за іншими фінансовими інструментами, у тому числі за цінними паперами; доходи (витрати) у вигляді амортизації дисконту (премії).

Комісійні доходи і витрати – це операційні доходи і витрати за наданими (отриманими) послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою. Комісії за наданими (отриманими) послугами залежно від мети їх оцінки та основи обліку пов'язаного з ними фінансового інструменту поділяються на три групи.

1) Комісії, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Ці комісії визнаються в складі первісної вартості фінансового інструменту і впливають на визначення сум дисконту та премії за цим фінансовим інструментом. До них належать такі комісії:

- ✓ комісії за ініціювання кредиту, що отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту, що не обліковується в торговому портфелі з визнанням переоцінки через прибутки/збитки;
- ✓ комісії, що отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання або придбання кредиту;
- ✓ комісії, що отримані (сплачені) банком від випуску боргових зобов'язань, що обліковуються за амортизованою собівартістю.

Комісії за ініціювання кредиту, що отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту, що не обліковується в торговому портфелі з визнанням переоцінки через

прибутки/збитки, включають: комісії за оцінку фінансового стану позичальника; комісії за оцінку гарантій, застав; комісії за обговорення умов інструменту; комісії за підготовку, оброблення документів та завершення операції тощо.

Комісії, що отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання або придбання кредиту, визнаються невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту, якщо є ймовірність того, що кредитний договір буде укладено. Якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту, то на кінець строку зобов'язання комісії визнаються комісійними доходами (витратами).

Якщо фінансовий інструмент обліковується за справедливою вартістю із визнанням змін справедливої вартості через прибутки/збитки, то комісії, отримані (сплачені) банком, визнаються комісійними доходами (витратами) під час первісного визнання такого фінансового інструменту.

2) Комісії, що отримуються (сплачуються) під час надання послуг. До них належать:

- ✓ комісії за розрахунково-касове обслуговування клієнтів;
- ✓ комісії за обслуговування кредитної заборгованості;
- ✓ комісії за резервування кредитної лінії, які розраховуються на пропорційній часу основі протягом строку дії зобов'язання;
- ✓ комісії за управління інвестицією тощо.

3) Комісії, що отримуються (сплачуються) після завершення певної операції. До них належать комісії за розподіл акцій (часток) клієнтів, розміщення цінних паперів за операціями з андеррайтингу, за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів, синдикування кредиту, за довірче обслуговування клієнтів тощо.

Прибутки (збитки) від торговельних операцій – це результат (прибуток чи збиток) від операцій з купівлі-продажу різних фінансових інструментів. У тому числі за операціями з цінними паперами, за операціями з іноземною валютою та банківськими металами банк визнає прибутки та збитки:

- від реалізації фінансових інвестицій;
- від змін в оцінці (переоцінці) інвестицій до справедливої вартості;

– від результату переоцінки активів і зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах у разі зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют (банківських металів).

Дохід у вигляді дивідендів - це дохід, який виникає в результаті використання банком цінних паперів з нефіксованим прибутком.

Витрати на формування спеціальних резервів банку - це витрати на покриття можливих збитків від зменшення корисності активів банку та списання безнадійних активів.

Доходи від повернення раніше списаних активів - це кошти, що надійшли для погашення заборгованості, яка була визнана банком безнадійною щодо отримання.

Інші операційні доходи і витрати – це доходи і витрати від операцій, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а також ті, що не включені у вищезазначені групи операційних доходів і витрат, зокрема:

доходи (витрати) від оперативного лізингу (оренди); витрати за послуги аудиту; витрати на інкасацію; неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями, інше.

Загальні адміністративні витрати - це операційні витрати, пов'язані із забезпеченням діяльності банків. До них належать витрати на утримання персоналу (заробітна плата, витрати на соціальне забезпечення, обов'язкові нарахування, страхування, додаткові виплати, премії, навчання тощо); амортизація необоротних активів; витрати на утримання та експлуатацію основних засобів і нематеріальних активів (ремонт, страхування), інші експлуатаційні витрати (комунальні послуги, охорона тощо); гонорари за професійні послуги (юридичні, медичні тощо); витрати на зв'язок (поштові, телефонні, факс тощо); сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток та інші витрати, спрямовані на обслуговування та управління банком.

Податок на прибуток - операційні витрати банку, пов'язані із сплатою податку відповідно до чинного законодавства України.

За результатами *інвестиційної діяльності* банк визнає такі доходи (витрати):

- за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій в асоційовані компанії;
- за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій у дочірні установи;

- від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів.

Результатами операцій, пов'язаних із *фінансовою діяльністю* банку є:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
- доходи (витрати) за субординованим боргом;
- дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду;
- доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу.

10.2. Методологічні засади бухгалтерського обліку доходів і витрат

Методологічні засади відображення в бухгалтерському обліку банків України інформації про доходи і витрати визначені у Правилах бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджених постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 255 (із змінами).

Методика бухгалтерського обліку доходів та витрат за операціями з цінними паперами регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ від 3.10.2005 р. № 358.

Методика бухгалтерського обліку доходів і витрат, пов'язаних з необоротними активами банку, у тому числі за операціями з лізингу (оренди) необоротних активів, регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженою постановою Правління НБУ № 480 від 20.12.2005 р. (зі змінами).

Відображення в бухгалтерському обліку витрат, пов'язаних зі зменшенням корисності активів, здійснюється в порядку, визначеному нормативно-правовими актами Національного банку з бухгалтерського обліку відповідних активів банків.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, доходи і витрати визнаються за таких умов:

- а) визнання реальної заборгованості за активами та зобов'язаннями банку;

б) фінансовий результат операції, пов'язаної з наданням (отриманням) послуг, може бути точно визначений.

Доходи і витрати визнаються за кожним видом діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) банку. Критерії визнання доходу і витрат застосовуються окремо до кожної операції банку. Кожний вид доходу і витрат відображається в бухгалтерському обліку окремо.

У результаті використання активів банку іншими сторонами доходи визнаються у вигляді процентів, роялті та дивідендів. Проценти визнаються у тому звітному періоді, до якого вони належать, та розраховуються, виходячи з бази їх нарахування та строку користування відповідними активами. Роялті визнаються за принципом нарахування згідно з економічним змістом відповідної угоди. Дивіденди визнаються у разі встановлення прав на отримання платежу. Умовою визнання процентів і роялті є імовірність отримання банком економічної вигоди, а дивідендів - достовірно оцінений дохід.

За операціями з торгівлі фінансовими інструментами прибутки та збитки визнаються за наявності таких умов:

- покупцеві передані ризики і вигоди, пов'язані з правом власності на активи;
- банк не здійснює подальше управління та контроль за реалізованими активами;
- сума доходу може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигід банку;
- витрати, пов'язані із цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Якщо дохід від надання послуг не може бути достовірно оцінений, то він визнається та відображається в бухгалтерському обліку в розмірі здійснених витрат, що підлягають відшкодуванню. Якщо на дату нарахування неможливо визначити дохід (витрати) за останні 2-3 дні місяця (наприклад, комісії за інкасаторські послуги, за послуги розрахунково-касового обслуговування тощо), то такий дохід (витрати) визнається наступного місяця. Крім того, банк, ураховуючи принцип суттєвості, здійснює коригуючі проводки.

Доходи визнаються в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, які отримані або підлягають отриманню. У разі відстрочення платежу, унаслідок чого виникає

різниця між справедливою вартістю та номінальною сумою грошових коштів або їх еквівалентів, які підлягають отриманню за надані послуги та інші активи, така різниця визнається доходом у вигляді процентів.

Дохід не визнається, якщо здійснюється обмін активами, які є подібними за призначенням та мають однакову справедливу вартість. Сума доходів (витрат) за операціями обміну неподібними активами визначається за справедливою вартістю активів, послуг, що отримані (надані) або підлягають отриманню (наданню) банком, зменшеною або збільшеною відповідно на суму переданих або отриманих грошових коштів та їх еквівалентів. Якщо справедливу вартість активів, робіт, послуг, які отримані (надані) або підлягають отриманню (наданню) за операціями обміну, достовірно визначити неможливо, то дохід (витрати) визначається за справедливою вартістю активів, робіт послуг (крім грошових коштів та їх еквівалентів), що передані (отримані) за цими контрактами.

Якщо актив забезпечує одержання економічних вигід протягом кількох звітних періодів, то витрати визнаються шляхом систематичного розподілу його вартості (наприклад, амортизація) між відповідними звітними періодами.

Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, у якому вони були здійснені.

Доходи (витрати) за одноразовими послугами (наприклад, комісії за здійснений обмін валют, надання (отримання) консультацій тощо) можуть визнаватися без відображення за рахунками нарахованих доходів (витрат), якщо кошти отримані (сплачені) у звітному періоді, у якому послуги фактично надаються (отримуються).

Доходи (витрати) за безперервними послугами (наприклад, комісії за інформаційно-розрахункове обслуговування в системі електронних платежів, за послуги користування системою електронної пошти тощо) визнаються щомісяця протягом усього строку дії угоди про надання (отримання) послуг і відображаються в бухгалтерському обліку за принципом нарахування.

Доходи (витрати) за послугами, що надаються поетапно визнаються після завершення кожного етапу операції протягом дії угоди про надання (отримання) послуг і відображаються в обліку за принципом нарахування. Нарахування доходів (витрат) здійснюється

з дати оформлення документа, що підтверджує надання (отримання) послуги.

Доходи (витрати) за послугами з обов'язковим результатом визнаються за фактом надання (отримання) послуг або за фактом досягнення передбаченого договором результату.

Витрати на придбання та створення активу, які не можуть бути визнані активом, визнаються витратами.

Не визнаються доходами такі надходження від інших осіб:

- сума завдатку під заставу або в погашення кредиту, якщо це передбачено відповідним договором;
- сума надходжень за договором комісії, агентським та аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо;
- сума авансу в рахунок попередньої оплати послуг, товарів тощо;
- надходження, що належать іншим особам;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- сума податку на додану вартість, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів.

Не визнаються витратами й не включаються до звіту про фінансові результати:

- платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- попередня (авансова) оплата товарів, робіт, послуг;
- погашення одержаних кредитів, повернення депозитів тощо;
- витрати, які відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до чинного законодавства України.

Визнані банком доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та відповідності згідно з прийнятою банком обліковою політикою. Разом з тим бухгалтерський облік нарахованих доходів і витрат здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною операцією (договором) окремо. Амортизація дисконту (премії) здійснюється не рідше одного разу на місяць з відображенням за відповідними рахунками процентних доходів (витрат).

Якщо доходи (витрати) отримані (сплачені) на дату балансу, то банк може не відображати їх за рахунками нарахованих доходів і витрат. За умови визнання доходів і витрат у межах звітного періоду без відображення їх за рахунками нарахованих доходів (витрат) банк повинен застосовувати відповідний внутрішній контроль за нарахованими та отриманими доходами.

Статті доходів і витрат не згортаються, а відображаються в обліку окремо, за винятком статей, пов'язаних із хеджуванням або активами та зобов'язаннями, якщо є юридичне право на таке згортання та якщо це передбачено відповідними положеннями (стандартами) з бухгалтерського обліку. На нетто-основі, як правило, відображаються доходи і витрати, що виникають у результаті:

- а) реалізації та переоцінки балансової вартості цінних паперів, придбаних для здійснення торгових операцій;
- б) реалізації цінних паперів у портфелі на продаж;
- в) операцій в іноземній валюті.

Доходи банку відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками шостого класу, а витрати – за рахунками сьомого класу Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Банки самостійно визначають порядок формування аналітичних рахунків за балансовими рахунками шостого і сьомого класів. Облік нарахованих доходів і витрат здійснюється за відповідними рахунками першого, другого та третього класів у кореспонденції з рахунками шостого і сьомого класів.

Облік нарахованих доходів і витрат та фактично отриманих доходів або сплачених витрат, а також доходів і витрат, що підлягають чи не підлягають оподаткуванню, здійснюється на розсуд банку на окремих аналітичних рахунках.

Рахунки з обліку нарахованих доходів і витрат протягом місяця можуть мати характеристику активно-пасивних, але на перше число місяця - лише активні або пасивні відповідно.

Отримані доходи та здійснені витрати, що належать до майбутніх періодів, обліковуються відповідно за рахунками 3600 «Доходи майбутніх періодів» та 3500 «Витрати майбутніх періодів». Банк щомісяця визнає суму доходів і витрат, що належать до звітного періоду, з відображенням за відповідними рахунками шостого і сьомого класів.

Порядок нарахування та визнання доходів і витрат за операціями, що здійснюються між структурними підрозділами банку

(філіями), визначається банком самостійно. Залишки за рахунками доходів і витрат за операціями між структурними підрозділами банку (філіями) мають бути тотожними та не враховуються під час формування фінансового результату банку.

Доходи і витрати в іноземній валюті відображаються за рахунками шостого і сьомого класів у національній валюті за офіційними курсами гривні до іноземних валют на дату їх визнання. Під час відображення в бухгалтерському обліку цих доходів і витрат використовуються як технічні рахунки 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Нарахування процентних доходів (витрат), амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами в іноземній валюті здійснюються в тій валюті, у якій обліковується пов'язаний з ними фінансовий інструмент.

Переоцінка залишків в іноземній валюті за рахунками з обліку заборгованості нарахованих доходів і витрат у зв'язку із зміною офіційних курсів гривні до іноземних валют здійснюється згідно з вимогами Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р. (із змінами).

Доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за монетарними активами та зобов'язаннями переоцінюються у валюту звітності під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют до часу їх визнання (відображення за рахунками доходів і витрат у відповідному звітному періоді).

Доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за немонетарними статтями відображаються у фінансовій звітності за офіційними курсами гривні до іноземних валют на дату їх виникнення і не переоцінюються під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют до часу їх визнання за відповідними рахунками доходів і витрат шостого і сьомого класів.

Кошти, які надійшли на користь комітентів, принципалів, інших контрагентів, та витрати, здійснені банком за договорами комісій тощо, які відшкодовуються клієнтами, обліковуються на рахунках першого, другого та третього класів як кредиторська і дебіторська заборгованості відповідно.

У разі непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів першого, другого та третього класів.

Умови нарахування та сплати доходів і витрат (дата нарахування, термін сплати за обумовлений період, метод визначення умовної кількості днів, період розрахунку тощо), а також неустойки в разі порушення боржником зобов'язання визначаються договором між банком і контрагентом згідно з вимогами законодавства України.

10.3. Облік процентних доходів та витрат банку

Процентні доходи та витрати, як правило, становлять найбільшу питому вагу у загальній сумі банківських доходів та витрат. У зв'язку з цим їх правильне відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності має важливе значення для банку.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, процентні доходи і витрати визнаються та оцінюються за методом ефективної ставки відсотка. Нагадаємо, що **метод ефективної ставки відсотка** – це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходів у вигляді процентів чи витрат на виплату процентів протягом відповідного періоду часу.

Нарахування процентів за фінансовими інструментами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору (випуску), і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів і нарахованих витрат за відповідними рахунками першого, другого та третього класів Плану рахунків. Амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів.

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів (витрат) та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів (витрат) за фінансовими інструментами, придбаними (наданими, отриманими) за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відобра-

жаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для розрахунку ефективної ставки відсотка визначаються потоки грошових коштів з урахуванням усіх умов договору за фінансовим інструментом, у тому числі включаються всі комісії та інші сплачені або отримані сторонами суми, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Якщо неможливо достовірно оцінити потоки грошових коштів або очікуваний строк дії фінансового інструменту, то використовуються потоки грошових коштів, що передбачені відповідним договором, протягом строку дії договору.

Якщо в майбутньому реальні значення та строки потоків грошових коштів будуть відрізнятись від запланованих і таке відхилення не пов'язане зі зменшенням або відновленням корисності, то на дату балансу необхідно скоригувати балансову вартість фінансового інструменту. У цьому разі визначається різниця між балансовою вартістю фінансового інструменту та вартістю оцінених майбутніх грошових потоків, дисконтованих за первісною ефективною ставкою відсотка (тобто ефективною ставкою відсотка, розрахованою під час первісного визнання). Ця різниця відображається за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для обчислення процентних доходів і витрат застосовуються такі методи визначення кількості днів:

- 1) метод «факт/факт» - передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці та році;
- 2) метод «факт/360» - передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році 360 днів;
- 3) метод «30/360» - передбачає, що для розрахунку використовується умовна кількість днів у році - 360, у місяці - 30.

Розрахунковий період для нарахування процентних доходів (витрат) визначається договором відповідно до вимог законодавства України.

Процентні доходи банків обліковуються за рахунками 60 розділу «Процентні доходи» таких груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

- **600 «Процентні доходи за коштами, що розміщені в Національному банку України»;**
- **601 «Процентні доходи за коштами, що розміщені в інших банках»;**
- **602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання»;**
- **603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»;**
- **604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам»;**
- **605 «Процентні доходи за цінними паперами»;**
- **608 «Процентні доходи за операціями з філіями банку»;**
- **609 «Інші процентні доходи».**

В загальному, нарахування процентних доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

Нарахування процентних доходів в іноземній валюті здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму вартості іноземної валюти у гривнях здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

Амортизація дисконту за фінансовими активами відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- за фінансовими активами в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60;

- за фінансовими активами в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

У випадку амортизації премії за фінансовими активами в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

- за фінансовими активами в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами;

- за фінансовими активами в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами;

2) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Отримання нарахованих процентних доходів в національній та іноземній валюті супроводжується такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів або поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

У випадку надходження коштів за операціями, за якими визнання процентного доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі проводки:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60;

- в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

У разі непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів першого, другого та третього класів. При цьому виконується проводка:

Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

У разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

Нараховані та не отримані процентні доходи банк оцінює на зменшення корисності в складі відповідного фінансового інструменту. Визнання процентного доходу за фінансовим активом, вартість якого зменшилася внаслідок зменшення його корисності, має здійснюватися із використанням ефективної ставки відсотка, що застосовувалася під час дисконтування майбутніх грошових потоків для оцінки збитку від зменшення корисності цього фінансового активу.

Процентні витрати обліковуються банками у 70 розділі «Процентні витрати» наступних груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

700«Процентні витрати за коштами, що отримані від Національного банку України»;

701«Процентні витрати за коштами, що отримані від інших банків»;

702«Процентні витрати за операціями із суб'єктами господарювання»;

703«Процентні витрати за коштами бюджету і позабюджетних фондів України»;

704«Процентні витрати за операціями з фізичними особами»;

705 «Процентні витрати за цінними паперами власного боргу»;

706«Процентні витрати за кредитами, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій»;

707«Процентні витрати за операціями з небанківськими фінансовими установами»;

708«Процентні витрати за операціями з філіями банку».

Нарахування процентних витрат за фінансовими інструментами в національній валюті супроводжується такими проводками:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті відображається в обліку з використанням технічних рахунків валютної позиції такими проводками:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація дисконту за фінансовими зобов'язаннями відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями;

- за фінансовими зобов'язаннями в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями;

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація премії за фінансовими зобов'язаннями супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70;

- за фінансовими зобов'язаннями в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70.

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку нарахованих витрат за класами 1, 2, 3;

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

У разі сплати коштів за операціями, за якими визнання витрат та сплата коштів відбуваються на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- за операціями в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

- за операціями в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші;

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

10.4. Облік комісійних доходів і витрат банку

Для відображення в обліку **комісійних доходів** використовуються рахунки 61 розділу «Комісійні доходи». Даний розділ містить три групи рахунків:

- **610 «Комісійні доходи за операціями з банками»;**
- **611 «Комісійні доходи за операціями з клієнтами»;**
- **618 «Комісійні доходи за операціями з філіями».**

Як вже зауважувалось, методика обліку комісійних доходів та витрат залежить від виду послуг, пов'язаних з їх одержанням чи сплатою.

Отримання банком комісійних доходів за одноразовими послугами (якщо кошти отримані у звітному періоді, у якому послуги фактично надаються) супроводжується такими проводками:

- отримання доходів в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу;

- отримання доходів в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Нарахування комісійних та інших доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Під час нарахування комісійних доходів за операціями в іноземній валюті здійснюються такі проводки:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами супроводжується проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи».

У разі отримання коштів у сумі, більшій, ніж визнано за рахунками нарахованих доходів на певну дату, здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3600 «Доходи майбутніх періодів» (на суму доходів, що отримані авансом та належать до майбутніх звітних періодів).

Банк щомісяця визначає суму доходу, що належить до звітного періоду, здійснюючи такі бухгалтерські проводки:

Дт 3600 «Доходи майбутніх періодів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу, або

3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування» чи 3578 «Інші нараховані доходи» (якщо банк визнає доходи згідно з принципом нарахування).

У разі надходження коштів за операціями, за якими визнання доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Якщо нараховані доходи своєчасно не отримані в обумовлений угодою термін, то наступного робочого дня здійснюються такі проводки:

Дт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи»

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи».

У випадку часткового або повного погашення контрагентом заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

У разі втрати ймовірності щодо отримання компенсації за дебіторською заборгованістю за нарахованими та не отриманими доходами (крім процентних доходів за фінансовими інструментами) банк формує резерви, що супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»

Кт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами».

Банк зменшує або сторнує суму резерву в разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) дебіторської заборгованості за нарахованими та не отриманими доходами (крім процентних доходів за фінансовими інструментами), і виконує таку проводку:

Дт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами»

Кт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»

Банк здійснює списання дебіторської заборгованості за нарахованими доходами як безнадійної щодо отримання за рахунок сформованих резервів такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами»

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

Одночасно на суму списаної за рахунок резервів безнадійної дебіторської заборгованості за нарахованими доходами виконується така проводка за позабалансовими рахунками:

Дт 9600 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з банками», або

9601 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами»

Кт 9910 «Контррахунок».

Отримання коштів за дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами, що списана за рахунок резервів та обліковується за позабалансовими рахунками, супроводжується такими бухгалтерськими записами:

- якщо безнадійна заборгованість за нарахованими доходами списана за рахунок резерву в поточному році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»;

- якщо безнадійна заборгованість за нарахованими доходами списана за рахунок резерву в минулому році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 6717 «Повернення раніше списаних безнадійних доходів минулих років».

Одночасно на суму отриманих коштів за дебіторською заборгованістю, що списана за рахунок резервів виконується така позабалансова проводка:

Дт 9910 «Контррахунок».

Кт 9600 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з банками», або 9601 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами»

Таку ж позабалансову проводку банк виконує після закінчення строку позовної давності за безнадійною дебіторською за боргованістю, що була списана за рахунок резерву та обліковувалася за позабалансовими рахунками.

Облік **комісійних витрат** банків здійснюється за рахунками 71 розділу «Комісійні витрати» таких груп Плану рахунків:

– **710 «Комісійні витрати»;**

– **718 «Комісійні витрати за операціями з філіями банку».**

Сплата банком комісійних витрат за одноразовими послугами (якщо кошти сплачені у звітному періоді, у якому послуги фактично отримані) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- сплата комісійних витрат в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

- сплата комісійних витрат в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

2) Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Під час нарахування комісійних та інших витрат за операціями в національній валюті здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування», 3678 «Інші нараховані витрати».

Нарахування комісійних та інших витрат за операціями в іноземній валюті відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування», або 3678 «Інші нараховані витрати»;

2) Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування», або 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600

У разі сплати коштів за операціями, за якими визнання витрат та сплата коштів відбуваються на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Попередня оплата (аванс) комісійних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Банк кожного місяця визначає суму витрат, що належить до звітного періоду, та здійснює такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71, або 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування», чи 3678 «Інші нараховані витрати» (якщо банк визнає витрати згідно з принципом нарахування)

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

12.5. Облік загальних адміністративних витрат

Облік загальних адміністративних витрат банку здійснюється за рахунками 74 розділу «Загальні адміністративні витрати» Плану рахунків. Даний розділ охоплює 7 груп рахунків, а саме:

- **740 «Витрати на утримання персоналу»;**
- **741 «Сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»;**
- **742 «Витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів»;**
- **743 «Інші експлуатаційні та господарські витрати»;**
- **744 «Витрати на телекомунікації»;**
- **745 «Інші адміністративні витрати»;**
- **749 «Інші витрати».**

Відображення в бухгалтерському обліку витрат на утримання персоналу (нарахування та сплата заробітної плати та прирівняних до неї платежів, нарахування та утримання обов'язкових зборів) банки здійснюють відповідно до вимог чинного законодавства України та облікової політики банку.

У бухгалтерському обліку банку витрати на утримання персоналу відображаються такими бухгалтерськими проводками:

- нарахування заробітної плати працівникам банку протягом місяця:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;

- нарахування матеріальної допомоги та інших соціальних виплат:

Дт 7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;

- нарахування інших витрат на утримання персоналу:

Дт 7409 «Інші витрати на утримання персоналу»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;

- на суму раніше виплаченої заробітної плати та інших виплат штатним та позаштатним працівникам банку:

Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою».

Виплата нарахованої заробітної плати (премії, матеріальної допомоги, інших виплат) відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою».

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування відпускних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- якщо період відпустки повністю збігається із звітним місяцем:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3654 «Нараховані відпускні до сплати»;

- якщо період відпустки припадає на різні місяці:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата» - на суму, що належить до поточного місяця,

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» - на суму, що належить до наступного місяця

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»,

3654 «Нараховані відпускні до сплати».

На суму відпускних, що були раніше визнані як витрати майбутніх періодів, у поточному місяці здійснюється така проводка:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

Банки можуть створювати забезпечення під відпускні, щомісячно здійснюючи відрахування. При цьому на суму нарахованого забезпечення майбутніх виплат виконується така проводка:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3658 «Забезпечення оплати відпусток».

У випадку створення банком забезпечення під відпускні на суму визнаних у звітному місяці відпускних здійснюється така проводка:

Дт 3658 «Забезпечення оплати відпусток»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»,
3654 «Нараховані відпускні до сплати».

Виплата відпускних відображається в обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»,
3654 «Нараховані відпускні до сплати»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або
1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або
2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування податків і обов'язкових зборів, пов'язаних з оплатою праці, до фондів соціального страхування відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 7401 «Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування»,

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» - на суму сплачених у поточному місяці відпускних, що належать до майбутніх періодів

Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток».

На суму виплат, що були раніше визнані як дебіторська заборгованість та витрати майбутніх періодів у поточному місяці у бухгалтерському обліку, здійснюються такі проводки:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

7401 «Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування»

7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»,

7409 «Інші витрати на утримання персоналу»,

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Утримання з працівників банку на користь третіх осіб відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб».

Сплата нарахованих податків, обов'язкових зборів і платежів, пов'язаних з оплатою праці, та утримання з працівників банку на користь третіх осіб в бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток», або

3522 «Дебіторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток» - за умови авансових платежів

3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

Інші виплати та розрахунки за авансами, виданими працівникам банку під звіт (на відрядження та інші господарські витрати), відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або

3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Згідно з авансовим звітом використані кошти відображаються в бухгалтерському обліку за відповідними рахунками для обліку витрат такими проводками:

Дт 7431 «Господарські витрати», або

7433 «Інші експлуатаційні витрати», або

7452 «Витрати на відрядження», або

7454 «Представницькі витрати»

Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або

3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Повернення підзвітною особою невикористаних коштів згідно з авансовим звітом супроводжується такою проводкою:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або

3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

У разі виплати коштів працівнику банку за результатами авансового звіту здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 7431 «Господарські витрати», або

7433 «Інші експлуатаційні витрати», або

7452 «Витрати на відрядження», або

7454 «Представницькі витрати»

Кт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або

3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати»

3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Одночасно на суму коштів, що сплачені працівнику банку за результатами авансового звіту, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або

3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати»

3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Відображення в бухгалтерському обліку виплат працівникам банку за результатами авансового звіту може здійснюватися із застосуванням рахунків дебіторської заборгованості групи 355 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку».

Витрати на маркетинг та рекламу відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- у разі сплати авансових платежів (попередньої оплати) згідно з умовами договору за послуги з маркетингу та реклами:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,
3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»
Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

- на суму отриманих послуг з маркетингу та реклами:

Дт 7455 «Витрати на маркетинг та рекламу»

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги».

Експлуатаційні та інші витрати, пов'язані з діяльністю банку, відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- авансові платежі згідно з умовами договору:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

- визнання в бухгалтерському обліку експлуатаційних та інших витрат, пов'язаних з діяльністю банку у відповідному звітному періоді:

Дт Відповідні рахунки груп 738, 739, 742, 743, 744, 745, 749

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»,

3678 «Інші нараховані витрати» - за умови визнання витрат за рахунками нарахованих витрат;

- перерахування коштів відповідно до умов угод з надання експлуатаційних та інших послуг відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»,

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

Нарахування та сплата загальнодержавних та місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів), що справляються згідно із Законом України «Про систему оподаткування» відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- нарахування податку на землю:

Дт 7411 «Податок на землю»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

- нарахування збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб:

Дт 7418 «Відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;

Кт 3623 «Кредиторська заборгованість за зборами до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;

- нарахування інших податків та зборів (обов'язкових платежів), крім податку на прибуток:

Дт 7419 «Сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

- сплата податків і зборів (обов'язкових платежів):

Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»,

3623 «Кредиторська заборгованість за зборами до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Кіндрацька Л. М. Фінансовий та управлінський облік у банках: Підручник. – К.: КНЕУ, 2008. – 816 с.
2. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ). Підручник. —К.: «Хай-Тек Прес», 2010. — 608 с.
3. Облік і аудит у банках: Підручник / А.М. Герасимович, Л.М. Кіндрацька, Т.В. Кривов'яз та ін. / За заг.ред. А.М.Герасимовича. – К.:КНЕУ, 2005. – 536с.
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV
5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджено Постановою Правління НБУ від 17.06.2004р. № 280
6. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480.
7. Інструкція про касові операції в банківських установах. Затверджено постановою Правління НБУ від 14.08.2003 № 337(зі змінами).
8. Інструкція з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів в установах банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 03.12.2003 № 520.
9. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті. Затверджено постановою Правління НБУ від 16.08.2006 № 320.
10. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. Затверджено постановою Правління НБУ від 21.01.2004. № 22.
11. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р.
12. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України. Затверджено постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р.

13. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 20.10.2004 р. № 495.
14. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України. Затверджено постановою Правління НБУ від 3.10.2005 р. № 358.
15. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 3.10.2005 р. № 358
16. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 20. 12.2005 р. № 480.
17. План рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.06.2004р. № 280.
18. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України. Затверджено постановою Правління НБУ від 30.12.98 № 566
19. Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 8.04.2005 №123.
20. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків. Затверджено Постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255.
21. Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті. Затверджено постановою Правлінням НБУ від 3.12.2001 №493.